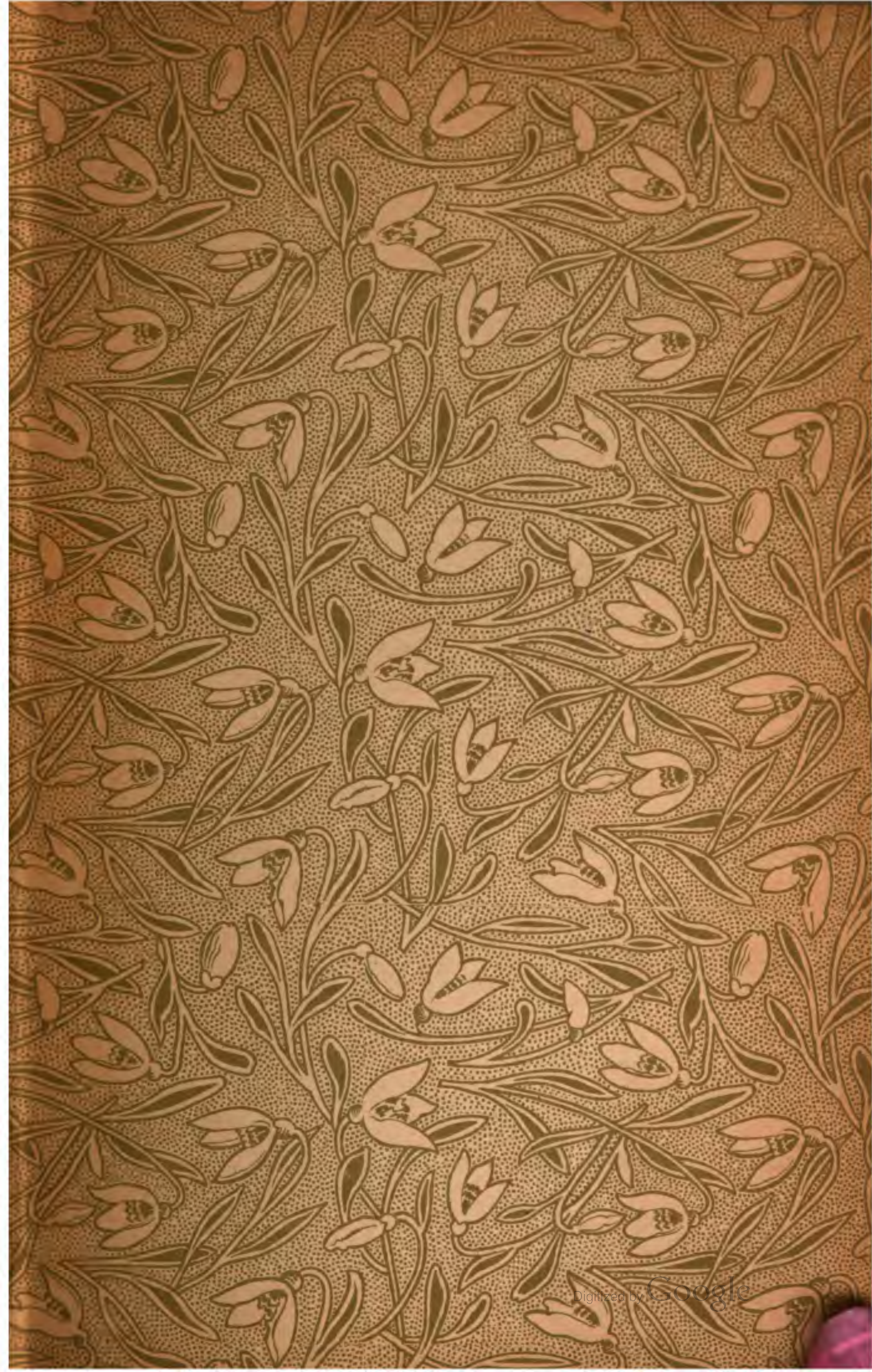

MAGYAR REMEKÍRÓK

MAGYAR REMEKIRÓK

A MAGYAR IRODALOM FŐMŰVEI

Sajtó alá rendezik

Alexander Bernát
Angyal Dávid
Badics Ferencz
Bánóczi József
Bayer József
Beöthy Zsolt
Berzeviczy Albert
Endrődi Sándor
Erdélyi Pál
Erődi Béla
Ferenczi Zoltán
Fraknói Vilmos
Gyulai Pál
Heinrich Gusztáv
Koroda Pál
Kossuth Ferencz
Kozma Andor
Lévay József
Négyesy László
Rákosi Jenő
Riedl Frigyes
Széchy Károly
Széll Kálmán
Váczy János
Vadnay Károly
Voinovich Géza
Zoltvány Irén

6. KÖTET

GRÓF GVADÁNYI JÓZSEF ÉS FAZEKAS MIHÁLY

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda
1904

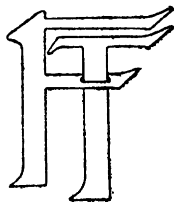
R. H. N. fec. Franklin-Társulat

Gróf Ladányi József m. p.
magyar lovas Generális

GRÓF
GVADÁNYI JÓZSEF
ÉS
FAZEKAS MIHÁLY

Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta

NÉGYESY LÁSZLÓ

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1904

Franklin-Társulat nyomdája.

GRÓF GVADÁNYI JÓZSEF.

1725—1801.

Az az avúltas munka, melyet e kötet első felében vesz az olvasó, egy történetileg fontos korszakban, száz-száztíz évvel ezelőtt, legkapósabb olvasmánya volt a magyar közönségnek s az akkori magyar irodalomnak legnagyobb hatású terméke.

Szerzője 1787-től fogva kezdte magára vonni a figyelmet az akkoriban megifjúlt magyar irodalom mozgalmai közt és csakhamar, már 1790-ben, épen ezzel a munkával az annyira kedvelt Dugonics mellé emelkedett népszerűségben. Uj író volt, de nem fiatal iró, mint voltak a mozgalmak kezdői, előbb a bécsi testőrök, vagy a szerzetesek, vagy Kazinczy és Péczeli, később pedig Kármán, hanem már öreg úr, mint Ráday és Orczy. Élte javát a táborban töltötte s miután verekedett poroszszal, francziával, spanyollal, sebet kapott, hadi fogságot szenvedett, Hadik sarczoló serege élén megtapodta Berlin utczáit, — negyven évi katonáskodás után nyugalomba vonúlva, élte alkonyán időtöltésül kezdte írni könyveit. De épen olyan derék író lett, mint jeles katona volt, sőt épen írói munkássága tette nevét maradandóbbá. Az 1790-es éveknek ő volt a legolvasottabb írója s e kor nemzeti felbuzdulásának leghathatósabb költői tolmácsa. Sőt nemcsak korának írt:

irodalmi hagyatékának nagy része irodalmi tőke lett, melyből később is kölcsönöztek íróink.

Gróf Gvadányi József, a Falusi Nótárius és a Rontó Pál költője, «magyar lovas generális» még 1725-ben született, október 16-án, a borsodmegyei Rudabányán. Családja fiágon nem tartozott az ősi magyar nemzetségek közé s a magyarosan írt vezetéknév valójában olasz szó, egy toscanai főnemes család neve: *Guadagni;* — néha még a költő is írta így a nevét. A család fészke Arezzoban volt, Petrarca szülővárosában. Tagjai részint olasz földön: Arezzoban, Firenzében, Rómában, részint Spanyol- és Francziaországban, Ausztriában és Magyarországon a XVI. századtól kezdve a XIX-ikig nevezetes állásokra emelkedtek mint politikusok, papok és katonák. A magyar ág egyenesen katonacsalád volt. Sándor őrgróf (Marchio Alexander de Guadagnis) költőnk dédapja III. Ferdinánd idejében, állítólag 1648-ban jött ki Olaszországból mint generális, Sándor nevű egyetlen fiával együtt s a magyarországi hadjáratokban keresett babérokat és szerencsét; de már ennek az atyja is, szintén Sándor, szárnyra kelt volt a kis Toscanából és a spanyol király seregében vitézkedett, míg Flandriában a csatatéren halálát nem lelte. Hasonló sors érte Sándor őrgrófot Magyarországon; elesett a Montecuccoli alatt vívott győzelmes szentgotthárdi csatában. De családja gyökeret vert az ős vérével öntözött talajban. Sándor fia, ki szintén ott volt az ütközetben, életben maradt, I. Lipót király a borsodmegyei Szendrő-vár kapitányává tette, mely vár akkor a török hódoltság közelében és a kurucz mozgalmak idején elég fontos véghely volt; Sándor nem is hagyta el többé Magyarországot, hanem megalapította a magyar gróf

Gvadányi-családot s nemzetségének új fényt és összeköttetéseket szerzett. 1684-ben nőül vette az ős Forgách-család egy sarját, néhai gróf Forgách Ádám országbírónak Dorottya nevű leányát, a kivel a rudabányai jószágot kapta hozományúl; 1686. máj. 14-én Szobjeszki János lengyel királytól, a ki harmadfél évvel azelőtt, bécsi győzelme után hazatérőben nyolcz napig élvezte fiával és vezérkarával együtt a várkapitány dús vendégszeretetét, lengyel grófságot nyert és családi czímeréhez a lengyel sast. Majd az 1687-iki országgyűléstől kérte és az 1688. márcz. 26-án kiállított diplomával megnyerte a magyar indigenátust és mint honfiúsított gróf letette a nádor és a kanczellár kezébe a hűségesküt a koronás király és a magyar nemzet iránt. A család ez újra megalapítójának három fia volt, mind a három hadi pályára ment; a két idősebb férfiivadék nélkül halt el, a legfiatalabb, János mint vasaskapitány kilépett a hadseregből, nőül vette Nyitramegyéből b. Pongrácz Esztert s Borsodmegyében Rudabányán lakott, míg 45 éves korában el nem halt. Tizenegy gyermeke közül négy maradt életben, köztük a legidősebb volt József, a költő. — A magyar Gvadányi-család tehát mindössze 41 évvel keletkezett a költő születése előtt, a magyar nemességnek csak 37 év óta volt tagja; és az első Gvadányiak, kik vérség és jog szerint magyarokúl születtek, csak a költő atyja és nagybátyjai voltak.

Meglepő, szinte csodálatos jelenség ez előzmények után a költő Gvadányi telivér magyarsága és rajongó fajszeretete. Egy nemrég még nemzetközi családnak, egy jövevény-családnak a sarja, császári haditisztek ivadéka, maga is ifjúkorától kezdve haditiszt, honnan örökli és honnan

gyűjti össze magában ama nemzetietlen korszakban, III. Károly, Mária Terézia és II. József alatt a magyar természetnek azt az elpusztíthatatlan teljességét, a magyar léleknek és nyelvnek azt az ismeretét és szeretetét, világlátott ember létére a magyar faj ősi vonásainak oly rajongó becsülését, hogy aztán ő lesz egy évtizeden át a nemzeti visszahatás leghathatósabb szavú költője? — Pedig ismerte családja hagyományait és származását, tartotta a rokonságot is az olasz Guadagniakkal; egyikökkel pedig, János Antallal, a ki egyszerű karmelita barátból biborossá, sőt a pápa vicáriusává emelkedett, mint idősebb rokonnal mindaddig levelezett, míg a biboros 1758-ban meg nem halt. Szintén a flórenczi ágnak egy sarjával, Ascanio de Guadagnival, ki a XVIII. század derekán a császári seregben szolgált, de nem volt magyar indigena, ezredes, később tábornok lett s mint nyugalmazott tábornagy halt meg Innsbruckban, — a költő személyesen is érintkezett, sőt egy időben az ezredében is szolgált. S mint az olasz rokonság tudata, épen annyira ismeretesek voltak előtte családjának katona-tradicziói. Montecuccolit, dédapja és nagyapja fővezérét, a kit a magyarok nem igen szerettek, olyan éloge-ban ünnepeli legtudósabb hadvezérül, melynek hangjában szinte több melegséget érzünk a katonai szaktekintély tiszteleténél, úgyszólván személyes érdekeltséget. S nemcsak maga lép a katonaősök nyomába, hanem fiát, az utolsó Gvadányit is e pályára adja.

Valóban, ha Gvadányi a XVIII. századnak egyik legmagyarabb embere volt, katona és mágnás létére, a mikor majd egész arisztokracziánk elnémetesedett, ennek a ténynek csak olyan okai lehetnek, a melyek ellensúlyozták, sőt

magukkal összhangba olvasztották az idegen katonai hagyományokat.

A legelső és legtermészetesebb ellensúlyozó hatás volt a családnak anyai ágon magyar származása. Ezúton a Gvadányi-családba mindjárt a Forgáchok révén a legnemzetibb magyar hagyományok kerültek s ezek hatását támogatta az egész hazai környezet. A Gvadányi-család már az első ivadékon megmagyarosodott, mikor még főnemességünkben nem lanyhúlt el a nemzeti tudat. Maga a szendrei főkapitány, I. Lipót hű kamarása, nem helyezkedett ellentétbe magyar sógorságának szellemével, inkább simúlt hozzá. Az 1687-iki országgyűlés egész sereg idegent honfiúsított ugyan, köztük sok kalandort, vagy a bécsi udvar eszközeit, mely biztosítni akarta főnemességünkben hatalmi túlsúlyát; de Guadagni Sándor szemmelláthatólag nem tartozott a kalandor betelepülők, vagy a nemzet ellenségei közé: ő magyar nőt vett feleségül már azelőtt s nem királyi birtokadományozás által lett földesúr, mint sok más inidgena, hanem házasság által; a magyar nemesség sorába felvételét a feleségével nyert jószágok és birtokjogok alapján kérte. Helyzete más volt, mint a királyi kegyelemből magyar uraságokká lett indigénáké; rá nézve a magyar nemesség értékesebb és erkölcsibb kapcsolat lett volna még akkor is, ha csak utódaira való tekintettel kérte volna, mert éreznie kellett, hogy családjának csak a magyar nemesség kebelében van létalapja. De személyes érzelmei szerint is beleolvadt a magyar nemességbe. Midőn honfiúsítási kérelmének támogatását kérte Borsod vármegyétől, kijelentette, hogy e nemes ország hűséges és örökös szolgálatára őszinte becsülettel el kivánja magát kötelezni. A honfiusító oklevél pedig

az uralkodó és az ausztriai ház iránti hűsége és érdemei mellett kiemeli «e mi magyar királyságunk és a magyar nemzet iránti valamely különös vonzalmát.» — Az anyai ősök és rokonság magyar szellemére nézve mi sem jellemzőbb annál a ténynél, hogy noha Guadagni Sándor 1700-ban történt haláláig föltétlen híve volt Lipót királynak, özvegye, Forgách Dorottya a nemsokára kiütött Rákóczy-szabadságharcz idején a fejedelem pártjához szított s Rudabánya termékeit a szövetségesek rendelkezésére bocsátotta; testvéröcscse pedig, vagyis Guadagni Sándor sógora, Forgách Simon, a politikai és katonai író, a ki a bécsi császári udvarnál nőtt fel mint I. József gyermekkori barátja, előbb ugyan császári tábornok volt, de 1704-től fogva kurucz generális, majd tábornagy lett, egyike Rákóczy leghíresebb vezéreinek s a németek legszenvedélyesebb gyűlölőinek. Sőt Guadagni Sándornak a legidősebb fia is, tehát az első Gvadányi, a ki magyarnak született, kurucznak csapott fel s Rákóczy Ferencz seregében 1710-ben alezredessé lett, míg aztán később valami ok miatt a császáriakhoz pártolt át. Ez nagybátyja volt a költőnek. Szóval a család már a költőt megelőzött nemzedékben át volt hatva a magyar vérrel együtt a nemzeti szellem és közösség érzetétől, sőt a nemzeti érzések collisióin is átment.

A magyar öntudat és érzés e bőségéből még a szatmári békét követő korba is, mikor költőnk született és nevelkedett, átöröklődhetett annyi, a mennyi elég volt arra, hogy Gvadányi ne csak jogi alapon, mint a magyar nemesség tagja, hanem fajszeretetből is becsülje nemzeti mivoltunkat, hagyományainkat és nyelvünket.

S ez a nemzeti lélek nemcsak öröklődött nála, hanem

nevelkedése és életviszonyai közt fejlődött és erősödött is, s még a nemzetietlen korban is talált oly elemeket, melyekből táplálkozhatott.

Gyermekévei Rudabányán teltek, e magyar lakosságú községben. A szülei ház vagyon és életmód tekintetében közelebb állt a jobbmódú középnemességhez, mint a latifundiumos mágnásokhoz, s a fiú nem volt a kastély udvarára szoritva és a külső világtól elzárva. Zsenge gyermekségétől fogva megtelt lelke a magyar népélet képeivel. Mikor a gymnasiumi folyamra került a sor, tíz éves korában nyilvános iskolába küldték Egerbe, a palócz-magyarság e fővárosába, a jezsuitákhoz, az akkori előkelők szokása szerint valószinűleg valami mentorral. A jezsuita-intézetekben dívott versenyrendszer nagyban fejlesztette tehetségeit, s az eszes fiú minden osztályban első tanuló volt. Megtanúlt jól latinul, szerette a poétákat s megtanulta a verselést is annyira, hogy a mint írja, három óra alatt száz distichont is tudott munkálni. A mellett ép oly csintalan és játékos deák volt, mint a többi, pajkosságaiért nem egyszer kapott virgácsot vagy térdepelt; különös kedvvel azonban katonásdit játszott ekkor is, mint kis deák is katonákat verbuvált és a töröknek képzelt bodzát vagdalta velök együtt. Hogy pedig minő nyilt szemmel figyelte meg a népélet jelenségeit, arról öreg korából is tanuskodnak egri emlékei. Vidám lelkű, friss vérű fiú volt és ritka fogékonysággal volt megáldva minden érdekes benyomás iránt. A népélet sajátosságait nemcsak észrevette, hanem valósággal élvezte s mint felsőbb körökhöz tartozó, bizonyos humorral tekintette, a melyben azonban sok volt a gyönyörködés. A gymnasium ötéves folyamát a legszebb sikerrel elvégezvén, Nagy-

szombatba vitte anyja az egyetemre. Atyja már időközben meghalt. A philosophián is megtartotta elsőségét szorgalmával és eszével. Nagy hatással volt itt reá Prileszky, a neves jezsuita tanár és író, s különös kedvvel tanulta a bölcsészetet, míg a theologia iránt nem érzett erősebb hajlamot. Vallásos ember volt, de a dogmatikát nem kedvelte s a vallási könyvek közül csak a bibliát és Kempis Tamás művét szerette olvasni. A három éves egyetemi tanfolyam elvégzése után 172 tanítvány közül elsőül emelték baccalaureussá.

Tizennyolcz éves korában készen volt felsőbb tanulmányaival is. Ment tehát a hadi pályára, a hova minden kedve és a családi hagyományok is utalták.

Épen akkor folyt az örökösödési háború s állították nálunk az ezredeket a szép fiatal királyné, Mária Terézia védelmére. Gvadányi 1743. decz. 1-én belépett a Szirmai-féle magyar gyalogezredbe, mint «zászlótartó.» Ez volt akkor a legkisebb tiszti rang s ezen kezdték a főnemes ifjak hadi szolgálatukat.

Az örökösödési háború első nagy szakasza már lezajlott s hullámai megtörtek Mária Terézia trónjának gránit alapzatán, a magyar nemzet lovagias és lelkes hősiségén. A királyné önvédelemből támadásba csapott át s már hatalmi túlsúlyától kellett ellenségeinek félniök. S kitört ellene újra a háború itt is, ott is. II. Frigyes porosz király ekkor kezdte a második sziléziai háborút, majd XV. Lajos is nyiltan hadat üzent. Így Gvadányi mindjárt kezdetben a legnehezebb oldaláról ismerte meg a katonaéletet. Mint írja, negyedfélév alatt ezredével hét táborozást végzett, kettőt Sziléziában a poroszok ellen, ötöt Cseh- és Olaszországban a francziák ellen. Elméletileg és

gyakorlatilag úgyszólván egyszerre tanulta a hadviselést. Bátor, jeles és igen használható tisztté nevelkedett a harczmezőn; de ritka gyakorlati érzékét tanulmányokkal is kiegészítette, tanulmányozta a hadászati műveket, kivált Montecuccoli munkáit. De maga a sziléziai manőverezés a legtanulságosabb hadászati iskola volt rá nézve, az osztrák methodismus, másfelől Nagy Frigyes taktikája, s ismét a magyar szabad csapatok harczmódja egymás mellett. A módszerből annyi, a mennyi szükséges a sereg biztosításához, azonfelül sokat rábizni a bátorságra, a szerencsére, Isten segítségére, végül inkább támadni, mint védekezni: ezek az ő sarkalatos hadi elvei, a mint az elméletírók tanítása elméjében a magyar hadi szellemmel és gyakorlati tapasztalataival kereszteződött. Egyáltalán folyton művelte magát; ha csak alkalma nyilt, olvasott, a táborban is mindig egész rakás könyvet tartott magánál.

Mikor Frigyessel 1745 végén létrejött a béke, a hadsereg nagy részét levitték Olaszországba a spanyolok és francziák ellen. Gvadányi ekkor már hadnagy volt. Ottani működéséről néhány adat maradt fenn. Mikor királynénk hadai a szövetséges angolokkal és szárdokkal együtt genuai területről a partvidék mentén Francziaországba készültek nyomulni, Gvadányi részt vett a harczokban, a mentonei szoros és magaslatok megvívásában, átkelt a sereggel együtt 1747. Szent András éjtszakáján a Var határfolyón, gázlón, majd pár nap mulva franczia földön franczia fogságba került több tiszttársával együtt és Toulonba vitték, a hol négy hétig ült, mikor kicserélték s visszatérhetett ezredéhez. A sereg már ekkor visszavonulóban volt a franczia területről. A Var folyón átkeléskor 1748 hamvazó szerdáján az volt Gvadányi parancsa,

hogy a sereg átvonulása után rontsa le a hidat. E parancs végrehajtása közben súlyos sebet kapott: a franczia szolgálatban levő svájczi lövészek meglőtték a ballábán. Tengeren szállították Savonába, a hol tizenhárom hétig feküdt. Felgyógyulása után még elvégezte a táborozást Genua alatt, miközben főhadnagygyá léptették elő. Még ez évben létrejött az aacheni béke, a hosszas háború véget ért s Gvadányi hazatérhetett Olaszországból. A katonai pályán azonban megmaradt; idősebb rokona, gr. Guadagni Ascanio északi parancsnok huszárezredébe lépett, s a parancsnok kapitánynyá nevezte ki. 1751. decz. 1-én, tehát épen 8 évre a hadseregbe lépte után a Baranyay-huszárezredbe ment át, mint százados-kapitány.

A béke éveit felhasználva, huszonhat éves korában családi tűzhelyet alapított. Nyitramegyében lévén elszállásolva századával, nőül vette az odavaló b. Horeczky Francziskát, a kitől három gyermeke született. Neje azonban néhány év mulva elhalt.

Elkövetkezett a hétéves háború. Gvadányi, a hivatásos katona végig küzdötte ezt is Csehország, Szilézia, Szászország és Brandenburg harczterein. Pálffy és Daun kolini nagy győzelme után (1757), mikor Nagy Frigyes Szászországba szorult, Gvadányi ott volt a zittaui támadásnál. Majd előkelő szerepe volt a berlini merész és bámulatos ügyességgel végzett hadi vállalatban, mikor gr. Hadik András magyar tábornok 1757. okt. 16-án meglepte a porosz fővárost, benyomúlt két kapuján, a várost 250 ezer tallérral megsarczolta «és — a mint Gvadányi írja — ezen városnak szűzességével, mint valami képzelhető zöld borostyán koszorúval (mivel soha mindaddig azon város még semmi ellenségtől meg nem vétetett) Felséges Asszo-

nyunkat nevenapján megköszöntötte.» E hadi tényt egész Európa csudálta. A balszárnyon Gvadányi volt a megszálló sereg elővédje 111 emberrel s a potsdami kapun csapatja élén elsőül vonult a városba. Jelen volt a boroszlói és a hochkirchi győzelmes csatákban (1758). Közben előlépett őrnagygyá és a nádor-huszárokhoz került (a «palatinális regementbe»). A törzstiszti kinevezésre épen egy másik, később íróvá lett főrendű katonatiszt: b. Orczy Lőrincz ajánlta Török ezredessel együtt a nádornak, a ki az ajánlást fölterjesztette a királynéhoz. Mind Batthyányi Lajos gr. nádornak a kinevezést Gvadányival közlő levele, mind a haditanács rendelete a legteljesebb elismerést fejezi ki Gvadányi vitézsége, hadi tudománya, tapasztalata, buzgósága és ügyessége iránt.

Képességeinek érvényesítésére hatásköre növekedtével mind tágabb tere nyilt, s ő a háború hátralevő öt éve alatt jó és balszerencsében mindig kitüntette magát. Egyszer Szászországban Auerbach mellett kis csapatát egy nagyszámú ellenséges sereggel szemben nagy ügyességgel megmentette; ilyen esetekről írja bizonyos önérzettel, hogy ha futnia kellett is néha, kudarczot sohasem látott. Mikor 1762. okt. 15-én Szászországban Freiberg közelében Hadik megverte Henrik porosz herczeg hadait, s Gyulai Ferencz gyalogezrede vállára kapva puskáját, karddal kergette ki a' bányák szorosaiból az ottan konok puskatüzeléssel védekező Salmuth-ezredet és Kleist szabadcsapatát: akkor a síkon a nádorhuszárok hajtottak az ellenseregnek és Gvadányi szavai szerint úgy leaprították, hogy alig hatodrésze esett fogságba.

Mind e véres harczokban Gvadányinak hajaszála sem görbült meg, pedig merészen kereste a harczi kalandokat

s vitézsége és ügyessége miatt gyakran bízták meg veszélyes feladatokkal.

A sok Kleist közül, a kik Nagy Frigyes seregeiben szolgáltak, különösen elhiresült kettő. Az egyik Ewald Christian, a költő, a «Tavasz» cz. festőköltemény szerzője, hős hadvezér, a ki a hétéves háború derekán 1759-ben vérzett el. A másik Friedr. Wilhelm Gottfried, amannak távoli rokona, a legvakmerőbb porosz főtisztek egyike s Frigyesnek kedves embere, 1759-től a zöld huszárok ezredese. Ez az ú. n, «zöld Kleist» 1760-ban önkéntesekből, huszárokból, dragonyosokból, «kuruczok»-ból (magyarországi szökött katonákból) és vadászcsapatból egy szabad hadtestet szervezett, a mely «Freicorps» félelmes dúlásokat vitt végbe s vakmerő portyázásaival nyugtalanította hadainkat. De Kleist méltó ellenfelére talált Gvadányiban, a ki sok kárt tett embereiben s különös kedvvel portyázott a «kuruczokra», mint a kik hűtlenül az ellenséghez pártoltak. Épúgy sokat zaklatta a hires Ziethennek, valamint az egykor mellőzött osztrák tisztből porosz szolgálatban hadtestparancsnokká emelkedett Wernernek zsoldosait, s a halálfejűeket, a kikről azt tartották, hogy pardont sem nem kérnek, sem nem adnak, sokszor csuffá tette. Félelmes híre volt a poroszoknál. Kleist is személyesen ismerte és nem egyszer a harcz dúlása közben nevét kiáltozva hítta; Gvadányi előugratott, parolázták, a porosz generális tetőtől talpig megnézte a magyar törzstisztet, azzal tisztelegtek és tovább vágtattak. E barátságos és lovagias érintkezés ellenére is azonban Kleist 100 aranyat tűzött ki Gvadányi fejére; de Gvadányi nem vesztette el a fejét, hanem egyszer hirtelen Kleistra csapott s ő ragadta el a tábornok equipage-át.

Maga a «Pöstényi fördés»-ben ezt a lélekkel teljes képet rajzolja hadi életéről:

HADI TÖRTÉNETEK.

Az én monarchámnak én öt háborúját
Végzettem, és bátran követtem zászlóját,
Egybe francz királynak az ő katonáját
Próbáltam, fésültem fürtös frizuráját.

De négy háborúba burkus előtt álltam,
Sok jó vitézivel gyakran szembe szálltam;
Megvallom, nem egyszer szaladással váltam
Tőlök meg: kudarczot soha mégsem láttam.

Engemet az Isten szerencsével áldott,
Harczokba, csatákba életbe megtartott,
Egy francznak lövése lábamon álthatott,
De soha a prussus nékem nem árthatott.

Sőt gyakran őrtálló posztjait felvertem,
Sok bagázsiáját s lovait elnyertem,
Ziethennek s Wernernek kuruczát kergettem,
Kik halált viselnek, nem egyet letettem.

Ezek felől mondják, hogy pardont nem adnak,
Kik azt tőlök kérik, életbe nem hagynak,
Soha magokat sem hagyják tenni rabnak,
Tartja őket világ azért fenevadnak.

Én pedig mondhatom, hogy rosszabb kurucczát
Fridriknek nem láttam; mint a kukoriczát,
Úgy vágtuk azokat: sok a rozenkranczát
Mutatta, pardont kért, félté gallér-ranczát.

Ostora vóltam én a desertoroknak,
Kik magyarok vóltak, ollyas kuruczoknak,
Örültem, kardomat vethetvén nyakoknak,
Vagy hasznát vehetvén futrás porázoknak.

Ha illyet foghattam, néki nem kedveztem,
Nyálát allyig nyelte, őt úgy kötöztettem,
Hite megszegését szemére vetettem,
Mely ezredbűl szökött, ahoz elküldöttem.

Sokkal is egy fejér oszlop kivirágzott,
Örültem, hogy azon hóhér ollyat rázott,
A ki nemzetünket tettével gyalázott,
Hogy Istent, s királyt csal, arra nem vigyázott.

Paripám szürke volt, Büszke volt a neve,
Kényessen járó volt, mert volt tüze, s heve:
Megeresztvén fékét, ollyan futást téve,
Hogy orczámra csordúlt két szememnek leve,

Szép bogláros szerszám csörgött a lovamon,
Varrva vólt királyném neve czafrangomon,
Török kard tarsollyal függött oldalomon,
Kócsagtollam ingott széltűl kalpagomon.

Sok pomert, prussus fit én rabommá tettem,
Nem egyet közülök sebbe is ejtettem,
Mint ölyv a csirkéket, gyakran széjesztettem,
Pour le Mérite rendet tisztekrűl letéptem.

Híres fővezér Kleist jól esmért engemet,
Néhány csatázás közt kiáltá nevemet,
Parolára menvén, megfogta kezemet,
Tőtűl talpig nézte csekély személyemet.

Azomba kéz alatt minden kurucczának
Száz aranyat ígért, ki tenne rabjának,
Köszönöm egyedül Isten óltalmának,
Hogy fejemmel nem nőtt száma zsákmányának.

De Saxóniába, kimenvén portára,
Olly hirtelen csaptam egyszer quartéllyára,
Hogy csak alig kapott lovának hátára,
Equipázséja lett fáradságom ára.

Azonban a fény mellett volt árnyék is s a hadi életnek nemcsak dicsőségét élvezte, hanem sanyarúságait is szenvedte.

A dicsőség mellett szenvedtem inséget,
Tűrtem szomjúságot és olykor éhséget,
Csattogó hideget, rekkent melegséget,
Lórázást, meghányást, sok rendetlenséget.

Fagyos föld szinére ha leheveredtem,
Igmándi nyergemet fejem alá tettem,
Köpönyegem alatt mint nyárfa reszkettem,
Mert havas esőtűl jól megverettettem.

Viszontagságok és jeles hadi tettek közt 1763-ban véget ért a hétéves háború a hubertsburgi békével s egyszersmind befejeződött Gvadányi katonai pályájának harcztéri része. Ekkor 38 éves volt, s 20 év óta katona. Még 20 évig szolgált, mindig a lovasságnál, de ez, hogy úgy mondjuk, garnison-szolgálat volt, háborúra többé nem került a sor. A békekötéskor őrnagy volt. Ebből az állásból emelkedett lassanként vezérőrnagyságig húsz év alatt. 1765-ben lett alezredes, 1773-ban ezredes, és csak 1783-ben, negyven évi szolgálat után nyugalomba vonúltakor vezérőrnagy. De megvolt az az öntudata, hogy minden állásába kizárólag saját érdemei emelték. Nem egyszer mellőzés is érte. Akkoriban megtörtént, hogy ha elmúlt a háború, egyes ezredeket redukáltak, illetőleg feloszlattak. Így Gvadányi ezredét is, a palatinális regementet, melyet különben 1766 óta b. Török Andrásról neveztek, feloszlatták 1775-ben, és Gvadányit, noha már előbb önálló ezredes volt, a Kálnoky-huszárezredbe osztották be másodezredesnek. 1779-ben a Nádasdy-regementbe került szintén másodezredesül. Az idők már nem voltak olyan

szépek, mint egykor. A hadseregben megkezdték az egységesítést, behozták a papirkorszakot, s mindez nem kedvezett az egyéniségeknek; a magyar ezredeket békében is kivitték az 1770-es években külföldre — Gvadányi is Galicziában tartózkodott a Kálnoky- és a Nádasdy-ezredekkel; továbbá a magyar tisztikarokat keverni kezdték német elemekkel. Gvadányi jó bajtárs volt, német tiszttársaival jól megfért, legfölebb kedves dévajsággal megtréfálta hiányos magyarságukért, de a magyar ezredek elnémetesítését kedvetlenül látta, épen úgy, mint pl. a Græven-ezred tisztjei, gróf Festetics György és társai, a kik később az országgyűléshez folyamodtak a magyar hadsereg magyarsága érdekében; egyébként ezt a példát követték a Nádasdy-ezred tisztjei is akkor.

A húsz évi békés katonáskodás nagyobb részét Északkeleti Magyarországon töltötte el Gvadányi, kisebb részét pedig Galicziában. Mind a két korszak nevezetes az ő írói volta tekintetében, de különösen az első,

A hubertsburgi béke után Gvadányi ezredét hazarendelték s négy megyében: Szatmár-, Bereg-, Ugocsa- és Máramaros-megyékben szállásolták el. Ezekben a megyékben élt Gvadányi is vagy tizenkét esztendeig. Itt rakodott meg lelke azokkal a motivumokkal, melyek verses munkáinak legvonzóbb elemeit alkotják; megrakodott friss szemléletekkel, a magyar élet és természet képeivel és a magyar lélek humorával.

Víg és közlékeny ember volt. Eleven érzékkel volt megáldva az élet furcsa vagy jellegzetes vonásainak felfogása iránt és a társas örömök iránt. Kereste az embereket, jól mulatott velök, lelki gyönyörüsége telt beszédjökben és lelkökben. Az alsóbbrendüeket is szerette: ka-

tonáit, a parasztnépet és rendkívüli részletességgel fogta fel és őrizte meg emlékében szokásaikat, erkölcseiket, beszédök módját és minden sajátságaikat. Ez a részletes érdeklődés nem ekkor kezdődött nála; gyermekkorától kezdve, a háborúk idején is megvolt, bizonyság rá a Rontó Pál sok helye; hanem a régi készlet itt sok új anyaggal felfrissült a magyar népéletből és az Alföld helyismeretéből. Sokat érintkezett a vidék földesuraival, kiknek házában kedves vendég volt, honoráczioraival, papjaival, jegyzőivel, megjegyezte magának anekdotáikat, jellemző történeteiket és sajátságaikat.

Az első harmadfél évet Badalón töltötte, ebben a beregmegyei tiszaháti faluban, melyet temérdek almájáról *Almabuppanás*nak keresztelt el a néphumor. A háború izgalmai után itt ugyancsak csöndes napok következtek. A társaságkedvelő főtisztnek alig volt kivel érintkeznie. Tavaszi áradás idején pedig a falun kívül eső lakóházát úgy körül fogta a Tisza kiöntése, hogy hónapokig nem volt társasága. Olvasott — s nagyon szeretett olvasni, hegedült — s kitűnően játszott; lovaihoz sétált az istállóba, vagy strázsakatonáival beszélgetett. Ha néha mégis megunta az egyhangú életmódot, különösebb időtöltésre is talált alkalmat. Egyszer a falu fiatalságának rendezett mulatságot a maga szállásán. Máskor a helybeliek indítványára árvizi vadászatra rándult, csónakosan, az ártéri fákra húzódott vadakra; szerencsével jártak, de végül vízbe fordultak mindnyájan, sőt Szatmárra az ezredtörzshöz az a vakhír ment, hogy Gvadányi a Tiszába fúlt, úgy hogy külön staféta jött tudakozódni felőle; Gvadányi személyesen bement Szatmárra, s elevenen czáfolta meg a mendemondát, élményeinek elbeszélésével majd

holtra nevettetve az ezredesnét. Majd egy jezsuita-prior rokonát csalta ki magához; sétalovaglásokat rendezett vele és alantas tiszteivel és sok tréfát követtek el egymással. Szóval természeti vidámsága győzött az unalmon.

A nyugalom és apró időtöltések ez éveiben kezdett íróvá is lenni. Itteni élményei szolgáltatták az anyagot első nagyobb költeményéhez, s talán még itt, badalai tartózkodása vége felé írta meg, 1765-ben.

A versírás előkelőinknél a XVII. és XVIII. században általánosabb divat volt, mint ma. Általán a memoire-, levél-, napló-írás és versszerzés hihetetlenül el volt terjedve. Jóformán minden második, harmadik főrangú ember versiró is volt. Gvadányi is megtartotta ezt a régi jó szokást, s ha kedve támadt, vagy épen felkérték, már azelőtt is írt egy-egy verset, kivált tréfásat. «Megvallom, hogy én, mivel a poesisi tudományba eleitül fogva gyönyörködtem, valamint énekeket, úgy névnapokat üdvözlő s több más mindenféle mulatságos verseket is eleget munkáltam, de előre által nem láthattam, hogy elmémnek csekély szüleményei valaha a közönség előtt kedvességet nyerhetnének, azért is azokat mihent azoknak megküldöttem, a kiket illettek, azonnal munkáimnak töredékeit elszórtam, vagyis (= vagy) fojtásokra használtam.» Alkalmi versei közül fenmaradt egy párhuzamos köszöntő verse 1765 tájékáról; ennek egyéb érdeme nincs, mint az az elmésség, hogy a sorok lefelé olvasva átkot fejeznek ki, végig olvasva, a szemköztiekkel együtt áldást. Ez a vers kézről-kézre járt akkoriban, sokan lemásolták, némelyek mint magukéval kérkedtek vele még Gvadányi előtt is, a ki jól mulatott rajtuk. Az «énekek», fájdalom, elvesztek; pedig ezek volnának Gvadányi fiatalkorának

költői emlékei s egyáltalán az ő költészetének lyrai része; kár volt őket elszórni és ellövöldözni. De a XVIII. század közepén nem volt meg az a tudat, hogy a költészetnek általános értéke, sőt nemzeti értéke van. Megírni megírták a verseket akkor is, de a szerzők maguk sem becsülték meg annyira, mint pl. a XVII. században. Ki meg épen nem adták. Még Amade, még Faludi sem.

Nagyobb terjedelmű költeményeket azonban, úgy látszik, csak ez időtől fogva kezdett írni Gvadányi. Első nagyobb munkájához az unalom adta a tárgyat is, később megírásához az alkalmat is. Egy jó hosszú versben megírta a badalai dolgokat, ottani életmódját, a parasztbált, az árvízi vadászatot, a prior savókuráját és a tisztekkel való évődéseit. A vers compositiójában nincs semmi művészet, az egész időrendi elbeszélés; de van benne természetes jókedv, s egy rendkívül becses tulajdonság, a mi Gyöngyösin kívül egy magyar poétában sem nyilvánult eddig ily mértékben: *éles megfigyelő tehetség a részletek érdekessége iránt, a kedvtelés a részletek kirajzolásában* s ez párosul nála egy másik tulajdonsággal, a mi Gyöngyösinél sincs meg, mert annak a rajzai képzeletből vannak összeállítva: *a genreszerűség, a typusok és a népélet detail-festése,* realisztikus, néha vaskos, de hű vonásokkal, és jóízű humorral. Négyes rimű verselése pedig gyakorlott technikájával rávall mesterére, Gyöngyösire, noha nyelvében kevés a művészet s inkább jó magyarságot éreztet, mint választékosságot és finomságot. Annak a részletrajzolásnak, a mi Aranynál később annyi művészettel jelentkezik, Gvadányinál látjuk első, naturalista kezdeményeit irodalmunkban. Szinte látni benne a művészlélek kedvtelését a maga munkájában, a mint apró részletességgel rakja egymás mellé

a találó, hű vonásokat azokról az élményekről, melyeken átment. A kép hűségében maga gyönyörködik legjobban. Unalomüző mulatság volt neki annak találó lefestése rímekben, a mivel unalmát elűzte volt. Nem is gondolta, hogy sokakat érdekeljen, legfölebb személyes ismerőseit, a kiknek szóval is elmondta a történteket. Ezt a versét csak 1795-ben adta ki *Időtöltés* czimű kötetében, miután a Falusi nótárius meg a Rontó Pál megkedveltették rajzoló erejét és humorát.

Azzal a véleménynyel szemben, hogy Gvadányi e költeményét később írta s az 1765. évszámot csak jámbor elhitelésül tette a vers alá, okunk van hinni, hogy a vers legalább nagy részben csakugyan Badalón készült.

«Ezek után értem immár vígabb időt» — írja a badalai dolgok vége felé. Alezredesnek Szatmárra került, s ott nemcsak az ezredtörzs tisztjeivel telt jól az idő, hanem összejárt a környék földesuraival is; gyakran megfordult Nagy-Peleskén, melynek ura, Becsky György igen jó barátja volt; sok vidám napot töltöttek együtt, mulatságok és bohó tréfák közt. Megfordúlt Zajtán és más közeli falvakban és nemesi kastélyokban. Mindenütt nyitott szemmel és derült életbölcseséggel élvezte a typusok és egyének eredetiségét, a néposztályok szellemét és erkölcsét.

Mindennek nagy hatása volt reá. Nem mintha itt ismerte volna meg a magyar népszellemet. Az ő magyarsága, nyelvben, érzésben, képzetvilágban oly gyökeres, hogy annak az alapja gyermekkorából való. Magyarsága még a külföldi táborozások idején sem hanyatlott. Mindig magyar ezrednél szolgált és a hadvezetőség iránti köteles engedelem mellett is az ezredek közti természetes ver-

sengés kedvezett a magyar csapatok erős nemzeti szellemének. Volt akárhány magyar tiszt is, a ki lenézte a hadsereg idegen elemeit. A magyar huszárság mindig tudatában volt faji és nemzeti kiválóságának. Hogyne, mikor II. Frigyes is mintául használta a magyar huszárságot s mindent elkövetett, hogy a magyar uniformist a magyar huszárvirtussal együtt meghonosítsa seregében; gyorsan szaporította magyar mintára szervezett ezredeit s minden módon csábította magához a magyar legénységet és a tiszteket. Az örökösödési háborúban a harczi szellem alapja a magyar nemzeti érzés volt, s a hadi siker a magyar nemzet becsületi ügye. A hétéves háborúban is legalább faji érzés hevítette katonáinkat bravourjaikban. Áltaĺán hadseregünk nem is állt még egészen német lábon. Így Gvadányi is mindenkor magyar tisztnek érezte magát s büszke volt magyarságára. S valamint faji érzése és nemzeti öntudata, úgy szemléleti világának és eszmekörének magyar alaprésze, továbbá az ő magyar nyelvérzéke is állandóan táplálkozott a magyar katonákkal való szíves és leereszkedő társalgásból. Így ő folytonos érintkezésben volt a magyar népszellemmel és népkedélylyel. De most, hogy állandóan itthon lakott, az egész magyar élet közvetlen hatása alatt, urak és parasztok közt, fogékony és érdeklődő lelke csak még jobban megtelt a magyar szellem és kedv elemeivel.

Szatmár környékén találta Gvadányi az anyagot és a modellt főművéhez. Innen valók a főalak jellemző vonásai, a helyszín, a patriarchális világnézet, sok humoros emlék. Ezt a művet azonban nem itt írta meg, hanem jóval később.

Máramarosszigeten laktában a Rontó Pál történetének egy részéhez nyert anyagot. Itt történt ugyanis a sótisz-

tek öeszevagdalása, a miről okirat is tanuskodik. Galicziában pedig megismerkedett a lengyel élettel, a lengyelek jellemével, fényűzésével, szabadságszeretetével, mely oly könnyen csapott féktelenségbe; megismerte Rontó Pál és Benyovszky Móricz történetéhez a színtér és viszonyok egy részét.

Szatmári, máramarosi és gácsországi elszállásolásainak ezek az irodalomtörténetileg nevezetes oldalai.

Végre terhesnek kezdte érezni a katonai szolgálatot. Miután 14 táborozást végzett az ellenség előtt, elnehezedett, s 58 éves korában 1783-ban nyugalomba vonult. Ekkor egyúttal vezérőrnagygyá nevezték ki tíz évi ezredesség után.

Véglegesen Nyitramegyében telepedett meg, a határszéli Szakolczán, a hol közel volt anyai örökségéhez. Itt 1785-ben újra megnősült; nőül vette Szeleczky Katalint, Bakics ezredes özvegyét. Boldog éveket élt vele. Kedves társának mondogatja, szeretettel és becsülettel emlegeti, mint igazi magyar asszonyt, a ki ellensége az orczafestésnek és magyar főkötőt visel. Vele kapta azt az emeletes házat Szakolcza főterén, melyet Gvadányi megújíttatott és barokk modorban felékesíttetett. Itt élte életének hátralevő tizenhat évét. Környezetében volt nején kívül nagy leánya; míg fia, az utolsó Gvadányi katonai pályán volt. Az öreg úr hegedűlt, olvasott, gazdálkodott és kertjét mívelte, mely messze földön híres volt ujdonságairól. Jó ismeretségben volt a megye uraival, továbbá néhány szomszédos morva gróffal, a kikkel olykor mulatságos vadászatokat rendezett. Csak azt fájlalta, hogy azon a tótság-lakta vidéken olyan ritka a magyar szó, mint a fehér holló s el van szakadva a magyar közön-

ségtől. Bejárt Pöstyénbe fürdőzni, olykor megfordúlt Pozsonyban; megjelent az országgyűlésen is Budán és Pozsonyban 1790—91-ben, mint főrend. A mellett azonban ekkor is katonának érezte magát, de *magyar* katonának. A neve alá többnyire a «magyar lovas generális» czímet írta. Mikor II. József uralkodásának vége felé kiütött a török háború, egy könyvet írt a hadi mesterségről bandéristák és olyan ifjak számára, kik hadi pályára mennek és németül nem értenek, hogy a német hadtudományi irodalomhoz hozzáférhetnének. Ugyanekkor történt, hogy a mint ismét háború készült a poroszszal is, megemlékeztek Bécsben is Gvadányinak egy negyedszázaddal azelőtt a porosz hadakozások idején kitűnt vitézségéről, s a haditanács azzal a tervvel foglalkozott, hogy Csehországban egy dandár élére állítja. Fel is hívták Bécsbe, megtudni, számíthatnak-e még szolgálataira. József császár kegyesen fogadta (1789. márcz. 8-án) és ezekkel a szavakkal bocsátotta el: «Generális uram sok háborút próbált, mint az arany sok tűztől próbáltatott, még egészséges, szolgálatra alkalmas ember; az ilyenekre van most nékem szükségem; még egyszer a huszárokkal a Mars mezején megjelenni készüljön.» A porosz háború elmaradt, szolgálataira nem lett szükség, de a haditanács és az uralkodó bizalma nagy elégtétel volt a jeles katonának, a kit békeidőn nem egyszer mellőztek.

Kardjának nem jutott többé szerep, de tollának annál fontosabb. Az uralkodót nem szolgálhatta többé, de szolgálta a nemzetet.

Ez alatt ugyanis nagy változások kezdődtek a magyar közlélekben.

Eszmélethez jutott a magyar hazafiság, mely a szatmári

béke óta egyre jobban lankadt. A faji érzet ismét kezdett nemzeti tudattá válni. Ezzel szemben II. József addig példátlan őszinteséggel vette semmibe alkotmányunkat, intézményeinket, nyelvünket és egész nemzetiségünket, s rendezte be abszolutisztikus és nemzetellenes kormányzatát. A nyilt abszolutizmus és a germanizáczió azonban csak szította a nemzeti tudatot. A magyar alkotmány, a magyar nyelv, a magyar viselet nemzeti létünk palládiumaiként tüntek fel a hazafiak előtt, a kik lelkesen sorakoztak védelmükre. S bár a nemesség elsősorban előjogait védte az alkotmányban, de ezzel megtartotta országunkat is.

Egyúttal a XVIII. század új eszméi nyugatról megrohanták a nemzetet s eddig nem ismert kérdésekkel foglalkoztatták ébredező szellemét, szabadsággal kecsegtetve a gondolkodást. A hajdani felekezeti viták helyett maga a vallás vált vitássá, a nemzeti kizárólagossággal szemben terjedni kezdett kozmopolitizmus, a monarchikus szervezetű nemzet körében republikánus tanok jelentkeztek, az arisztokratikus társadalmi rendet demokratikus nézetek készültek erjeszteni.

E két áramlat hatása alatt pedig megszületett az, a mi azelőtt nem volt meg, a mit Gvadányi sem érzett, mikor baráti körök számára írta műkedvelő verseit: megszületett *a magyar irodalmi öntudat.* Ennek hiányában a század első háromnegyedében elkallódtak a tehetségek, nem ismerték munkájuk fontosságát, nem vettek tudomást egymásról, s a kiben derengett is az irodalmi eszme, elhagyatottságában hallgatott. De az 1770-es években Bessenyei György hazafiui lelke fölismerte a nemzeti nyelv irodalmi művelésének nemzetfentartó fontosságát s nemcsak fölismerte, hanem társaival együtt lelkesen hirdette is. A testőrírók

átlátták, hogy a magyar nemzet elvész, ha nem művelődik; de ha más nyelven művelődik, nem marad meg magyarnak. S elkezdték a műveltséget, az új kor eszméivel együtt magyar nyelven terjeszteni, a franczia irodalom formáiban és nyomán. Művelni kezdték a magyart és művelni a magyar nyelvet. A hazafias buzgalom föllelkesítette latinműveltségű szerzetes-tanárainkat is. Ők is művelni kezdték, első sorban a nyelvünket és verstechnikánkat, a római költészet formáiban és nyomán. Íróink kezdtek csatlakozni, tömörülni, egymás iránt érdeklődni. Köztudattá vált a nyelv művelésének nemzeti fontossága s az irodalom helyet kezdett foglalni a nemzeti nagy feladatok sorában. 1780 óta már időszaki sajtó is szolgálta az írók érintkezését és törekvéseiket. Az utánzó irányok mellett egyes íróink a régi magyar költészet hagyományait akarták folytatni, de nemcsak mintegy ösztönből, hanem tudatosan. Így tett Dugonics András, a tudós piarista, ki már 1774-ben megírta Trója veszedelmét négyrimes versekben.

Különösen élénkebbé vált e mozgalom 1787 táján. Egész csoport új erő érkezett a régiek támogatására vagy felváltására. S ekkor kezdődött a felújult német irodalom erősebb hatása is nálunk s kezdi egy csoport író ennek a követését. Előtérbe lép Kazinczy, megjelenik a fiatal írók sorában az ősz Ráday Gedeon, feltűnik Földi, Verseghy és a népies Pálóczi Horváth Ádám, kinek Hunniása 1787-ben jelent meg. Ez évben már a szépirodalomnak külön szerény kis organuma is keletkezett, a Magyar Muzsával, mely a Magyar Kurir melléklapja volt. Egy év múlva önálló szépirodalmi folyóirat indúlt meg, a kassai Múzeum és 1790-ben Kazinczy Orpheusa szintén Kassán. Péczeli fordításaival és folyóiratával egyre

lelkesebben terjeszti a nyugati kulturát nyelvünkön. És ezt a mozgalmat mindjobban szította a II. József germanizáló és alkotmányellenes törekvéseivel szemben feltámadt nemzeti visszahatás, valamint a franczia felvilágosodás hatásaként a szabadabb eszmék terjedése és küzdelme a konzervativ felfogással, úgy hogy 1790-től kezdve egészen a Martinovics-féle összeesküvésig szinte lázas irodalmi élet bontakozott ki nálunk, melynek szépirodalmi, közművelődési és politikai ága egyaránt tekintélyes virágzásra emelkedett. Magyar társaságok alakúlnak, akadémiát terveznek, a szinügyet felkarolják, lapjaink, folyóirataink egyre szaporodnak és tartalmasabbak lesznek. Valóban az irodalom nemzeti közügy lett.

Ezek a politikai és szellemi áramlatok hullámzottak akkor, mikor Gvadányi a polgári életbe visszavonult. Ez áramlatok közül a két első: a felbuzdult hazafiság és a nyugati eszmék bizonyos tekintetben támogatták, más tekintetben gátolták egymást, s az emberek sajátos bonyolúlt helyzetben voltak, midőn állást kellett foglalniok. II. József reformjai egyre erőszakosabban folytak s egyre ingerültebb visszahatást keltettek. Az uralkodó törekvése kettőt jelentett: abszolutizmust a politikában, szabad szellemet a társadalmi berendezésben és a gondolkodásban. A történelmi jogok és a nemzeti hagyományok ellenében felvilágosúlt és haladó abszolutizmus volt az ő politikai ideálja. Ezzel szembe szegezkedett a konzervativ rendi alkotmányosság. Az eszmék sajátságos kereszteződése állt elé. József szabadelvű volt vallási, szellemi és társadalmi téren, de reakczionárius a politikában; a magyar nemesség konzervativ vallási, szellemi, társadalmi tekintetben, de szabadságát féltő politikai tekintetben. József szabadságot akar

alkotmány nélkül, a nemesség alkotmányos szabadságát őrzi kiváltságaival együtt. E két véglet közt voltak átmeneti álláspontok. Némelyek örömmel üdvözölték a haladást, de szabad politikai intézmények keretében; mások mereven ragaszkodtak a nemzeti hagyományokhoz és visszautasították a szabad szellemet; ismét mások ragaszkodtak a nemzeti nyelvhez, de a nemzeti nyelven felvilágosodást és modern haladást akartak hirdetni.

Gvadányi egyenes elméje e bonyolúlt eszmeáramlatok közt is határozottan megtalálta a maga irányát.

A francia eszmék nem kellettek neki. Vakbuzgó ugyan nem volt, de vallásos ember volt s jobban szerette a bibliát, mint Voltairet; a naturalistákat, deistákat, atheistákat, forradalmiakat ki nem állhatta. Régi világból való ember volt, jezsuita nevelés, megmaradt régi erkölcsű embernek, s a modernség nem volt inyére, nemcsak vallási és politikai tekintetben, hanem szokások és viselet tekintetében sem. Az új eszmék tehát nem vitték kisértetbe.

Annál hatalmasabban megkapta a nemzeti felbuzdítás szelleme. Az a fajszeretet, mely mindig megvolt benne, a ragaszkodás a nemzeti hagyományokhoz, erkölcsökhöz és nyelvhez, most a nemzeti közszellem ébredésével az ő lelkében is nemzeti hitágazattá erősödött és nem volt nála lelkesebb magyar akkor, de konzervativ értelemben magyar. Föltétlenül dynasztikus érzelmű ember volt mint katona és főúr egész multjánál fogva és hű alattvalója II. Józsefnek, nem izgatott ellene mint Ányos vagy Dugonics, bizonynyal tisztelte nagy egyéni tulajdonságaiért is, de két dolog az uralkodó ægise alatt sem volt neki kedves: az új eszmék terjesztése és a magyarság

elfojtása. Vérző szívvel látta a magyarság hátraszorítását a hadseregben, a közéletben, majd a magánéletben is s mint a magyar nemesség tagja, fájlalta alkotmányunk eltörlését. Műveltebb volt, mint középnemességünk zöme, tudott németül és francziául, olvasta a német és franczia írókat; de megmaradt konzervativ nézeteiben s gondolkodása szerint a magyar középnemességhez lehetett számítani; világlátott ember létére, vagy annálfogva is, szerette és élvezte a magyar különlegességeket és karaktert. S míg föltétlen hódolatot érzett az uralkodó személye iránt, lelke mélyén nem értett egyet túlzásaival; s ezt a csöndes ellenmondást annál inkább összeegyeztethette dynasztikus érzületével, mert élte javát más dynaszta alatt élte le, a mikor nem ezek voltak az ideálok. József túlzásait csak az egykorú dynaszta időleges félrecsapongásának tekinthette, alkotmánysértéseiért nem kivánt megtorló rendszabályt s kárhoztatta azokat, kik II. József halálakor a Habsburgház jogát a magyar koronához megszüntnek hirdették.

S épen mert nem látta ellentétben dynasztikus érzésével hazafiságát és erkölcsi meggyőződését, annál inkább hirdethette a ragaszkodást nemzetiségünkhöz. De nem a közéletet és iskolát germanizáló uralkodó ellen fordult, hanem a magánéletben terjedő idegen divat, nyelv, szokás és erkölcsök ellen, terjesztőik és követőik ellen. A politikát nem hozza bele a versbe, nem is annyira abban konzervativ, hanem a szellemi, vallási, társadalmi, erkölcsi kérdésekben.

1787 a Gvadányi irodalmi fejlődésében is nevezetes dátum. Ez évben jelent meg első munkája nyomtatásban és ez évben írta főművét.

Amannak a czíme: *Pöstényi förödés, a'mellyet Egy Magyar Lovas Ezeredből való Százados az ottan történt mulatságos dolgokkal élő Magyar nyelven, Versekbe foglalt, 1787. esztendőbe, Rák Havának 12. napján. Nyomtattatott Tsöbörtsökön, a' Caspium Tenger partyán azon Esztendőbe.* A kisded könyv négyesrímű alexandrinokban egy pár évszakleíráson és önéletrajzi visszapillantáson kívül néhány mulatságos esetet ír le, a melyek a pöstényi fürdőben történtek; némelyikben magának is része volt. A történetek komikuma igen vaskos, részben mocskos és illetlen. Az egész nem emelkedik felül a Badalai dolgokon, sőt azok kedvesebbek. Különben Gvadányi itt sem akart egyebet, mint néhány megtörtént dolgot versekbe foglalni ismerősök mulattatására; csakhogy a mit a Badalai dolgokkal nem tett: ezt kiadta. Kezdte ő is érezni, hogy az írott szónak közérdeke van. S bár a történetek nem emelkednek felül az anekdoták színvonalán és az egyes jelenetek megmaradnak *egyes* érdekű képeknek, általános érdek és eszme nélkül, de Gvadányinak néhány becses tulajdonságát már itt szívesen fogadta a közönség: így az eredeti szemlélet elevenségét és részletességét, a genre-vonások iránti érzéket, az író pajkos jókedvét, bár művészietlen, de természetesen ép magyar nyelvét és Gyöngyösi modorú verselését. Nem volt utolsó dolog, hogy a mikor minden író minták után dolgozik, akad egy író, a ki természet után rajzol. A könyv hamar elfogyott, még ez évben újra kellett nyomatni. A nyilvánosság előtt Gvadányi mindjárt az első alkalommal álnevet használ, incognitója végett. Később is szeretett álarczot tenni föl verseiben, a költői elhitetés kedvéért.

A *Pöstényi förödés* egész fontossága az, hogy jól fogad-

ták; ez többre bátorította a szerzőt. S Gvadányi megmutatta, hogy ennél derekasabb dolgot is tud. A Förödés 1787-ben nyár elején jelent meg s még ugyanaz évben egy más nagyobb verses munkához fogott; meg is írta, 1787. okt. 2-ától decz. 20-ig. Ugy tervezte, hogy újévi ajándékul adja a nemzetnek 1788-ra, de ez nem történt meg oly hamar és csak 1790-ben bocsáthatta közre, noha az előszó 1788. jan. 1-én kelt. A könyv czíme: *Egy falusi nótáriusnak budai utazása.* (Egész terjedelmében l. alább.)

A *Falusi nótárius* már egészen más húron pendül, mint a Badalai dolgok, vagy a *Pöstényi förödés.* Nem egyes személyi élmények többé-kevésbbé ügyes és mulatságos elmondása ez, hanem mese-kompoziczió, mely bizonyos alapeszmét magyaráz. Szemmelláthatólag érzi a szerző, hogy más az, ha az egész nemzethez szól, mint ha csak ismerősök számára ír; az írónak akkor a lelkét kell adni, legbelsőbb meggyőződését kifejezni. Komolyabb becsvágygyal dolgozik tartalmi és művészi tekintetben egyaránt. Tréfál itt is, de tréfája alá komoly czélzatot rejt: a magyarságot akarja öntudatra ébreszteni, az elkorcsosodástól megmenteni, a züllőket észretéríteni.

Már a kompoziczió is művészibb. Itt is vannak egyes mulatságos kalandok és népéleti rajzok, mint pl. a Badalai dolgokban, de ezeket egységes mese fűzi össze, melynek van eleje, bonyodalma és vége; a mese hőse nem a költő, hanem egy költött személy, egy falusi nótárius, kinek székhelyét Peleskére teszi (különben ott nem volt jegyzőség). Ehhez az alakhoz bizonynyal volt modellje, vagy inkább modelljei, a kiknek vonásaiból összeállította. A typust vette a falusi jegyzőkről, néhány motivumot pedig, t. i.

a lóháton utazást Budára hivatal végett, állítólag Becsky Györgyről, a ki épen így tett, legalább a hagyomány szerint. De az egész mese, a mint van, nem történt meg egy személylyel, az a Gvadányi kompozicziója és leleménye. Élményleíró verseit eddig is első személyben írta, s Budai utazást is első személyben halljuk, de nem ő mondja el, hanem csak elmondatja. Itt tehát egy külön alakot teremtett, a ki nem ő, hanem csak meséjének a hőse. Nem is akar vele egy személy lenni, hiszen bizonyos fokig komikus személynek rajzolja. Eddig is rajzolt typusokat, de ő volt az elbeszélés központja; most egyik typusát tette központtá, egy elbeszélés hősévé. Ennek a typusnak pedig azzal is életvalóságot igyekszik adni, hogy az előszóban úgy tünteti fel, mintha az igazi személy volna, a verseket az írta volna meg és csak a kiadást bízta volna Gvadányira. Ez a typus pedig: az idegen hatásoktól érintetlen s nemzeti mivoltához ragaszkodó vidéki magyar honoráczior typusa. Mint ilyen, egy eszmét képvisel, még pedig népszerű eszmét, belső tartalma van, joga a közönség figyelmére. Erős külső vonásokkal is felruházva és elhitető ürügygyel az olvasó elé vezetve, nem csoda, hogy élő alakja és jó ismerőse lett a közönségnek.

A kompoziczió abban is külömb az előzőknél, hogy nem egyes mulatságos történeteket ád elő, hanem az akkori élet elég teljes rajzát, a mi csak elfért a mese keretébe, az úti krónikába. Nagyjában két ellentétes végletet mutat be egymás tükrében: a falusi világot és a fővárosi nagyvilágot, a vidéki egyszerű magyar embert és a fővárosi idegenné vált úri társaságot. Az egész akkori magyar társadalom elvonúl előttünk, osztályokra tagoltsága szerint:

a honoráczior, a nemes, a kisvárosi iparos, a pásztor, a fővárosi polgár, az arisztokráczia, pesti és budai alakok, felekezetek, az életviszonyok, a szórakozások stb. A képek nagyrésze jelentősebb és sorozatuk változatosabb, mint Gvadányi régibb műveiben. A költő mind e változatokat egy ürügyül felvett mesébe foglalja s ellentéteiket feltünteti. Az egyik véglet képviselőjéhez vezet bennünket s annak a szempontjából néz és mutogat meg mindent. S bár nem azonosítja magát ez alakkal, de rokonszenve vele van. Egyoldalúságát, együgyűségét komikusnak rajzolja, de becsületes meggyőződését és magyar érzését tiszteletreméltónak tünteti fel.

De előbbi műkedvelő, bohó versei közül különösen kiemeli a Nótáriust az egész rajzot összetartó alapgondolat. A költemény azt hirdeti, hogy a falusi és pusztai elmaradt magyarságban erkölcsi és testi erő van, a nagyvárosi élet és szokások veszélyeztetik nemzetiségünket és erkölcseinket, a magyar ember hordjon magyar ruhát, beszéljen magyarul, ne majmolja az idegent, őrizze meg nemzeti mivoltát, mert az becsesebb tulajdona minden egyébnél, a ki ezt elveszti, az nemzet nélküli korcs és megvetni való.

Ebben a tanításban fejezte ki Gvadányi a maga lelkét s ezzel szólt a nemzet nagy részének is a lelkéhez.

Tendencziáját: az elaludt vérű magyar szívek felserkentését makacs meggyőződéssel és erős szatirával hirdeti. «Mordet ut sanet». Tükröt tart a mostani tükörkedvelő «meghanyatlott és abajdócz szívű magyar gavallérok és dámák elé», melyben főtől talpig jobban meglátják magukat, mint a velenczei tükörben. Tekintsenek ebbe gyakran s akkor meglátják magukon azt, a mi helytelen és

esztelen, és ezt mintegy bálványozást kiirthatják és számkivethetik.

Mi a bűn, a mi ellen a mű kikel? A nemzetietlenség. Nem a politikusoké, a közjogászoké, hanem a magánembereké. Itt a baj fészke, hogy magánéletünkben nemzetietlenedünk el; a nemzetietlenség pedig romlás is. «Perditio tua ex te Israel.» A korcsokat ostorozza, a kik dicső és nagyhírű nemzetünket «beszurkozzák és bekormozzák.» Tudja, hogy szatirája darabos és nem oly csinosan hangzó, mint Horatiusé, Juvenalisé, Rabeneré; de azokon a nemzettagadókon nem fog a simán csipő szó, ostor kell ide, mint a rest lónak. A megélemedett cserfa héját nem lehet tollkéssel lefaragni, hanem bárddal és fejszével. Igenis, több helyt durva, sőt ízléstelen. De akart durva lenni, akarta az ízlést sérteni, hogy annál maróbb legyen a szó. Martalékul akarja dobni az idegenek majmolóit a közkaczajnak, csúfos szavakkal bélyegzi meg, hogy mindenki mintegy lenevesse őket. A goromba szólamok egész gyűjteményét adja a közönség ajkára, melyekkel az ily korcsokat le lehet főzni, s a melyekből telik bőven férfira, nőre. Szatirája nem keserű, mint a ki reménytelenül küzd, hanem megalázó, fölényes. Tudja, hogy a nevetséges biztosabban öl. De nem is enyeleg, nemcsak tréfálkozik, mert a könnyed gúny esetleg csak népszerűbbé tenné a kárhozatos divatot, mint afféle pikáns újdonságot. Ő csúffá akarja tenni. A czélnak aztán alárendeli az eszközöket, a hazafias irányzatnak az ízlés meg az illem tekinteteit.

A helyzet jóformán utalta arra, hogy eszméit egy vidéki magyar ember által képviseltesse. Ugy szabadabban beszélhetett s kifejezéseit élesebbekké tehette. A költött alak fedezi az írót. Ha a maga nevében mondja ezt el,

felháborodó verset kellett volna írnia, mint egy lyrikus költőnek, minő pl. Virágnak a *Változás*a volt pár évvel később. Vagy didaktikus vers támadt volna, minőket Orczy írt, sőt írt Gvadányi is verses levelezéseiben. Egyik sem ért volna semmit. Lyrikus nem volt, didaktikus versei unalmasak. Ellenben tudott félszeg alakokat, genretypusokat derekasan rajzolni. Nosza, egy falusi nótárius, hadd mondja el mindezeket ő helyette az; a jegyző együgyű is, inteligens is; naiv és túlzó magyar, de annál inkább kitelik tőle az erős szó. Gvadányi úgy tett, mint 70 évvel előbb Montesquieu a Perzsa Levelekben, a hol a távol keletről jött előkelő idegen, Üzbek szolgál a nyugati metropolis, Páris erkölcsének ironikus tükréül.

Gvadányinál a peleskei nótárius viszi az ellenlábas szerepét. A műnek megvan a kettősen komikus hatása: bizonyos mértékig komikus alak a nótárius is, de még furcsább lesz a másik fél, a nagyváros korcs társasága, melynek a nótárius föléje kerekedik. A kétféle komikumot egymás tükrében látjuk. De mi közelebb a nótáriushoz állunk. Az ő komikuma rokonszenves, a másik ellenszenves.

A mű felerészben genre, felerészben szatira. Csakhogy Gvadányinak nem sikerült egészen az összeolvasztás; a főszemélyben a genrealak és az erkölcsbíró egybeforrasztása. A nótárius nem egyén ugyan, de jó typus, élesen elkülönzött alak mind a néptől, mind a mesteremberektől, mind a pestiektől, szokásaiban, gondolkodása és beszéde módjában is. Útja Pest felé kitünő népéleti rajzok sorozata, tele jellemző megfigyelésekkel. Meg is marad jeles humoros alaknak mindaddig, míg a genrerajzolás tart. De mikor szatirikus erkölcsbíróvá kell lennie, gyakran kiesik szerepéből, a költő czélzatát olyan leplezetlenül hirdeti,

hogy a művészi elhitetésnek vége van s a jegyző ajkáról a szerző kifakadásait halljuk.

1790-ben, a közhangulat legnagyobb feszültsége idején jelent meg a könyv. Időszerűbben alig jelenhetett volna meg. Az ország forrongott. József császár halálos ágyán feküdt. Felbuzdúlt a magyar érzés, hangossá lett a magyarság dogmatikus követelése alkotmányban, erkölcsökben, nyelvben, ruhában. Költőink közül régebben Ányos, újabban Baróti Szabó kikeltek a nemzeti nyelv és öltözet elhanyagolása miatt. Egy imént megjelent regény, Dugonics Etelkája tüntetett az érzés és a külsőségek magyarságával. Roppant visszahatás támadt az idegen abszolutizmus ellen épúgy, mint az idegen divat ellen. A köznemesség nagy része, mely a Bécsbe szítókat és az idegen szokások követőit addig is majd kinézte, most valósággal terrorizálta őket.

Gvadányi könyve legjobbkor jött. Gyorsan kapkodták. Hihetetlen mértékben táplálta a közhangulatot s hatalmasan előmozdította a nemzeti viselet felkarolását. Politikai és társadalmi hatása egyaránt nagy volt. Kiváló eszköze lett a nemzetietlenek kicsúfolásának és forrása a nemzeti önérzetnek. Igaz, hogy a mint az abszolutizmus veszélye elmulni látszott, a magánélet idegenszerűsége ismét vissza kezdett térni; de Gvadányi könyve a nemesség zömének meggyőződését az idegen módi és nyelv ellen évtizedekre megalapította.

Ha az ember csak a Nótárius kiadásainak évszámait nézi, nem igen becsülheti nagynak e munka elterjedését, vagy legalább érthetetlennek találja a régiek adatait, melyek szerint az 1790-es években ennél olvasottabb könyv nem volt, de még a 20-as, 30-as években is olvasták;

Erdélyben is igen el volt terjedve, a főranguaknál is. A könyv megjelent 1790-ben, második kiadása 1807-ben, a harmadik 1822-ben. Ezek a szerény adatok azonban csalékonyak. A szöveg némi összevetéséből kiderül, hogy Gvadányi 1790-iki kiadása nem egy kiadás; ezzel az évszámmal több kiadás jelent meg, csak eddigi összevetéseink szerint 4 vagy 5-féle. A Nótárius úgy fogyott akkor, mint ma azok a könyvek, a melyekre a «negyedik ezer», «hatodik ezer» jelzéseket nyomatják.

A könyv mint irodalmi jelenség is érdekes volt. Gvadányi nem tartozott azon írók csoportjába, a kik a nyelvmívelést meg a verselés reformját feladatul tűzték ki. Jó magyar nyelven ír, de nem törekszik különös és újszerű szépségre a nyelvi előadásban. Gyöngyösi István formáit és technikáját használja, mert szerinte Gyöngyösinél külömb poétát magyar anya nem szült. Egészen a magyar költői hagyomány alapján áll. Sem antik, sem német versformához és stilhez nem folyamodik. Még a négyesrímnek párosrímre leszállítását is váltig ellenzi, a Nótáriust és több más művét négyes rímben írja. Általán pedig nem sokat törődik a külső ékességgel, fő előtte a tartalom. Az életre akar hatni, jobban mint összes klasszikus és németes irányú költőink akkoriban. Még kevésbbé formalista Dugonicsnál és Horváth Ádámnál is, a kik vele együtt a régi és a népies költészet nyomdokain haladnak s együtt az ú. n. magyaros írók csoportját alkotják az irodalomtörténet lapjain, a nélkül, hogy a költői irány találkozásán kívül személyes irodalmi szövetség lett volna köztük. Legtávolabb áll Kazinczytól. Nem sorakozik zászlója alá s Kazinczy nem sokat tart költészetéről. Nincs is stilbeli kulturája, csak mintegy természeti gazdagsága

a magyar phraseologiában. De van nála, a mi Kazinczynál nincs: az élet után dolgozás, a magyar élet rajza. Minő eredeti a peleskei nótárius alakja, a fontoskodó, szűkkörű, naivul lelkes vidéki ember ez őstypusa; s minő jóízűek az alföldi népéletből vett rajzok, a vasas németekkel való kaland, általán az egész út Pest felé, s kortörténeti szempontból is minő értékesek az akkori Pest divatára, szórakozásaira vonatkozó részletek! S minő aktuális az egész munka czélzata! Gvadányi ósdi formákban a szemlélet újságát adta, természetesebben és gazdagabban, mint bármely kortársa. A magyar életből vett rajzai túlélték a költőt, még tendencziáját is, mely Gaalnál némikép már visszafelé fordult.

Ironikus előszavában érdekesen okolja meg, miért nem tart az irodalmi divattal, miért nem ír sem ritka utikalandokban, sem izgató bonyodalmakban gazdag regényt, mert a hazai talajon és a valóság körében akar maradni. Az a realizmus, melyet munkája nálunk megalakulni segített, nagyban hozzájárult a hihetetlen bonyodalmú regények kiküszöböléséhez, a mint egykor messsze nyugaton a Don Quijote pusztította az Amadis-regényeket. Egyébként is van valami közös Don Quijote és a nótárius közt, bár a nótáriust nem szánta Gvadányi Don Quijoténak, ellenkezőleg, maga is komolyan hitt törekvéseinek sikerülhetésében. De mert az idők a külsőségekre vonatkozólag nem adtak neki igazat, a későbbi nemzedék szemében a nótárius jobban közeledett a spanyol lovaghoz.

S a nótárius nemcsak a közönségre hatott, hanem az irodalomra is, bár teljes hatását csak később érezték. Egészséges, de gyakran vaskos realizmusa sokára érte meg tisztulását és diadalát. De egy félszázaddal később

Erdélyben is igen el volt terjedve, a főranguaknál is. A könyv megjelent 1790-ben, második kiadása 1807-ben, a harmadik 1822-ben. Ezek a szerény adatok azonban csalékonyak. A szöveg némi összevetéséből kiderül, hogy Gvadányi 1790-iki kiadása nem egy kiadás; ezzel az évszámmal több kiadás jelent meg, csak eddigi összevetéseink szerint 4 vagy 5-féle. A Nótárius úgy fogyott akkor, mint ma azok a könyvek, a melyekre a «negyedik ezer», «hatodik ezer» jelzéseket nyomatják.

A könyv mint irodalmi jelenség is érdekes volt. Gvadányi nem tartozott azon írók csoportjába, a kik a nyelvmívelést meg a verselés reformját feladatul tüzték ki. Jó magyar nyelven ír, de nem törekszik különös és újszerű szépségre a nyelvi előadásban. Gyöngyösi István formáit és technikáját használja, mert szerinte Gyöngyösinél külömb poétát magyar anya nem szült. Egészen a magyar költői hagyomány alapján áll. Sem antik, sem német versformához és stilhez nem folyamodik. Még a négyesrímnek párosrímre leszállítását is váltig ellenzi, a Nótáriust és több más művét négyes rímben írja. Általán pedig nem sokat törődik a külső ékességgel, fő előtte a tartalom. Az életre akar hatni, jobban mint összes klasszikus és németes irányú költőink akkoriban. Még kevésbbé formalista Dugonicsnál és Horváth Ádámnál is, a kik vele együtt a régi és a népies költészet nyomdokain haladnak s együtt az ú. n. magyaros írók csoportját alkotják az irodalomtörténet lapjain, a nélkül, hogy a költői irány találkozásán kívül személyes irodalmi szövetség lett volna köztük. Legtávolabb áll Kazinczytól. Nem sorakozik zászlója alá s Kazinczy nem sokat tart költészetéről. Nincs is stilbeli kulturája, csak mintegy természeti gazdagsága

a magyar phraseologiában. De van nála, a mi Kazinczynál nincs: az élet után dolgozás, a magyar élet rajza. Minő eredeti a peleskei nótárius alakja, a fontoskodó, szűkkörű, naivul lelkes vidéki ember ez őstypusa; s minő jóízűek az alföldi népéletből vett rajzok, a vasas németekkel való kaland, általán az egész út Pest felé, s kortörténeti szempontból is minő értékesek az akkori Pest divatára, szórakozásaira vonatkozó részletek! S minő aktuális az egész munka czélzata! Gvadányi ósdi formákban a szemlélet újságát adta, természetesebben és gazdagabban, mint bármely kortársa. A magyar életből vett rajzai túlélték a költőt, még tendencziáját is, mely Gaalnál némikép már visszafelé fordult.

Ironikus előszavában érdekesen okolja meg, miért nem tart az irodalmi divattal, miért nem ír sem ritka utikalandokban, sem izgató bonyodalmakban gazdag regényt, mert a hazai talajon és a valóság körében akar maradni. Az a realizmus, melyet munkája nálunk megalakulni segített, nagyban hozzájárult a hihetetlen bonyodalmú regények kiküszöbőléséhez, a mint egykor messsze nyugaton a Don Quijote pusztította az Amadis-regényeket. Egyébként is van valami közös Don Quijote és a nótárius közt, bár a nótáriust nem szánta Gvadányi Don Quijotének, ellenkezőleg, maga is komolyan hitt törekvéseinek sikerülhetésében. De mert az idők a külsőségekre vonatkozólag nem adtak neki igazat, a későbbi nemzedék szemében a nótárius jobban közeledett a spanyol lovaghoz.

S a nótárius nemcsak a közönségre hatott, hanem az irodalomra is, bár teljes hatását csak később érezték. Egészséges, de gyakran vaskos realizmusa sokára érte meg tisztulását és diadalát. De egy félszázaddal később

Erdélyben is igen el volt terjedve, a főranguaknál is. A könyv megjelent 1790-ben, második kiadása 1807-ben, a harmadik 1822-ben. Ezek a szerény adatok azonban csalékonyak. A szöveg némi összevetéséből kiderül, hogy Gvadányi 1790-iki kiadása nem egy kiadás; ezzel az évszámmal több kiadás jelent meg, csak eddigi összevetéseink szerint 4 vagy 5-féle. A Nótárius úgy fogyott akkor, mint ma azok a könyvek, a melyekre a «negyedik ezer», «hatodik ezer» jelzéseket nyomatják.

A könyv mint irodalmi jelenség is érdekes volt. Gvadányi nem tartozott azon írók csoportjába, a kik a nyelvmívelést meg a verselés reformját feladatul tüzték ki. Jó magyar nyelven ír, de nem törekszik különös és újszerű szépségre a nyelvi előadásban. Gyöngyösi István formáit és technikáját használja, mert szerinte Gyöngyösinél külömb poétát magyar anya nem szült. Egészen a magyar költői hagyomány alapján áll. Sem antik, sem német versformához és stilhez nem folyamodik. Még a négyesrímnek párosrímre leszállítását is váltig ellenzi, a Nótáriust és több más művét négyes rímben írja. Általán pedig nem sokat törődik a külső ékességgel, fő előtte a tartalom. Az életre akar hatni, jobban mint összes klasszikus és németes irányú költőink akkoriban. Még kevésbbé formalista Dugonicsnál és Horváth Ádámnál is, a kik vele együtt a régi és a népies költészet nyomdokain haladnak s együtt az ú. n. magyaros írók csoportját alkotják az irodalomtörténet lapjain, a nélkül, hogy a költői irány találkozásán kívül személyes irodalmi szövetség lett volna [illegible]k. Legtávolabb áll Kazinczytól. Nem sorakozik zász[illegible]s Kazinczy nem sokat tart költészetéről. Nincs [illegible]li kulturája, csak mintegy természeti gazdagsága

a magyar phraseologiában. De van nála, a mi Kazinczynál nincs: az élet után dolgozás, a magyar élet rajza. Minő eredeti a peleskei nótárius alakja, a fontoskodó, szűkkörű, naivul lelkes vidéki ember ez őstypusa; s minő jóízűek az alföldi népéletből vett rajzok, a vasas némettekkel való kaland, általán az egész út Pest felé, s kortörténeti szempontból is minő értékesek az akkori Pest divatára, szórakozásaira vonatkozó részletek! S minő aktuális az egész munka czélzata! Gvadányi ósdi formákban a szemlélet újságát adta, természetesebben és gazdagabban, mint bármely kortársa. A magyar életből vett rajzai túlélték a költőt, még tendencziáját is, mely Gaalnál némikép már visszafelé fordult.

Ironikus előszavában érdekesen okolja meg, miért nem tart az irodalmi divattal, miért nem ír sem ritka utikalandokban, sem izgató bonyodalmakban gazdag regényt, mert a hazai talajon és a valóság körében akar maradni. Az a realizmus, melyet munkája nálunk megalakulni segített, nagyban hozzájárult a hihetetlen bonyodalmú regények kiküszöböléséhez, a mint egykor messsze nyugaton a Don Quijote pusztította az Amadis-regényeket. Egyébként is van valami közös Don Quijote és a nótárius közt, bár a nótáriust nem szánta Gvadányi Don Quijoténak, ellenkezőleg, maga is komolyan hitt törekvéseinek sikerülhetésében. De mert az idők a külsőségekre vonatkozólag nem adtak neki igazat, a későbbi nemzedék szemében a nótárius jobban közeledett a spanyol lovaghoz.

S a nótárius nemcsak a közönségre hatott, hanem az irodalomra is, bár teljes hatását csak később érezték. Egészséges, de gyakran vaskos realizmusa sokára érte meg tisztulását és diadalát. De egy félszázaddal később

Erdélyben is igen el volt terjedve, a főranguaknál is. A könyv megjelent 1790-ben, második kiadása 1807-ben, a harmadik 1822-ben. Ezek a szerény adatok azonban csalékonyak. A szöveg némi összevetéséből kiderül, hogy Gvadányi 1790-iki kiadása nem egy kiadás; ezzel az évszámmal több kiadás jelent meg, csak eddigi összevetéseink szerint 4 vagy 5-féle. A Nótárius úgy fogyott akkor, mint ma azok a könyvek, a melyekre a «negyedik ezer», «hatodik ezer» jelzéseket nyomatják.

A könyv mint irodalmi jelenség is érdekes volt. Gvadányi nem tartozott azon írók csoportjába, a kik a nyelvmívelést meg a verselés reformját feladatul tüzték ki. Jó magyar nyelven ír, de nem törekszik különös és újszerű szépségre a nyelvi előadásban. Gyöngyösi István formáit és technikáját használja, mert szerinte Gyöngyösinél külömb poétát magyar anya nem szűlt. Egészen a magyar költői hagyomány alapján áll. Sem antik, sem német versformához és stilhez nem folyamodik. Még a négyesrímnek párosrímre leszállítását is váltig ellenzi, a Nótáriust és több más művét négyes rímben írja. Általán pedig nem sokat törődik a külső ékességgel, fő előtte a tartalom. Az életre akar hatni, jobban mint összes klasszikus és németes irányú költőink akkoriban. Még kevésbbé formalista Dugonicsnál és Horváth Ádámnál is, a kik vele együtt a régi és a népies költészet nyomdokain haladnak s együtt az ú. n. magyaros írók csoportját alkotják az irodalomtörténet lapjain, a nélkül, hogy a költői irány találkozásán kívül személyes irodalmi szövetség lett volna köztük. Legtávolabb áll Kazinczytól. Nem sorakozik zászlója alá s Kazinczy nem sokat tart költészetéről. Nincs is stilbeli kulturája, csak mintegy természeti gazdagsága

a magyar phraseologiában. De van nála, a mi Kazinczynál nincs: az élet után dolgozás, a magyar élet rajza. Minő eredeti a peleskei nótárius alakja, a fontoskodó, szűkkörű, naivul lelkes vidéki ember ez őstypusa; s minő jóízűek az alföldi népéletből vett rajzok, a vasas németekkel való kaland, általán az egész út Pest felé, s kortörténeti szempontból is minő értékesek az akkori Pest divatára, szórakozásaira vonatkozó részletek! S minő aktuális az egész munka czélzata! Gvadányi ósdi formákban a szemlélet újságát adta, természetesebben és gazdagabban, mint bármely kortársa. A magyar életből vett rajzai túlélték a költőt, még tendencziáját is, mely Gaalnál némikép már visszafelé fordult.

Ironikus előszavában érdekesen okolja meg, miért nem tart az irodalmi divattal, miért nem ír sem ritka utikalandokban, sem izgató bonyodalmakban gazdag regényt, mert a hazai talajon és a valóság körében akar maradni. Az a realizmus, melyet munkája nálunk megalakulni segített, nagyban hozzájárult a hihetetlen bonyodalmú regények kiküszöböléséhez, a mint egykor messsze nyugaton a Don Quijote pusztította az Amadis-regényeket. Egyébként is van valami közös Don Quijote és a nótárius közt, bár a nótáriust nem szánta Gvadányi Don Quijoténak, ellenkezőleg, maga is komolyan hitt törekvéseinek sikerülhetésében. De mert az idők a külsőségekre vonatkozólag nem adtak neki igazat, a későbbi nemzedék szemében a nótárius jobban közeledett a spanyol lovaghoz.

S a nótárius nemcsak a közönségre hatott, hanem az irodalomra is, bár teljes hatását csak később érezték. Egészséges, de gyakran vaskos realizmusa sokára érte meg tisztulását és diadalát. De egy félszázaddal később

a magyar életnek egy jeles rajzolója, Gaal József a nótáriust tette az első jóravaló magyar bohózat hősévé s ezzel mintegy új életre keltette. Petőfi nagyrabecsülte Gvadányit természetességéért, elmésségéért és nyelvének gyökeres magyarságáért. Arany pedig a részletek realisztikus, hű és odaadó rajzában volt Gvadányinak, nála természetesen sokkal művészibb követője.

Ezek a többé-kevésbbé ismert hatások mind æsthetikai természetűek. Azonban volt Gvadányinak egy kevésbbé ismert, de nevezetes hatása is. T. i. Berzsenyire. Igaz, hogy nem æsthetikai, hanem inkább tartalmi, mintegy ethikai.

Berzsenyi és Gvadányi költői iránya ég és föld, s az ízlésbeli különbség mellett alig jut valakinek eszébe, hogy a *Peleskei Nótárius* és *A magyarokhoz* cz. óda közt egyéb kapcsolat lehessen, mint a korszellem közössége. S mégis van külön kapcsolat a két mű közt.

Csak egy kissé elemezni kell a *Nótárius* gondolati tartalmát, s meglátjuk az egyezést. Mi ellen irányul e munka? Az idegen viselet ellen, az idegen nyelv ellen, minden idegen «módi» majmolása ellen. A ki ezeknek hódol, azt nevetségessé teszi, kigúnyolja és megbélyegzi, s róluk adott rajzaival és érveléseivel mind azt törekszik kimutatni, hogy az ilyen alak vagy *korcs*, vagy *bolond* és *megcsúfolja nemzetünket*. A külső dolgokban elnemzetietlenedés belső elfajulást is jelent, léhaságok űzését, az erkölcsök hanyatlását, a nemzet sülyedését. A nemzetnek az a magáról elfeledkezése ássa meg a sírját. «Perditio tua ex te Israel.» — *A magyarokhoz* írt ódában ugyane gondolatok uralkodnak. Árpád vére fajúl és romlásnak indul, pedig nem ronthatta meg külső támadás, pártharcz

nyolcz századon át, ép erkölcse védte; most lassú méreg emészti, az erkölcsi züllés; rút sybarita vázzá lett, eldobta őseinek bajnoki köntösét, megunta nyelvét s rút idegenre cserélte; a nemzet őrlelkét tagadja, s gyermeki báb lett puha szíve tárgya. Sem Barótinál, sem Virágnál nincsenek meg e gondolatok ilyen kapcsolatban és teljességben Berzsenyi előtt, csak Gvadányinál. Hatottak a kemenesalji poétára amazok is, Baróti egy allegoriájával, Virág dorgáló pathoszával, és hatott reá Horatius is; de az alapeszme foganásában Gvadányinak volt uralkodó része. Ne feledjük, hogy Berzsenyi épen akkor fejlődött és ért, mikor a Nótárius kiadásait oly gyorsan fogyasztották, akkor volt lelkesülő deák és virtuskodott a soproni németekkel, akkor volt «heves ifjú» otthon atyja mellett, s ez a költeménye egyike legelső ódáinak, láthatólag 1796 táján kelt. Döntő bizonyítékot szolgáltat az óda eredeti szerkezete, a mely még részletesebben rajzolja a züllést s az idegen divat követőjét így jellemzi:

Módi majom, gunyolásra méltó.

Egy ilyen — később kihagyott — versszak végén egyenest így fakad ki:

Fessen le hív Gvadányi tolla
Nemzetemet csufoló bolond korcs!

Ime ez egyenes hivatkozásban a nemzetcsúfolás, a bolondság, a korcsosodás, a Nótárius e három főszempontja, együtt és egyszerre előfordúl, s épen a Gvadányi szavaival megnevezve.

De a mely motivumból a tréfára hajló és tapasztalásokon meghiggadt Gvadányi lelkében gúny és szatira lett, az a mélyebb és pathetikus Berzsenyi ifjú lelkében tüzes és

fenséges ódává alakult. És a motivum az új alakban, a másfajta költői lélek közvetítésével ismét a nemzet előtt világító költői eszmék közé emelkedett.

Valóban, a «Gvadányi buzgó szava számtalanoknak lelket adott», mint egy kortárs írja (Csehy József Kazinczynak 1805 május 28.).

És Gvadányi mindinkább érezte annak a szerepnek a fontosságát, ha az ember a maga gondolatait sokakkal, talán az egész nemzettel közölheti. Érezte azt is, hogy még sok mondanivalója van, és tíz év alatt, az 1790-es évek folyamán egész sor könyvet adott ki.

Még meg sem jelent a Nótárius, új munkát írt, egy *magyar hadászati kézikönyvet*, tudomása szerint az első e nemű kisérletet. Alkalmul szolgált erre a II. József uralkodásának vége felé kiütött török háború; de nyilvánvalólag nemzeti czélja volt vele, a hadi szellemet akarta vele ápolni nemzetünkben, még pedig nemzeti nyelven. A munka 1788 nov. 10-től 1789 márczius 25-ig készült és 1790-ben jelent meg, még pedig nem névtelenül, mint az eddigiek, hanem a szerző névbetűivel, mint komoly szakkönyv. Teljes czíme: *A' mostan folyó török háborúra tzélozó gondolatok, melylyeket Gróf G. J. Magyar Lovas Generális ő Nagysága írt 1789. esztendőben. Mostan pedig a' vitézkedni kívánó magyar ifjaknak kedvekért, edjszersmind a' nemes bandériumokból a' Márs Mezejére ki-szállani vágyódókért közre-bocsáttatott.»* (Pozsony és Komárom 1790.). A 308 lapra terjedő könyvet Montecuccoli életrajza előzi meg, a kit második Hunyadi Jánosnak nevez. Ezután 21 «gondolatban» (fejezetben) a hadi szervezetet, a török hadsereg szervezetét, a fegyvernemeket, a táborozást, az ütközetek módját ismerteti és egyéb taktikai dolgokat. Fejtegetéseit

személyes tapasztalatainak és emlékeinek közbeszövésével és a történetből, különösen a legutóbbi század hadjárataiból vett példákkal fűszerezi s a forrásaiból merített elméletet a maga gyakorlati tanácsaival is megtoldja. Érdekes könyv hadtörténelmi, irodalomtörténeti és életrajzi szempontból. Prózája régies, de megvan benne nem a stilusra, hanem a dologra ügyelő gyakorlati és világos fejű ember tollának könnyűsége.

Egy verses munkát is írt a változó szerencsével folyt török háborúnak egy örvendetes eseményéről, Belgrád elfoglalásáról, Laudon alatt 1789-ben. A füzet czíme: *Nándorfejérvárnak meg vétele, mellyet Belegrád és annak kommendánsa között esheтő képzelt beszélgetésben versekbe foglalt és Hazánk' élő nyelvén közre botsátott G. G. J. Magyar Lovas Generális A' Versekben gyönyörködők' kedvekért* (Pozsony és Komárom 1790). Maga névbetűit azért tette ki, mert hadi dologról szól. A munka előadása különben nem elbeszélő, nem akar hősköltemény lenni; hanem a megszemélyesített Belgrád dialogusa Ozmán basával, később monológja saját történetéről, végül üdvözlete Laudonhoz és Koburghoz. Ez a vers már párrímekben szól. Az egész versben nincs semmi költőiség; nevezetes azonban, hogy a magyar fegyverek érdemét nagy nyomatékkal kiemeli, különösen érdekes a vers vége, a hol Belgrád örül, hogy anyjának, Magyarországnak keblére visszakerült s kéri II. Józsefet, hogy legyen a magyarok iránt bizodalommal.

Szeressed Anyámot és annak magzatit,
Mint annyi hatalmas Márs isten fajzatit.
Meg ne szomorítsad — tartsd meg kegyelmedben,
Tellyes reménységed lehet erejekben — stb.

Hozzá van csatolva egy négyes rímekben írt versezet *«Rettentő látás, rettentőbb történet,* a melylyet egy tökélletes szívű hazafi, Erzsébet hertzeg asszony' Véletlen Halálának alkalmatosságával Anyai nyelven ekképpen versekbe foglalt. Bóldog Asszony havának 24-dik napján, 1790-dik Esztendőben». Erzsébet Ferencz trónörökösnek, későbbi királyunknak első neje volt s első leányának születésekor meghalt; a költő azért ünnepli, mert a magyar nemzetnek az udvarban lelkes szószólója volt; tehát az első fejedelmi Erzsébet, a kit magyar író ily czímen ünnepelt. Egyébként a látomás nagyon szegényes költői lelemény. Általán Gvadányi megszemélyesítései és allegoriái annál ízetlenebbek, minél jobbak a való életből vett rajzai.

Az 1790-iki nagy nemzeti felbuzdulás, melynek egyik következménye volt a magyar viselet tüntető divata, Gvadányit nagy megelégedéssel töltötte el. Ez év ápr. 20-án örömtől ujjongó versben üdvözli a magyar nőket, a nemzeti öltözék felvételéért. A négyes rímű vers czíme: *«A' nemes magyar Dámákhoz,* és kis aszszonyokhoz szólló versek, melylyeket egy buzgó szívvel bíró hazafi, a' most közelebb történt változásokra nézve a meg nevezett szép nemnek mulatságára és gyönyörködtetésére kibocsátott.» (Pozsony és Komárom 1790). Egy szakasza így szól:

Érkezvén tavaszsza drága nemzetünknek
Elmúlt komor tele sinlődő ügyünknek,
Rózsát nyit hajnala régen várt egünknek,
Csirázik zsengéje elmúlt vig kedvünknek.

Mindenben közönséges a változás. Ez a tavasz a dámákat is megváltoztatta: visszatért a magyar öltözet. Dicsőíti a magyar nők szépségét a magyar ruhában, egy dalt is iktat közbe verbunkos nótára hangjegygyel, és esdeklik

hozzájok, tartsák is fenn ezt a divatot; a ki renegát lenne, azt megátkozza ruhástul.

Ilyen röpiratszerű verse volt 1796-ból: «Egy a *Rhénus vize partján* táborozó magyar lovas katonának Pozsony városába egybegyűlt rendekhez irott levele» is. (Pozsony).

Sokkal fontosabb ez apróságoknál az 1790-iki országgyűlésről írt verses munkája: «*A mostan folyó ország gyűlésének satyrico criticé való leírása*, a' mellyet Egy Isten mezején lakó Palócznak színlése alatt írta azon buzgó szívvel bíró Hazafi, a' kinek pennájából folyt ki a' Falusi Nótáriusnak Budára való Útazása; ezen Munkáját-is négy sorú Versekben Hazájának éleibe terjesztette 1790. Esztendőben, Bak Havának 25. Napján. Lipsiában, Wéber Simon Pétér költségével 1791.» A tárgy tehát már a politika, s a munka az akkori gazdag politikai irodalomnak nevezetes terméke; szelleme nemcsak hazafias, hanem dynasztikus is. A versek «költek Sikámbriába Rák havának 27. napján, végeződtek Písó várossába Bak Havának 25. napján 1790-ik esztendőbe.» Ez azt teszi, hogy Gvadányi Budán fogott hozzá jun. 27-én és az országgyűlés átköltözése után Pozsonyban fejezte be decz. 25-én. A munka előzetes terv nélkül keletkezett s azért szerkezete részben napló-, részben krónikaszerű. Gvadányi megjelenvén Budán az országgyűlésen, mivel sok szünetnap esett az egyes ülések közt, a bizottságok munkálkodása miatt, időtöltésül versbe szedte az országgyűlés addigi folyását. Az egész vers alig volt több eredetileg 6 lapnál; az, a mi most az «első tzikkely.» Kézirata nagyon kapós lett az országgyűlés tagjai közt s az akkori számos pasquillus közt is feltűnt, noha Gvadányi nem írta pasquillusnak, egyáltalán nem személyeskedett, csak birálgatta benne egy együgyű

vidéki ember (az istenmezei palócz) képében az ország-gyűlés menetét. A kik olvasták a verset, addig unszolták Gvadányit, míg meg nem igérte, hogy azon czikkelyt annyi czikkelylyel fogja szaporítani, míglen az egész diétát ki nem énekeli. Meg is írta a többi czikkelyeket is, mindössze tizenötöt, s a versezet 290 lapra növekedett. Benne van az országgyűlés mind budai, mind pozsonyi ülésezésének előadása, a pártok politikája, az üzenetek, a követségek és feliratok a koronázási hitlevél ügyében s végül a II. Lipót király pozsonyi koronázásának lelkes leírása. Mindezek közé beillesztette a szerző egy vértesalji vadászat rajzát, melyet még 1788-ban készített, de akkor nem adott ki. Ez az epizód több az egésznek egy harmadrészénél, költői tekintetben pedig az egészben legtöbbet ér. Eleven, részletes és ötletes rajza egy akkori nagyúri vadászatnak és a vadászszokásoknak; központja az agyafúrt palócz, a ki újabb és újabb tréfákkal tartja az egész társaságot; ennél jobbat Gvadányi is ritkán írt. A munka többi része nagyon egyenetlen. Az ülések leírása elég száraz; a palócznak ott kevés az ötlete, minden humor nélkül sopánkodik a meddő vitákon. A munka költői értéke csekély, de van korrajzi értéke, s kivált a pozsonyi koronázás és az akkori mulatságok leírása nagyon figyelemreméltó; Gvadányi politikai álláspontját is ez a munka világítja meg leghatározottabban. A vallási kérdéseket nem szivesen látta a sérelmi pontok közt; e tekintetben az az elve, hogy legyen a vallási kérdésekben türelem, a felekezetek közt egyetértés, de az uralkodó vallást ne érje sérelem. Fontosabb az alkotmány kérdése. A fő itt az, hogy biztosítsuk szabadságunkat, azért az alkotmányos szabadságot meg kell újí-

tani, az adófizetést szabályozni, a kereskedést előmozdítani, s főleg az anyai nyelvet gyakorolni; jobbítani kell a törvényt, helyreállítani a régi rendet, eltörülni az önkényuralom intézkedéseit.

Nyoltz esztendőbéli mind kiirtattasson,
Űző-eszközivel poklokra hajtasson.

Nemzeti hadsereg legyen alkotmányos szabadságunk biztosítéka. A hadsereget háborúban rendelje a király, a hová kell, de békeidőn lakjék itthon s idegen hadsereg ne élősködjék nálunk.

Erősítésünkre legyen garantiánk
Nem más, hanem önnön mi saját armádánk,
Maga fiaiból állítsa fel hazánk,
Ördögtül se féljünk, ha lesz ilyen bástyánk.

Hazához, királyhoz hitét ez letegye,
Háborúban király hova tetszik, vigye,
Országban lakását békességben vegye,
Nem más nemzet, csak ez gyümölcsünket egye.

Kell észszel és vezéri tehetséggel kitűnő nádor. Az ország kormányzói közt ne tegyen különbséget a vallás; nepotizmus, pénz ne érvényesüljön a főtisztségek elnyerésében, csak az érdem. S ha mindezek biztosítva vannak, meg kell koronázni II. Lipótot, esküt adva neki és véve tőle. Ezeket mondja az író már az első czikkelyben. Még hathatósabban foglalja össze programmját a befejezés. A palócz ugyanis a koronázás után hazamegy Istenmezejére, de az országgyűlés még együtt marad, mert sok fontos tárgyat kell még végeznie. Az író a nemzethez fordul esdeklő szóval, hogy alkottassa meg ezen az országgyűlésen a jövendő alapjául a következő törvényeket:

1. Kötelezővé kell tenni a magyar viseletet mindkét nemre nézve; «fiscális actio vettessék nyakába», ki más ruhát hord, súlyos bírság, vagyonkobzás, csúfság érje. 2. Második törvény a magyar nyelv legyen, mert e nélkül semmi sem folyhat jól; egy nemzet sem szorul idegen nyelvre. Magyar legyen a törvénykezés, a törvényhozás nyelve s művelésére fel kell állítani a tudós magyar társaságot, melynek terve nyomtatásban be van adva az országgyűlés és a király elé (Révai Miklós terve; Révai tiszteletbeli tagokúl a főrendek közül épen gr. Gvadányi Józsefet és b. Ráday Gedeont ajánlta). 3. Legyen nemzeti hadsereg. A ki e hazában katonának megy, hazai ezredben tegyen szolgálatot, ilyen ezredbe idegent ne lehessen tenni; a katonaság függjön a nádorispántól, mint hazánk főkapitányától, ő parancsoljon a vezéreknek is; a vezérek magyarok legyenek, a sereg akkora, a mekkorát az ország elbir; esküt a királynak is, a hazának is tegyenek, békében tartózkodjanak itthon, háborúban menjenek, a hova a király küldi. Ha ez megtörténik, nem kell félni pogánytul, szabadságunk is biztos lesz, és nemzetünk «megtisztúl minden bojtorványtúl.» Ha pedig ezt nem teszi a nemzet, dolga nem válik jóra, keserves lészen minden óra, «térdet fog hajtani sok idegen szóra.»

Ezen három pontok az igaz gravamen;
Kitűl nem nyújtatik ezekben levamen,
Verje meg ily magyart a mennyei flamen,
Szívemből kivánom, mind örökké, Ámen.

De ez a tüzes magyar, a nemzeti hadsereg, a magyar nyelv, a magyar viselet e bátor sürgetője egyszersmind hevesen kifakad a «filum interruptum» elmélete ellen, lelkesen ünnepli a pragmatica sanctiót és úgyszólván kár-

örömet érez azok felsülésén s rémüldözésén, a kik a porosz udvarral kaczérkodtak és majdnem hütlenségi kereset alá kerültek; ki nem állhatja az ellenzék akadékoskodását a diploma ügyében, bizalmat kíván az uralkodó iránt, magasztalja a megkoronázott uralkodó erényeit és ünnepli fiát, a nádort. Kazinczy káromkodva olvasta e szatirát, mely szerinte tele van setét gondolkodással, intolerantiát prédikálván, rossz hazafisággal, alacsonylelküséggel és erkölcstelen szemtelenséggel. A három utóbbi vád mindenesetre igazságtalan. Felekezeti tekintetben talán kissé elfogult volt, a szabad eszmék iránt türelmetlen is, a kifelé tekintők iránt szigorú, a sérelmi politika apróbb fogásai iránt nem volt érzéke; de rossz hazafi nem volt, a fődolgokban olyat követelt, a mit még maig sem tudott nemzeti politikánk elérni: a nemzeti hadsereget; tudta, hogy ehhez jogunk van s látta, hogy ebben van szabadságunk legfőbb biztosítéka. A részletekkel nem sokat törődött, de a dolog velejét egészséges itélettel eltalálta, követelvén a kétoldalú szerződésnek mindkét oldalról becsületes megtartását és a bizalmat egymásban. Dehogy volt rossz hazafi, inkább egyike azoknak a hazafiaknak, a kik egységben tudták látni az uralkodóház és a nemzet érdekeit.

Vidám és termékeny szellemének élvezői nem hagytak neki békét s újabb meg újabb mulattató műveket kivántak tőle, vagy a régiek kiadására biztatták. Így adta ki 1791-ben az Aprekasziónt is, tiz évvel azelőtt, még tényleges szolgálata idején Galicziában írt tréfás versét, melylyel egy idegen tisztnek tört magyarságát utánozta: «*Aprékasszión*, Mellik mek sinálik Fersben mikor mek tartatik Szent Francz Xavér Neve nat Pátron, Strenge

Herr Kapitán Ur Nxxx (= Novák Ferencz), Nemes Regiment Excellens Gróf N*** (= Nádasdi) Huszáren» (Pozsony). Ezt valaki már 1785-ben kinyomatta Kassán, Gvadányi tudta nélkül, de sok hibával; az országgyűlés alkalmával kezébe került ez a hibás nyomtatvány s azért ehatározta, hogy kiadja a helyes szöveget. A czímlapon, ismét nem nevezte meg magát, csak a vers vége alá írta: *J. G.*

Mikor 1792-ben Budán volt az országgyűlésen, egy előkelő hölgynél tett látogatása alkalmával a háziasszony és hét nő-vendége körülvették és kérve kérték, hogy az ő kedvökért még egy olyan játékos munkát adjon ki, mint a Nótárius. Ő hiába hivatkozott korára, anyag hiányára, meg kellett igérnie. Sokáig kereste a tárgyat, végre az ötlött eszébe, hogy megírja Rontó Pálnak, egy magyar lovas katonának és gróf Benyovszky Móricznak életét; hadd lássa a világ, hogy hazánk is szül olyan férfiakat, a kik ritka és nevezetes dolgokat vittenek végbe, sokkal nagyobbakat és jelesebbeket, mint ezer más idegeneké. — A munkát 1793 első felében fejezte be s még ez évben kiadta. Czíme: *Rontó Pálnak* egy Magyar lovas Köz-Katonának és *Gróf Benyovszky Móritznak* életek', Földön, Tengereken álmélkodásra méltó történettyeiknek, 's véghez vitt Dolgaiknak Le-írása, a' mellyet Hazánk Dámáinak kedvekért Versekbe foglalt Gróf Gvadányi József Magyar Lovas Generális. (Pozsony és Komárom, 1793.) Az ajánló levél «Magyar Hazánk érdemes Dámáihoz» van intézve, mert nők kérésére írta. Udvariasságába némi iróniát vegyít.

Ez Gvadányinak legnagyobb terjedelmű (548 lapra terjedő) verses munkája s a Nótárius mellett a legfontosabb

is. Két részből áll; az első hat czikkelyben csak Rontó Pállal foglalkozik, a második tizenkettőben főkép gróf Benyovszkyval s vele együtt Rontóval is. Az előszóban gróf Gvadányi József, a ki verses munka czímlapjára itt írja először a nevét s a munkát mint saját szerzeményét adja, egyenesen kijelenti, hogy «ne tartsa egy érdemes olvasó is ezen munkámat költeményes románnak, mert valósággal megtörténtek az abba foglaltatott dolgok». — Rontó Pál a vers szerint egy sajókeresztúri paraszt ember burokban született fia volt; gyermekkorában elkényeztették s mindenféle csínyekbe ártotta magát, végre el is kószált a szülei háztól; lett koldúsvezető, deák, bojtárfiú, betyárnövendék, utoljára felcsapott huszárnak a Nádor-ezredbe. A háborúban vitézül forgatta magát, de mikor egyszer az alóla kilőtt lova helyett rossz lovat adtak neki s ezért társai csúfolták, elkeseredésében átszökött a poroszhoz. Utóbb a mieink kezébe került s ekkor a hadi törvényszék halálra ítélte, de Hadik gróf leánykája kegyelmet eszközölt ki számára. A hubertsburgi béke után Magyarországba tért vissza ezredével együtt. Máramarosban, Huszton egy kocsmában sótisztek kötöttek bele, azokat karddal és pisztolylyal megattakozta s e miatt másodszor is szökevény lett. Lengyelországba sietett s ott gróf Benyovszky Móricz szolgálatába lépett. A történet főszemélye innentől kezdve a gróf lesz, a kit a költő végig kisér kalandokban gazdag életén át Lengyelországban, Kamcsatkában, a Csendes-tengeren, Madagascarban, mig visszatér Európába, megfordúl itthon is, majd új expediczióra indúl Madagascarba s ott halálát leli. Rontó másodszor nem ment vele Madagascarba, itthon maradt s miután szülei már nem éltek, egykori

deáksága helyén, Egerben házat vett s ott élte le nyugalmasan végső éveit. Alakját sok humorral tudta rajzolni a költő s a reá vonatkozó részek a legsikerültebbek. Benyovszky mellett is jut neki szerep az elbeszélésben s hol tréfáival, hol paraszthumorával belevegyül a távoli és exotikus világ rajzába.

Gróf Benyovszky a XVIII. század nagyszabású kalandorainak az egyik legnevezetesbike maga is megírta életrajzát franczia nyelven, de angolul adták ki 1790-ben s ennek nyomán világszerte végbement kalandjairól számos elbeszélés készült különféle nyelveken. Gvadányi ezekkel szemben gyakran helyreigazítással él, hivatkozva gróf Benyovszkynak személyes szóbeli közléseire. Benyovszky neki távoli rokona is volt s midőn Párisból haza is ellátogatott, Gvadányival Nagyszombatban négy napot töltött; ez idő alatt bőven elbeszélte viselt dolgait. Az ellenmondások esetében nem lehet mindig megállapítani Gvadányi adatainak helyességét; de az események főváza történetileg igaz, a mint Benyovszky is történeti személy (1741—1786). A naplók angol szövegét Jókai magyar fordításban 1888-ban kiadta s életrajzával bevezette.

Máskép van a dolog Rontó Pállal. Ilyen nevű alakot eddig nem sikerült kimutatni. Még az sem tűnik ki Benyovszky emlékirataiból, hogy volt e neki Kamcsatkában magyar szolgája; sőt az emlékiratokban levő adatok inkább ez ellen szólnak. Gvadányi nagy életrajzának írója, Széchy Károly kutatta a Rontóra vonatkozó adatokat s arra a nézetre jutott, hogy Gvadányi itt is modell után dolgozott, még pedig két modellje volt. Egyik az a közhuszár, a ki a hétéves háborúban vitézkedett és dezertált s a ki Huszton összevagdalván a sótiszteket, újra meg-

szökött, talán Kamcsatkában is járt Benyovszkyval; — neve is ismeretes abból a jelentésből, melyet Szilágyi István a kamarai levéltárban a huszti esetről talált: Erdei Mihály. A másik pedig az a Vlkolinszky Menyhért, a kit a helytartótanácsnak 1791-iki ápr. 21-én kelt körözvénye úgy ír le, hogy azelőtt körülbelül hat évvel Benyovszky Móricz gróffal idegen amerikai tájakra bujdosott. Az egriek nagyatyáik előadása nyomán emlékeztek egy Rontó Pálra, a ki öreg korában ott lakott a Ráczutczában, le is írják, milyen volt; s emlékeztek egy Vlkolinszky Menyhértre is, a ki a Sánczban élt s a kit «gúnyosan» Rontó Pálnak neveztek, mert szerencsétlen keze volt mindenben; de megjegyzik, hogy ez a Rontó Pál nem tévesztendő össze az igazival. Széchy helyreigazítja az egriek emlékezetét s a helytartótanácsi körözvénynyel szembesítve az adatot, Vlkolinszky Menyhértet ismeri el az egriek valódi Rontó Páljának.

Mi a Rontó Pált illető kétségekkel szemben Rontót valóságos személynek tartjuk, és pedig egy személynek. Nem választjuk ketté. Hiszszük, hogy Kamcsatkában is ott volt Benyovszkyval, s az a Rontó, a ki Madagascarból hazajövet elbúcsúzott a gróftól és Egerbe vonúlt, ugyanaz, a ki a hétéves háborúban katonáskodott. A jó Vlkolinszky Menyhért nyugodjék békében; ha tudnók is, hogy ő volt a Rontó Pál második felének modellje, mit érnénk e puszta névvel? De neki igazán kevés köze volt Rontó Pálhoz, még kevesebb Gvadányihoz. Minden adat, a mit Széchy összeállít, egytől-egyig azt bizonyítja, hogy Vlkolinszky Menyhért *nem* volt Rontó Pál, hanem — az utódja.

A ki Gvadányinak e munkáját nyilt szemmel olvassa,

lehetetlen azt a hatást nem nyernie, hogy Gvadányi itt az élet után dolgozott s valóságos személyekről és történetekről hímezte ki elbeszélését. Már idéztük előszavának azt a nyilatkozatát, hogy senki ne tartsa e munkáját költött regénynek, mert valósággal megtörténtek a benne foglalt dolgok. S itt ez nemcsak ürügy és elhitető fogás, mint a minő a Nótárius előszavában előfordúl; ez a szó a Gvadányi *parolája*, a ki e művének czímlapjára teljesen kiírta a nevét s nem alakoskodik az előszóban, mint néha szokta. Hiszen a czélja is az, kimutatni, hogy nemcsak a külföldieknek, hanem nekünk is vannak rendkívüli kalandokban forgott embereink. S tehette volna-e mással ezt, mint való személyekkel? A hitelesség bizonyítása annyira megy, hogy sok helyen megszakítja a vers folyamát s prózában ad terjedelmes magyarázatokat és adatkritikát. Rontóra nézve mind az előszóban, mind a vers közti jegyzetekben közli velünk, hogy a hétéves háborúban ő alatta szolgált, ő volt a majorja s hivatala szerint ő vezette ki az akasztófa alá. Hogy pedig gróf Benyovszkynak messze világrészekben is követője és madagascari társa is ugyanez a személy volt, arra nézve ismét nemcsak a költemény, hanem az előszó is nyilatkozik. Megírja t. i. Gvadányi azt is, hogy ez a katona 1790-ben az országgyűléskor, megtudván az ő Budán lételét, őt, mint egykori főtisztjét felkereste s Gvadányi kilencz napig el sem eresztette; ez alkalommal elbeszélte a katona a maga életét és a grófét is, a Benyovszky-féle életrajz számos adatát pedig megczáfolta. Ugyane budai találkozást Gvadányi versekben is aprólékos hitelességgel leírja. Még azt is megemlíti, hogy Rontó utóbb is írt neki Szakolczára levelet, de 1792 őszén meghalt Egerben, a hol öreg napjaira (1734-ben szüle-

tett) magát meghúzta és a Rácz-utczában élt, jó módban. Olyan részleteket is felhoz egy jegyzetben, hogy abban az erszényben, melyet Benyovszky utoljára adott Rontónak, Rontó Pál állítása szerint 500 arany volt, de Rontó Madagascarból is hozott magával elég értéket. Mindez adatok olyanok, hogy ezek szerint Rontó igazi élő alak volt, ha talán nem úgy hítták is, s a Benyovszky Rontója ugyanaz volt, a ki a Gvadányi Rontója. Gvadányi némikép idealizálta az alakot, az elbeszélést kiszínezte néhol, talán egyes adatokat rá vonatkoztatott, a mi beleillett az ő szerepébe; de azt a két tényt, hogy a Gvadányi szökött huszárja és Benyovszky magyar kisérője egy személy és ez az ember 1790-ben világkörüli útjáról beszélt Gvadányival, kétségbe alig vonhatni. Hitelt nem tulajdonítani lehetetlen olyan jegyzeteknek, a minő a II. rész 5. czikkelye után következik. Itt Gvadányi, miután versben előadta a kamcsatkai szabadulást Benyovszky naplója nyomán, prózában is elmondja azon változat szerint, a mint Rontó neki Budán előadta. A budai találkozás hitelessége ellen nem bizonyít az, hogy a Rontó elbeszélése több részletre nézve másképp szól is, mint a Benyovszkyé, sőt természetes, hogy különböző szemtanúk egyazon dolgot másképp adnak elő. Ha Gvadányi egy költött alaknak akarta volna ezzel a hitelesség látszatát megadni, hogy ellenmond egy hitelesnek tekintett munkának, ugyan furcsa úton járt volna. Ellenkezőleg, az ő hűséges igazságérzete birta rá, hogy az eltérő előadást is kivonatolja, minthogy e részleteket az egyik szereplőtől ő így hallotta.

Ennyit Rontó Pál históriai voltáról. De nem ez a fő, hanem az, hogy Gvadányi ezt a jóízű alakot jóízűen is tudta rajzolni. Eredetije kitűnő, jóhumorú alak lehetett,

tele ötlettel és eredetiséggel. Gvadányi ez alakot nem költötte, de nem is ejtette a porba egyetlen jellemző vonását sem; a legnagyobb hűséggel megtudta őrizni elméjében a tőle hallott részleteket és a róla nyert benyomásokat. Gvadányi képzelete ilyen eleven alakot nem tudott volna költeni, de az eleven alakot nagy szemléletességgel tudta utánozni; az a hiány, hogy megmarad az utánzásnál s nem igen tud, vagy nem mer szabadon alakítani, itt is érezhető; Rontó Pálban nincs az egyén lelki élete következetesen fejlesztve; de gondolkodása módja, cselekedetei jó typust adnak, s az agyafurt paraszt kópé, meg a pajkos és furfangos huszár kitűnő genre-jeleneteinek sorozata vonúl el előttünk. Ha a Peleskei Nótárius az úri rendnek tetszett, ez a népnek nyerte meg a kedvét és sokszor újra lenyomtatták, a ponyván is a legújabb időkig árulták. Rontó Pál a nép képzeletének kedves alakja lett, a minő régebben Toldi volt. De a párrímes alexandrinokat olvasni is szerette a nép, annyira természetes benne a beszéd, népies a nyelv, hű a rajz és annyira ismeri a szerző a népéletet. Inkább is a népnek való olvasmány, mint a dámáknak, a kiknek ajánlva volt, mert elég sok benne az olyan illetlenség, a mi miatt ma nem lehetne hölgyeknek ajánlani.

A Nótárius és a Rontó Pál olvasói többet és többet szerettek volna olvasni Gvadányitól s egyre unszolták régi kéziratos munkáinak kiadására is. Végre csakugyan kikereste régi papirosai közül a Badalai dolgokat, melyeket majd 20 évvel azelőtt írt; úgy látszik, kissé megfejelte, azaz befejezését megcsinálta; s mivel ez a darab magában sovány kötetet adott volna, belevette föntemlitett tréfás köszöntő versét, valamint egy szánkázás leírását, melyet

1788. márcz. 10-én készített «sokaknak kérésére», s még pár apróbb tréfás verset; — ezek együtt a kötet «első darabja.»

A «második darab» 1794-beli verses levelezéseit foglalja magában, Csizi István nyug. főstrázsamesterrel (őrnagygyal) és Molnár Borbálával. Az egész kötet czíme: «Unalmas órákban, vagy-is a' téli hoszszú estvéken való *Idő-töltés.* A'mellyet a' Versekben Gyönyörködőknek kedvekért, kiadott Gróf Gvadányi József magyar lovas generális.» (Pozsony 1795., 232 lap.)

A Badalai dolgokról már volt szó fentebb, itt a verses levelezést kell még érintenünk. Versben levelezni akkor divat volt. Kezdték a francziás iskola tagjai, folytatták a többiek s minden irodalmi műkedvelő űzte ezt a divatot, köztük épen asszony-poétáink is.

Így került Gvadányi is Csizi Istvánnal, majd két aszszonynyal, végre másokkal is, így egy miskolczi tanuló ifjúval verses levelezésbe. Csizi István gyalogsági őrnagygyal több mint harmincz évi barátság fűzte össze Gvadányit; nem csuda, hogy fölkeresték egymást a nyugalom éveiben is levelekkel s ezek nagy részét versben írták, mint verselő emberek. Mert Csizi is, a ki Tokajban lakott, olvasott ember volt és verseket írt. Csizi a levelekben magábaszállt léleknek mutatja magát, Gvadányi pajzánabb s nemcsak a másvilágra gondol, hanem a mult emlékeivel is megtréfálja barátját. Csizi a Sátoraljaújhelyben lakó Molnár Borbálával, egy szegénysorsú, de olvasni és verselni szerető asszonynyal verses levelezést kezdett s a levélváltást elküldte Gvadányinak, a ki versben felelt s Molnár Borbálát is belevonta a versváltásba. A levelekben több a szertelen bók és a közhelyekből álló elmél-

kedés, mint a szellem vagy a költészet. De a versek gyakorlott kéz munkái s itt-ott akad tréfa is.

Később, 1795-ben, nemes Fábián Juliánna, Komáromban lakó nemes Bédi János csizmadiamester életepárja kereste fel Gvadányit verses levelével, a mire a gróf versben válaszolt s ezután egy darabig leveleztek. Gvadányi az asszonynyal megverseltette a komáromi földindulást. Fábián Juliánna elég könnyen verselt, de költői képzelődése nem volt s versei nem jelentékenyek. Gvadányi e levelezést 1798-ban kiadta. — Egy miskolczi tanulóval, Dodits Andrással váltott verses leveleit 1834-ben adták ki egy füzetben.

Gvadányi ezekből költőket és magának követőket akart nevelni; meg is mutatja nekik egy-egy versében pl. a leírás módját, de maga is abba a stiltelenségbe esik, hogy a verses levél többi részét meghagyja közönséges értesítésnek, versbe szedett prózának. E lelkes műkedvelők nem lendítettek a magyar irodalmon. Támadtak Gvadányinak később jelesebb tanítványai.

Maga még egyszer visszatért a falusi nótáriushoz. Uj könyvet írt róla, de most már párrímekben és kiadta 1796-ban 266 lapon. Czime: *A' falusi nótáriusnak elmélkedései, beteg-sége, haldila és testamentuma,* mellyeket két soros Versekkel ki-adott, és Új Esztendőbéli ajándékba, Hazánk Dámáinak és Gavallérainak nagy szívességgel nyujtya Gróf *Gvadányi József* Magyar Lovas Generális ezen bé-állott 1796. esztendőnek első napján. (Pozsony.)

E munka rövid foglalata az, hogy a falusi nótárius meggyengülvén egészségében, az emberi sorsnak változandóságáról elmélkedik s e kérdés megvizsgálására összehívja a környékbeli jegyzőt, tanítót, vámost, oláh haran-

gozót stb. s mintegy philosophus-akadémiában tárgyalja velök a kérdést. Miután azok elmondták véleményöket s kiki leczáfolta az előzőjét, maga is szót emel, valamennyit megczáfolja, s előadja a maga álláspontját. E szerint minden változás okai magok az emberek, a kik visszaélnek Istentől nyert szabadakaratukkal; okai különösen az atheisták, deisták, naturalisták, szóval a felvilágosodottak és a francziások. Közben a bő ebéd megterheli a nótáriust, rosszabbúl lesz, úgy, hogy Pesten tanuló fiát sietve kell hazahivatni. Fiával közli végső tanításait, lelkére köti az új tanok ellenzését, az Isten, király, haza szeretetét, a magyar viselet és az ép erkölcs fentartását, — s elbúcsúzva feleségétől, fiától, meghal. A tanács fiát ülteti a nótáriusi székbe, őt pedig nagy pompával eltemetik. Epitaphiuma és végrendelete zárja be a versezetet.

E munka sokkal terjedelmesebb, mint a Falusi Utazás, de azzal semmi tekintetben nem vetekedhetik. Czélzata szerint úgy tekinthetni, mint a költőnek szellemi végrendeletét. A szabad gondolkodók ellen irányúl és pedig a szabad gondolkodók minden csoportja ellen. Ezeket épen oly kiméletlenül csúfolja, mint a Budai Utazásban az idegen szokások majmolóit. De Gvadányinak az a modora, hogy a saját szatirájának képviselőjét szintén humoros színben mutatja be, itt messze túlkalandozott a kellő határon. Gvadányi a nótárius rovására olyan drasztikus tréfákat enged meg magának, s vele mint emberrel olyan méltatlanúl és következetlenül bánik, hogy a nótárius ízetlen bábbá sülyed s az olvasó részint a nótáriust unja meg, részint a költőre boszankodik, ki egy jó alakot elrontott. Már Arany János megrótta azt a czinizmust, melylyel a mi jó nótáriusunkat úgy beszélteti testamen-

tumában, mint a ki jegyzőtársait a falu becsapására oktatja s a kinek egész könyvtára az évtizedek során összegyűlt naptárakból áll. Valóban ezek a vonások nem illenek a többihez; ezek más typusból valók. Gvadányi a maga helyetteséből is csúfot űzött. Ezzel pedig czélzatainak is ártott. Mi súlya van a félművelt, sőt nem is művelt emberek szavának a XVIII. század eszméivel szemben? Ezekkel a naptárolvasó nótáriusokkal, meg a vámszedővel és társaikkal akarja Gvadányi legyőzni az illuminátusokat? A mellett a realizmusok olykor szükségtelenül undorító. Ebben a műben is sok a detail-rajz, a népszokások hű és eleven képe, többek közt a javasasszonyé, a falusi doktoré, a sirató asszonyoké, stb.; továbbá vannak vidéki anekdoták, pl. a megcsúfolt borbély boszúja a doktoron, Toty Dorkó esete stb. (*Toty* egy szótag!) Ez utóbbi volt a géczi boszorkány, a ki Gaal darabjában megint szerepel, mint Tóti Dorka.

A szabadgondolkodókat még sem gyűlölte annyira, hogy közömbös téren munkáikhoz ne folyamodjék. Magát Voltairet is olvasgatta és felhasználta. Mikor 1792-ben kiadta XII. Károly svéd király életrajzát egy vastag kötetben, Voltaire művét vette alapúl, azt majdnem fordította. De felhasználta Péter czár naplóját is, valamint némely más forrásokat. Gvadányinak kedves tanulmánya volt a történet és kedves hőse XII. Károly a maga merészségével, hadi tudományával, tüneményes sikereivel és rettentő bukásával. A könyvet, mint komoly históriai és katonai munkát, neve teljes kiírásával bocsátotta ki. (»*Tizenkettődik Károly'* Svétzia ország' királlyának Élete» stb.) Az előadásba helylyel-közzel alkalomszerű verseket, valamint egyéni megjegyzéseket iktat, hogy érdekesebb olvas-

mánynyá tegye. A hol a Mazeppa-mondát adja elő, megjegyzi, hogy ha mi magyar hazánkban is jól számba venné valaki, itt is sok olyan vitézt lelne, kik szomszédaik feleségét szeretik s ha vad lovakra felkötöztetné őket, abból nagyobb armada telnék, mint királyunk hada.

Általán Gvadányi nemcsak mulattatni kívánta a hazai mindkét nemű közönséget, hanem hasznos munkát is akart eléje adni. Hosszas tervezgetések után egy nagy világtörténelem szerkesztésébe fogott. Az első kötet előszava 1794. nov. 18-án kelt s a kötet 1796-ban került ki sajtó alól. Czíme: *A' világnak közönséges Históriája.* A' mellyet Magyar hazájához viseltető szeretettűl ösztönöztetven, és nékány jeles és hiteles Authorokból kiszedegetvén ugyan ezen Hazájának élő nyelvén bátorkodik nékie, mint igaz fiúi szeretetnek áldozattyát mély alázatossággal bé-mutatni *Gróf Gvadányi József*, Magyar Lovas Generális, stb. (A szerző arczképével.) A könyv főkép Millot abbé műve után van szerkesztve; azonkívül Rollin, Baumgarten, Schröck munkáját követi. A felekezeti türelmet azzal tanusítja a szerző, hogy lehetőleg kerüli az egyházi kérdéseket. A vállalat olyan terjedelmes, hogy az első jó vastag kötet csak a görög történelem végéig halad, a második a rómaiakét adja és így tovább. Gvadányi életének hátralevő évei főkép e munka készítésével teltek el. Összesen hat kötetet írt meg; a czenzura az utóbbi köteteknél eleget akadékoskodott s a megjelenés sokáig tartott. A hatodik kötet is már halála után jelent meg, a hetediket Kis János adta ki, a nyolczadikat Sikos István s ezzel a sorozat félbe is szakadt. A régies nyelvű munka nem jelent haladást történetírásunkban, de sok hasznos ismeretet terjesztett.

Ilyen munkásság közben egyszer az öreg generális betegeskedni kezdett és 1801 decz. 21-én meghalt. A szakolczai ferenczrendi-templomba temették el, a honnan hamvait később a báró Horeczky-család rohói sirboltjába vitette át b. Horeczky Nándor pozsonyi kanonok.

Felesége két évvel utána 1803-ban, leánya 1809-ben, egyetlen fia, Ignácz, mint nyug. ezredes, 1828-ban Pozsonyban halt meg s ezzel az egész magyarországi Gvadányi-családnak magva szakadt.

Egyik nekrologja így emlékezik meg róla:

«Nagy kedvelője volt a magyar litteraturának s itt a nagyoknak igen gyönyörű példával ment elő, de nemcsak, hanem elő is mozdította azt szép tehetségei szerént . . . Szerencsés volt kivált a mulattató versek szerzésében, s azoknak az igazságoknak oktatólag való előadásában, melyeket a köznép értelméhez igen jelesen tudott alkalmaztatni: de belőlük azért bármely rendű olvasók is tanulhattak. Ilyen a Peleskei nótáriusa és több munkái.»

Arczképei egészen azt a jellemet tükrözik, melyet munkáiban látunk. Magas nyilt homloka, beszédes, élénk szeme, szögletében egy hamiskás vonással, vidám, nyájas arcza épúgy hirdetik a derék jó lelket, mint a kipödrött bajusz, a varkocsba font haj s a bodros ingelő korának magyar divatját. Mozgásában és a társas élet formáiban rococo-gavallér volt, de magyar; régi jezsuita nevelés. Ellensége minden merészebb újításnak, de igaz hazafi, konzervativ értelemben. Hogy olasz vér, csak tréfáló kedve, utánzó és ábrázoló ösztöne éreztette; inkább temperamentumában vannak olasz elemek, mint érzésmódjában, műveltségében vagy ízlésében; előtte vagy korában

is több író van, ki olasz kultura tekintetében megelőzi. Stilérzéke épen nem olaszos, nyelve ósdias is.

Egyben több volt a legtöbb korabeli irónál: tartalmat adott, nemzeti tartalmat. Nem keresett új formákat, sőt új eszméket sem, hanem a magyar lélek meglevő képzet-tartalmát használta fel s ebből teremtett új alakokat. Ósdi formákban, hazai elemekből a szemlélet ujságát teremtette meg, bizonyos természeti, naiv művészettel. Volt saját ethikuma s társadalmi és nemzeti eszményeket hirdetett.

Gvadányi idejében egy író sem volt egyetemesen népszerű. Annyira különböző volt a nemzet osztályainak műveltségi iránya, annyira hiányzott az egységes nemzeti műveltség, annyira különböztek az ízlésbeli, formai és irodalmi elvek, hogy lehetetlen volt az egész olvasóközönségnek tetszeni. De bizonyos, hogy Gvadányinak volt legnagyobb közönsége, mert ő a legnagyobb körű közönségre támaszkodott, annak az ízlésében írt. Nem akarta új ízlésre tanítani olvasóit, inkább ő símúlt a közönség ízléséhez; de a csiszolatlan formában hangot tudott adni a közönség vágyainak és eszméinek és élő alakká tudta tömöríteni egypár kor- és néptypusnak a nép lelkében élő határozatlan vonásait. A költészetet nem igen vitte előbbre æsthetikai, vagy inkább formai tekintetben, új gondolatokkal, eszmékkel sem gazdagította, de egy-két képzeleti alkotással igen, a mi megmaradt és termékenyített. A nemzeti léleknek azt adta vissza, a mit tőle vett, ehhez a néhány képhez kötve, rímekbe szedve és az ő vaskos, de egészséges humorával megízesítve. Erős fajszeretete pedig, mely kezdetben csak művészies érdeklődés volt, később, a nemzeti lélek ébredésekor lángoló hazaszeretetté fejlődött, a nemzeti öntudatnak gazdag

erőforrása lett és hatása nemzeti szempontból is történeti jelentőségű. Miután élte legnagyobbrészét arra szentelte, hogy a magyar névnek dicsőséget és a koronának fényt szerezzen, voltaképp pedig kardjával az osztrák összmonarchia hatalmának segített alapot teremteni: élte végső másfél évtizedét olyan munkára fordította, a mit maga mellékesnek tartott, de a mi áldásosabb lett imádott nemzetére nézve még hadi sikereinél is. Életének ebben állt a szerencsés nemezise.

Négyesy László.

EGY FALUSI NÓTÁRIUSNAK

BUDAI ÚTAZÁSA

MELLYET

ÖNNÖN MAGA ABBAN ESETT VISSZONTAGSÁGAIVAL EGYÜTT
AZ ELALUDT VÉRŰ MAGYAR SZÍVEK FELSERKENTÉSÉRE ÉS
MÚLATSÁGÁRA E VERSEKBE FOGLALT

5*

Mordet, ut sanet.

Keserű, de egészséges.

AJÁNLÓ LEVÉL.

Sokáig gondolkodtam, megvallom, alacsony sorsú ember lévén, kinek bátorkodjam ajánlani ezen csekély munkámat. A dolog nagy tusakodást okozván bennem, végtére eztet mondám magamban :

Audaces fortuna juvat, timidosque repellit.

Tehát én eztet nemcsak egyedül egy méltóságban lévő úrnak, avagy asszonynak fogom felajánlani, hanem mivel ehez fogtam 1787. eszt. skorpi havának másadikán és végeztem bak havának huszodikán, új esztendő ajándékúl az 1788-ban mindnyájának hazánkban élő érdemes, és minden renden lévő gavaléroknak és dámáknak mint tükört bé fogom nyújtani, s nyújtom is ; tudván azt, hogy minden gavaléroknak s dámáknak toaletjén : *azaz öltöző asztalán ezen mostani nagy világba tükrök szoktanak lenni, hogy azokba nézvén, meglássák, melly renddel rakta reájok a módit a kamarás inas, vagy a dámákra a kamarás leány. Táplál a reménység, hogy ezen tükör ajándékom azon tükröknél annyival kedvesebb lészen, mivel hogy ez nem Velenczében pallérozott kristályból vagyon csinálva, mint azok ; egyedül téntából s papirosból áll ; mégis ebben jobban fogják magokat főtől fogva talpig meglátni mint a magokéban. Óhajtom egyedül csak azt, és kérem is, hogy ebbe gyakran méltóztassanak tekínteni, hogy így meglátván magokat, mind azokat, a mellyek renden kívül valók, és az egészséges elmét*

felmúlják, nehogy magokon viseljék; sőt mintegy majd bálványozást kiírtsák és számkivessék.

Ha ezen czélját munkám eléri; akkor Názóval örömest fogom eztet énekelni:

Ite triumphales circum mea tempora lauri

mert így óhajtott tárgyomhoz jutok.

Vegyék tehát kedvesen ezen újesztendő tükör ajándékomat hazánkban élő gavallérok s dámák, és legyenek bizonyosak, hogy vagyok

Mindnyájoknak

Kőlt Nagy-Peleskén,
Vizöntőnek 1. napján 1788. eszt.

tökélletes tisztelője

a Szerző.

ELŐJÁRÓ BESZÉD.

Minap egy régi jó barátom ezen versekbe foglalt *Budai útazást* Borsod-vármegyéből olly kívánsággal küldötte hozzám: hogy én a verseket elolvasván, ítéletemet adjam felőlök: hogy tudniillik megérdemlik-é a világ eleibe való terjesztést? vagy nem? és a hol azokban valamelly hibát fogok találni, azt megjobbítsam, hogy jobbításom által tökélletessebbé tétessenek a kiadásra. — Csodáltam, megvallom, ezen kívánságát jó barátomnak annyival is inkább, mivel ifjúságunknak zsengéjétől fogva esmérvén egymást, jól tudja: hogy én poéta sohasem voltam, mégis azt kívánja tőlem, hogy azok *censurámon* menjenek által — de mégis, hogy kívánságának némű-némüképpen eleget tegyek: figyelmetes elmével néhányszor általolvastam és az egész munkát annyira latra vetettem, a mennyire csekély tudományomnak próbaköve engedte; de megvallom, hogy semmi ollyast nem találtam benne, a mi jobbítást és pallérozást érdemlene, és ha mi aprólékos lett is volna, semmiben sem változtattam meg; netalán tán a szerző ezzel torkolna meg: *Hos ego versiculos feci, tulit alter bonores.* Éppen nem kívánom azt tulajdonommá tenni; mert a mint feljebb mondám: *Én poéta soha sem vóltam.* De azt is ellenben kéntelenítetem megvallani, hogy az ékes ver-

sek olvasásában eleitől fogva nagyon gyönyörködtem és ez is lészen a legfőbb oka, hogy ezen munkát jó barátom általküldötte hozzám.

Ezen verseinek természet szerínt való folyása és szép magyarsága, nemkülömben, ámbár pallástolt, de jóra igyekző mivólta, nékem annyira megtetszett, hogy eltökéllettem magamban elsőben azokat — minthogy egyetemben folytanak — tizenhárom részekre felosztani és minden rész mit foglaljan magában, felől kis summában kitenni.

Másodszor: ollyan szavak mellé, mellyek *exoticumok*, vagy valamelly históriabéli tudományt foglalnak magokban, betűket helyheztettem, hogy minden levél alatt hasonló betű mellett azoknak megmagyarázását találhassák az olvasók.

Harmadszor: a *barbarismusokat* és franczia szavokat valamint a magyar a magyar szavakat szokta írni, így írtam ide, jól tudván, hogy sok magyar légyen, a ki sem írni, sem olvasni francziául nem tud. Így tehát a a versek nem az én műhelyemben koholtattak, csupán azoknak tizenhárom részekre való osztások és betűk által való megvilágositások ezen előjáró beszéddel az én munkám.

Mikroskopium nélkül is által láttam én azt, hogy ezen verseknek sok *criticus* Zoillussai és kikaczagó *Mómussai* fognak támadni; azon okból tettem ezen előjáró beszédet eleikbe, hogy e légyen paizsok ellenek kilövött nyílak ellen: *quot capita, tot sensus.* — Ezenfelül az igen közönséges magyar példabeszéd szerínt: *Kinek tetszik papja, kinek a papnéja, kinek a pallástja;* és így Péternek ez a munka tetszik, Pálnak meg amaz. *Diogenes* a hordóba vette lakását, *Aristoteles* pedig *maczedo-*

niai Nagy Sándor udvarába. Tehát *autor* sincs, a mellynek munkája az egész világnak tessék. Ezen falusi nótáriusnak is a munkája nem mindennek fog tetszeni; sőt a mint feljebb írám, sok ócsáló Zoillussai fognak támadni.. Egyike azt fogja előadni, hogy Szathmár vármegyéből Budáig tett útazás nem hosszas, azért is emlékezetre való dolgokat nem igen foglalhat magában és hogy az utjában történt visszontagságok is csak csekélységek. — De ha ezek hosszabb útazásak leírásában gyönyörködnek, útasítom őket *Magellán* és *Kook* utazások olyasására; ha ez is rövid volna, *Kolumbus* és *Amerikus Vesputzius* utazásokra vagy pedig *scyták, vandalusok, frankusok, normanusok, sclavusok* vándorlássaira. Ha Jéruzsálembe jéruzsálemi János királyt fogják kisérni, tudom, meg fog *Palesztináig* az üstökök izzadni. Mind ezeknek útazásai le vagynak írva, tehát olvashatják. — Ha mindezek sem tetszenek, már a dologba tovább én sem mehetek: hanem kérdezzék meg azon angyalt, ki Ádám első atyánkat a paradicsomból kikergette, hogy a szegény Ádám merre bujdosott? A *barangodi* pusztának, vagy pedig a *Jatóságnak* vette-é útját? — A szegény nótárius, mivel Mahomettel a hóldvilágon keresztűl nem útazott, hanem csak Budára ment, hosszasb útazását nem írhatta.

Ha történetei sem tetszenek, tehát javaslom ezeknek, olvasni *Cervantes* munkáját, mely *Don Quisodról* szól, vagy *Vieland* úrnak könyvét, melyet *Don Sylvio de Rosalvoról* adott ki, ezekben elég furcsa és nevetséges dolgokat fognak találni; de mégis csak meséket. Sok tómusokból álló románczok: azaz mesés könyvek vagynak, kik mégis kedvesek; annyival tehát nagyobb kedvet adhat a nótárius útazásának leírása az olvasás-

hoz, mennyivel az ő történetjei valóságosak és nem kigondolt mesék mint a fennt előhozatottak.

Fogják talán némelyek azért is rágalmazni, hogy sok deák szókat kevert versei közzé; de ebben is pártját fogom; mert kiki tudja, hogy a falusi nótáriusok így szoktak beszélleni, hogy ez által a közönségnek tudtára adhassák, hogy ők is jártak oskolába.

De ha ki magyarságában kivetést tészen, annak azt mondom, hogy a napban mocskot keres és netalán-tán más szemébe szálkát lássan, a magáéban pedig a szelemen gerendát nem érzi.

Némellyek fognak agyarkodni azért, hogy verseiben a magyar gavalérokot és dámákat annyira megillette, hogy a tisztelet küszöbén ebben általhágott. — Megvallom, hogy ellenek tett *satyrája* egy kevesé darabos és nem oly csínossággal harapó, mint a *Horácziusnak*, *Juvenálisnak* vagy *Rábner* úrnak *satyrái;* de úgy tartom, hogy ő azt képzelte magában, hogy ezeken valami csínos és néműnémű élességgel való gondolatok igen keveset vagy éppen semmitsem fognának, valamint hogy a szó a rest lovon nem fog, hanem ostorral kell a vonásra megindítani; mert nem hogy a korcsosságot és állorczás öltözetet le akarnák tenni — de ó fájdalom! szégyenlik magokat magyar vérből származattaknak is mondani. Jól általlátta a nótárius, hogy ezek azok, a kik *Memphis* templomában csak azért imádják az *Apis* istent, hogy a szarva meg vagyon aranyozva. Tudta azt is, hogy a megélemedett cserfának a héját *pennacillussal* le nem lehet faragni: hanem bárddal vagy fejszével szükség eztet véghez vinni. Vajha verseinek fúllánkjai olly hasznosok lennének, mint gyakran a méreggel kevert orvosság szokott lenni; de talán azt mondhatja a nótárius:

Aethiopem lavo: Szerecsent mosok; de haszontalan, mert nem fejéredik. — *Perditio tua ex te Izrael.* Jobbat nem tehetnének ezek, mintha *Klimiussal* a föld alatt lévő fa világba mennének, hogy így a föld színén dicső s nagyhírű nemzetünket bészurkozni, békormozni megszűnnének.

Utóljára: fognak megjelenni néhány őtet nemcsak kinevető, hanem ellene puskázó új *Mómusok* is, — de vajjon kik lehetnek ezek? Nem mások, hanem két három esztendőtől támadott új magyar poéták; de ezt szükség előre tudni, hogy Neptunus három ágú kapájával a *Helikon* hegy tövén egy gödröt ásott, a hol is forrás támadott, melly *Castalius* kútjának neveztetik. — Ezen új poéták azt megtudván, némellyike *Merkuriustól* kölcsönzött szárnyakon oda repűlt. Némellyike a *Lybusa* lován, mely Csehországban Prágánál a Siska hegyéről az úgynevezett Fejérhegyre ugrott, a Mátráról ezen *Castalius* kútjához ugratott. Másika a *Mongolfié machinájába* ülvén, egész addig hasította a levegő eget. A szegénye pedig csak gyalog ment. Mind ezek annyit ittak azon vízből, hogy megrészegedvén garázdálkodni mernek a szegény nótáriussal, a mint hallom pedig, csak éppen azért, mivel négysoros versekkel tette munkáját, azt állítván, hogy a mostani időben a kétsoros versek vétettek módiba, a négy sorúaknak folyása már kiszáradott, mint Temesvár körül a posványság. — Ha ezen új poéták illyen mondásaikkal eggyenként találnának jönni hozzám, akkor mindenike ezen ígéket hallaná tőlem: *Et tu fili mi Brute!* mellyek után tudnék a fülökbe valamit sugni. — De ez meg nem eshetik; mivel imitt s amott laknak a két hazában. Addig is míg fegyverhez kapnak, pennám légyen a beszéllő *túbusom,* melly

által *ad anteverlendum omne malum* így szóllok hozzájok:

«Drága új Poéta uraimék! Megengedi kegyelmetek aztat: hogy miólta a magyar haza áll, még olly magyar poétát e világra anya nem szűlt, mint néhai Gyöngyösi István úr, T. N. Gömörvármegyének viceispányja vala, és talán mondhatom, egyhamar illyet nem is fog szűlni. Mutasson kegyelmetek csak egy munkáját legalább, a a melly kétsoros versekből álljon. Mutassanak több más jeles régi poétáknak legkissebb munkácskáját, a melly kétsorú versekkel légyen írva. Mit felelnek kegyelmetek ezen *thesisemre?* bizonyára nem mást: hanem *silentium indicentis* stb.»

Végtére aztat fogják nyesni: hogy mostan a tudományok nagy *metamorfosis* alá vetettek, kipalléroztattak, az ó *slendriánok* eltöröltettek: következésképpen a négysorú versírás is obsitot kapott, mivel jobban és ékesebben hangzik a kétsorú versekből csinált munka. — Kedves új poéta uraimék! ne vonják bé kárpittal kegyelmetek a dolognak valóságát; mert a mostani világ pápaszem nélkűl az eltakart dolgokba is bélát; sőt vallják meg, hogy csak azért hangzik jobban és szebben a kétsorú versekkel épűlt munka: mivel kegyelmetek a dolognak a könnyebb végét fogják, s nem akarnak igazán dolgozni és fejeiket törni a szavok öszveszedésében; mert a munka mind késóbbre haladna, mind annyi könyvek a prés alá nem szoríttathatnának, és így az erszény is késóbben dagadna. Édes anyánk nyelve a szavakban és *synonimumokban* olly gazdag, hogy egy nyelv sem nyithat bővebb szótárt ennél; de mivel sokkal könynyebb két szavat egyhanguakat találni, mint négyet, tehát ez a valóságos oka, hogy kegyelmetek *metamor-*

fosis módijok kétsoros versekkel ír. — Égig magasztalom a füredi poéta urat, t. Horváth Ádám uramat, mivel ő kegyelme nemhogy a négysorú versírásnak obsitot adott vólna; sőt az új 1788. esztend. új *conventziót* szabott nékie, mivel a mint értésemre esett, a Virgilius *Aeneissét* hasonló négysoros versekben ezen új esztendőben szándékozik kiadni.

A *Magyar Kurírban* olvastam, hogy egy valaki — kétségkívűl új poéta — azért berzeszkedik ellene, hogy a *Magyar Hunniássát* négy sor versekkel írta. — Sokáig éljen és mindég így írjon. *Omnis mutatio periculosa.* Én előttem mintegy *rythmice* hangzanak a kétsoros versek; de a négy sor versekkel való munka fontosságot, érett nehézséget és méltóságot foglal magában.

Vagynak szép munkák kétsoros versekkel is, megvallom, valamint t. Pétzeli József úr magyar *Henriássa;* mert ezen munka arany munka és minden dícséretre méltó. A mint is minden hízelkedés nélkül aztat mondom: hogy igaz és szépen folyó magyarságáért, válogatott gondolatokért, tökélletes poésisi reguláknak megtartásáért Gyöngyösi István munkáji mellett első helyet érdemel. — Óh ha ő kegyelme ezen munkáját négysoros versekkel tette vólna! még mennyivel méltóságosabb munka lett vólna! felől mondám: hogy arany munka; úgy is vagyon; de ide helyheztetem Andrád Sámuel úrnak a *Magyar Hunniás* eleibe tett homlok versei közzűl ezen egy pár sor verseit:

Be szép a tudomány együtt az erővel,
Az arany gyűrű is szebb a gyémánt kővel.

T. Pétzeli uram munkája is, ha négy sorból állana, ugyan briliantírozva volna, mert előttem a négy sorok

a briliántok a versekben. — Hogy ő kegyelme kétsoros versekben tette ezen válosztott munkáját, ítéletem szerint csak a lészen az oka, hogy a mostani *methodushoz* alkalmaztatta magát, vagy pedig erre másoktól késztetett; mert ollyan jeles és nagy poétának, mint ő kegyelme, csak egy lett vólna a négysoros munka is.

Ha *pro coronide* ide valaki azt mondoná: hogy mégis csak módi most a kétsoros versírás: arra azt felelem, hogy csak ollyan módi ez, mint azon öltözetek, mellyeket a nótárius a gavalérok s dámák hátán ezen verseiben kefél.

Bézárom már előjáró beszédemet és dícsérem a nótáriust, hogy az igaz régi magyar poésisnek utjáról el nem tért. Végtére azt mondja:

Feci quod potui, faciant meliora potentes.

Elég az tőle, hogy míg mások a napra henyélve néztek, ő addig falusi dolgai között üres időt nyervén, budai útját leírta. Történhet, hogy ha ezen munkája kedvességet nemzete előtt fog érdemleni, ennek utánna fontosabb dolgokról akár *in prosa*, akár mint most *in ligata*, fog irni. — És talán jövendő munkájáért, ha ezért nem is, vagy borostyánt vagy bojtorján koszorút fog nyerni. Most csak azt írja ide, hogy velem együtt marad:

Egész kedves hazájának

tökélletes alázatos tisztelője,

az autornak testi lelki barátja.

ELSŐ RÉSZ.

A mellyben a szerző kiteszi, ki légyen, hol lakjon és mi okra való nézve tökéllette el magában Budára elmenni. Miképpen készült fel és miként indúlt ki házától, előbeszélli, és minden történetjeit előszámlálja, valamik estenek, mindaddig, miglen Tisza-Füredet érte.

Tekéntetes, nemes Szathmár vármegyében,
A kecsegés Szamos viznek lementében
Lakásom én nekem van Nagy-Peleskében,
Nótárius vagyok ennek helységében.

Híres Budavárát még soha sem láttam,
Krónikában róla bár sokat olvastam,
Aztat hogy láthassam, mindenkor kívántam,
El is tökéllettem oda tenni útam.

Olvastam: hogy hajdan királyinknak széke
Itt vala s itt lakott nemzetünknek éke,
Rákosnak mezején, melly ennek vidéke,
Tartott országgyűlést a nemzetség szépe.

Mostan minden táblák tétettek Budára,
Azon okból, hogy az van ország javára,
Mert hazánk közepén fekszik Budavára.
Mindennek eggyenlő majdnem útja arra.

Mindenféle dolgok ottan folytattatnak,
Sok törvényes perek előhozatatnak.
Igazságtételek ott kiadatatnak.
Egy szóval: mindenek ott kormányoztatnak.

Dolgaim nékem is nehezek és nagyok,
Mivel én falusi nótárius vagyok,
Feltettem, hogy minden dolgomon felhagyok,
Elmégyek, lesz hőség, legyenek bár fagyok.

Budán ha meglátom táblák *systémáját*,
Mint foly, majd felveszem annak a formáját,
Ha onnét megtérek, falunak tábláját,
Ugy fogom intézni a *cynozúráját*.

Nyergem zsufa fakó lovamnak hátára
Feltettem, s kulacsom az első kápára;
Iszákom kötöttem a hermecz szíjára,
Úgy hogy ne okozzon túrt ez a hátára.

Mennyi költségem telt, erszényembe tettem,
Szalonnát is vinni el nem felejtettem,
Sót és vereshagymát iszákba vetettem,
Szathmári jó borral kulacsom töltöttem.

Abrakos tanyisztrám egy szép fehér czipó
Megtöltötte, kefe és a lóvakaró,
Efféléket vinni magával igen jó,
Az útban jól esik egy kis *provisio*.

Elbúcsúztam szépen falú községemtűl;
Feleségem, komám, minden gyermekemtűl,

Fogadom nékiek, higyjék el azt szentűl:
Nemsoká meglátjuk egymást szembe szemtűl.

Kivezetvén fakóm házam udvarára,
Üstökét megvonytam felülvén hátára,
Eggyet rikkantottam rajta utóljára,
Nyargalva mentem ki a falú farkára.

Itten tenyeremmel nyakát veregettem,
Melly játékkal ötet lecsendesítettem,
Azután két szemem az égre vetettem,
Illyen fohászkodást Istenemhez tettem:

Égben lakó nagy Úr! felségedet kérem,
Nékem, a ki ezen hosszas útat mérem,
Legyél kalaúzom, legyél én vezérem,
Mindaddig, a meddig Budát el nem érem.

Azután szép lépést zsufa fakóm hágott,
Csak egyszer bal lábbal, kantárszárba vágott,
Csikó ló volt, azért zablájával játszott;
De engemet éppen menése nem rázott.

Tótfalusi hidon ált' menvén, elhagytam
A Szamost: Csengerben semmit sem mulattam.
Kocsordnak *(a)* töltésén vígyázva ballagtam,
Délre harangoztak, hogy Nagy-Károlyt láttam.

(a) Kocsord: ez Bagos és Nagy-Károly között vagyon, melly nem más hanem hosszú posványon csinált töltés.

Piaczczán ált' menvén Katona-utczába,
Esmérőm házának mentem tornáczába,
Szívesen fogadott s bevitt szobájába,
Vezette lovamat az istálójába.

Asszonya jól tartott hajdúkáposztával,
Maga pedig kínált bélteki borával,
Lovam is jól tartá abrakkal s szénával.
Friss vizet is adott néki egy dézsával.

Barátságát néki szépen megköszöntem,
És felvett útamhoz gyorsan felkészűltem,
Jól tartott lovamra udvarán felűltem,
Károlyból kimentem; de borától hűltem.

Alkonyodott, mikor értem Piricsére,
A dinnyés Nyirségnek *(a)* legelsőbb helyére,
Szabolcs vármegyének éppen a szélére,
Collégámhoz szálltam a falu végére.

Jó szívvel házánál szállást nékem adott,
Mint telhetett, lovam s engem úgy fogadott,
Hibás lévén nyelve, törvényről dadogott,
Sok *deutrumokról* szóllott és habogott.

Akkor estve tőle vég búcsúmat vettem,
Hajnal hasadtával útamat követtem.
Homokos ligetjét Nyírnek hátra tettem;
De még általmentem, sok dinnyét megettem.

(a) Nemes Szabolcs vármegyének eggyik processusa Nyírnak neveztetik, ez ligetes erdőkből és homokból áll, azért is sok dinnye terem benne.

Vámos-Pircsen délbe nem sokat mulattam,
Nehéz útam lészen, mivel aztat tudtam,
Homokban fakómat csak alig hajthattam,
Forró meleg lévén, lovastól izzadtam.

Debreczennek estve értem városába,
Egy szűcsnél megszálltam a Csapó-utczába,
Lovamat kötöttem pincze gátorába;
Mivel istálója nem vólt udvarába'.

Látván, felesége terítti asztalát,
Vetreczén pecsenyét, egy tál katrabuczát *(a)*
Teve fel; de mivel nem vólt látni borát,
Kulacsomból töltém kettőjök poharát.

Sok beszédek között találám kérdeni:
A *districtuális* táblán itten menni
Mint szoktak a dolgok, a törvények lenni,
És mi véget szoktak processusok venni?

Felelt a szűcs: Uram én szolgálni avval
Nem tudok; mert közöm nincsen a táblával,
Van egyedül dolgom nékem a csávával,
Bőreket a hústól tisztító kaszával.

Ó be nagy különbség! gondoltam magamba,
Egy illy nótárius, s egy szűcs, melly otromba;
Verbőczivel tele fejem: övé gomba,
Bölcs, tudós a munkám: az övé goromba.

(a) A savanyú tejet megfőzvén, túrós leves lészen belőle, az hívattatik katrabuczának.

Elmúla az éjtszak, másnap virradóra,
A veres toronyba négyet ütvén óra:
Felkészűltem, és felűltem a fakóra;
De borom megitták: vettem gondolóra.

Azért a Fejér ló *(a)* felé útam tettem,
Diószegi borral kulacsom töltöttem.
A piaczon czipót s fenék szappant *(b)* vettem.
Debreczenből Látóképig *(c)* kiléptettem.

Úgy tetszett, csömör bánt; testembe' borzadtam,
Hol fáztam, hol pedig nagyon is izzadtam;
Azért a csaplárost itt kiszóllítottam,
Pohár *ákovitát* kérvén, azt megittam.

Onnét a sivatag *Hortobágy* pusztáját
Értem: de számtalan kárakatonáját *(d)*
Csodáltam: kócsagok s túzokok summáját,
Lepte sok ezer lúd s récze ennek táját.

Nincsenek itt faluk s várasok építve,
Útazók számára fogadók készítve.
Szállásokat látni szalmával kerítve,
Némelly rongyos csárdát sárból cseperítve.

(a) A fejér ló: vendégfogadó.

(b) Debreczenybe olly jó szappant csinálnak mint Velenczében; de a fenék szappan legjobb.

(c) *Látókép:* ez korcsma egy dombon Debreczenyen túl.

(d) *Kárakatona,* fekete madár, olly nagy mint egy örves galamb, nagy sereggel tartózkodnak a pusztákon.

Egy jó forma legényt találtam egy tanyán,
Zsiros ingbe' oldalt heverni a bundán:
Hátán volt juhbőrből fekete kaczagán *(a)*,
Egy pár kérges habdák *(b)* a két lába szárán.

Isten jó nap! bátya: néki így köszöntem,
Hozta Isten kedet, feleletét vettem.
Szállást kértem, adott: azzal lenyergeltem,
Iszákom nyergestűl a földre letettem.

Míg a lovam fűbe kötöttem pányvára,
Akasztott egy bogrács húst a szolgafára *(c)*,
Megborsolta, s veres hagymát metszett arra,
Kért, hogy a míg megfő, üljek a szalmára.

Egy szép fejér czipót, ollyat mint kalácsot,
Tett a bundájára. Fogta a bográcsot,
Egy jó rázást tévén; de illyent ki látott?
Magamnak is szemem meredt volt, s szám tátott.

Mert az egy rázással, melly hús volt fenekén,
Egybe felűl esett, vala a tetején.
Egy darabocska is földre le nem esvén,
Csodálkoznom kellett a gulyásnak tettén.

(a) Kaczagánt viselnek a pásztorok, mások is az alföldön hátokon párduczbőr helyet. Juhbőr ez.

(b) Habda: egy pár sarú-szár, a pásztorok bocskorok felett lábok szárokon viselik a harmat ellen.

(c) A pásztorok szolgafának híják azon fát, a mellyre a tűz mellett, ha főznek, a bográcsot akasztják.

A melly hús felőről esett az aljára,
Nyers vala egészlen, alig érte pára:
A felső, melly esett ennek a hátára,
Jól megfőtt, úgy tetszett, hogy nézek rózsára.

Mondá gulyás: Uram! immár lehet enni,
Ezen pásztor étel tetszésére lenni
Fog reménylem, azért abból tessék venni,
Itt van a czipó is, azt is meg kell szelni.

Jobb ízűt éltemben én ennél nem ettem,
Sokat evén abból majd megbetegedtem,
Azért a kulacsot kápáról levettem,
Ezen jó szakácscsal kiüresítettem.

Jól ivott a gulyás; megtölté pipáját,
Nékem is szironyos, sallangos zacskóját
Nyujtotta, azután meggyujtván taplóját,
Pipámra rátette egy darab ors fáját.

De íme! mely nagyon s szörnyen megrémültem,
Az ítélet napját jelen lenni véltem,
Most mindjárt végződik, azt gondoltam, éltem,
Ne hagyjon megölni: az Istenre kértem.

A vad gulya felénk oroszlány bőgéssel
Futva jött; izzadtam s vóltam ijedéssel.
Mint szarvas, a tulykok jöttek olly szökéssel
Farokat felhányták fark felemeléssel.

Felugrott a gulyás, eztet rikkantotta:
Nem oda : a gulyát, hogy így szóllította,

Mint a kőfal, egybe úgy megállította,
Isszonyú bőgését lecsillapította.

Gémes kútból tele tölté válójokat,
Köröskörül fogták a barmok azokat.
És, hogy eloltották magok szomjúhokat,
Sóhelyekre vették gyorsan az útjokat.

Akkor tértem én is eszemhez, magamhoz,
Mindjárt el is mentem pányvázott lovamhoz,
Felkészülvén szóltam én gulyás gazdámhoz,
Mindent megköszönvén fogtam az útamhoz.

Egy órát halladván, kilencz bikát fekve
Találtam út mellett; (gondoltam: mind medve)
Árpában jól lakván hevertek kérődve;
Valék a gulyánál: vóltam itt ijedve!

Mert éppen előttök a mint lovam hágott,
Felálla a hárma, lábok főldbe vágott,
Bömböltek, mutatott szemek tűzvilágot,
Recsegett a szájok, bogács górét rágott.

Azonban mérgesen megrázván szarvokat,
Közel föld színéhez vitték ők azokat;
De hogy felém jönni láttam mozdúltokat,
Be nem vártam hozzám való eljuttokat;

Hanem frissen kaptam kantáromnak szárát,
Megcsapkoztam azzal fakómnak a farát,
Oldalának vetém a sarkantyú tarát,
Hogy jól szaladhasson, nem húztam agyarát.

Mentem, mint mehettem; de halálverétték
Ütött ki testemen; hogy hátra tekínték:
Sarkamba a bikák, már alig meheték.
Csikó vólt a fakóm, felvágni ő kezdék.

Véres tajték csorgott főldre zablájáról,
Három patkót is már lerúgott lábáról,
Elszakadt heveder csüggött le hasáról,
Szinte lefordúltam nyergestűl hátáról.

Itt juta életem végső perczenére,
Gondoltam: magamnak s lovamnak a vére
Bikáktól ontatik, s most itt halál ére;
De egy nagy júhnyájhoz értem szerencsére.

Egy jó erős juhász két jó bojtárjával,
Hat erős, gabanczos, örvös kutyájával
Őrzé ezen nyáját fokos báltájával,
Sétált körűlötte üstökös hajával.

Látván, bikák engem hogy miként üldöznek,
Ha rajtam nem segít, most mindjárt megölnek:
Egy nagyot rikkantott, *kurja!* ebeinek,
Látom felém azok sebes futva jönnek.

Itten a kutyáktól, bikáktól is féltem;
Mert rám jönni őket bikák helyett véltem.
A mint *Akteon* járt, úgy járok, ítéltem,
Vagy egytől, vagy mástól halálom reméltem.

De van az ebeknek nagy *phantasiája,*
Esmérik, micsodás az ember formája:

Ha embernek vagyon a vaddal csatája,
Nem engedik, vadnak hogy légyen prédája.

Ő is bojtárival futott és sietett,
Hamar mind a hárma mellettem is termett,
Usszú! Kormos, Talpas, Bodri, Sajó, Dervet,
Rajta Lompos! *(a)* nékik ilyen bíztatást tett,

Elmentek mellettem ebek nagy futással,
A bikákat érvén kemény ugatással,
Lefordíták rólam szörnyű szaladással,
Visszatértek ezek kegyetlen morgással.

Osztán mondá juhász: nincs messze szállása,
Mennék vele, lesz ott testemnek nyúgvása,
Lovamnak is abrak, széna, jó állása,
Nincsen tanyájának körűlbelől mássa.

Köszönni akartam; de nyelvem rebegett,
A szívem dobogott; mert vala ijedett,
Lábaim reszkedtek, hideget s meleget
Érzettem és orczám halavány sárga lett.

Látván magam kivűl vagyok, szamarára
Feltola engemet, elvitt tanyájára,
A lovamat bízta egyik bojtárjára,
Magamat fektetett egy puha bundára.

Míg azon nyúgodtam, frissen melegített
Pálinkát, a mellyben mézet keverített,

(a) Azok vóltak a juhász hat ebeinek neveik.

Abba borsot, gyömbért jó bövecskén hintett,
Mindjárt jobban leszek, inni kénszerített.

Úgy is lett, mert abból ittam bár nem sokat,
Mindjárt nem érzettem szívdobogásokat.
Nem tűrtem hideget, sem izzadásokat,
Az egész testemben tett jobbúlásokat.

Érzékenység nélkűl eddig mindég voltam;
Tetszettem magamnak, hogy félig megholtam;
De erőm megtérvén már most fellábоltam,
Juhász kezét fogván hozzája így szóltam:

Drága juhász bácsim! én *Hypocrátesem!*
Te nagy bölcsességű kedves *Szokrátesem!*
Én vitéz *Hektorom*, vitéz *Ulissesem!*
Engemet vezérlő hiv *Ganimédesem!*

Ezt hallván a juhász szavam szakította,
Hogy deákúl nem tud, nékem azt mondotta.
Ezen szentek nevét soha sem hallotta,
Azokra apja is őt nem tanította.

Jó bácsi! jól tudom, hogy te nem tanúltál,
Tudjad, a melly deák szókat most hallottál;
Mivel nótárius te soha nem vóltál,
Nem érthetd, a dolog nagy tudományból áll.

Tehát anyanyelven szólok most te hozzád;
Ezer köszönetet szám szívem neked ád.
Te vagy, a bikák közt éltem ki megtartád;
Orvosságod által egészségem adád.

Még élek, te néked kész leszek szolgálni,
Mindent fogok tenni, a mit fogsz kívánni,
Processusaidban fogok *allegálni,*
Jobb *prokurátorra* nem is fogsz találni.

Uram! *processusom* nincs nékem másokkal,
Mondá juhász, hanem csak a farkasokkal;
De csak hamar végzem peremet azokkal,
Rájok ütvén örvös *prokurátorokkal,*

Ember az embernek látván veszedelmét
Tartozik sietve adni segedelmét;
Felebarátjának nem érzi szerelmét,
Sőt nem is keresztény, nem nyujtván védelmét.

Azért is tartoztam segitségül lenni,
Mint felebarátod mentségedre menni,
Te hat kuvaszomnak köszöneted tenni
Tartozol: nem hagyták életed elvenni.

Ezek után mindent lovamra felrakott,
Törött szíjból egy új hevedert is adott,
Megölelvén juhászt, hogy értem fáradott,
Köszöntem elmenvén; ő tanyán maradott.

MÁSODIK RÉSZ.

A mellyben a nótárius elöbeszélli, mint mene Tisza-Füredig, ott a vasas-németekkel melly nagy baja vólt, mint méne el onnét Örsnek eránnyába, jól tartván magát, és Árokszállása felé megindúlván éjtszaka mint tévelyedett el; mennyit szenvedett égi háború támadván, mint esett bé a Csősz árkába, miként mászott ki, és egy csikóstanyát érvén, ott megszárasztván magát, elindulásáig szóll.

Füredre érkezvén mégis éjtszakára
Hallal bővelkedő Tiszának partjára,
Hogy ne legyek másnak én akadályjára,
Azért a helységnek szállottam házára.

Gondoltam, hogy itten leszek békességgel,
Majd jól tartom lovam, alszom csendességgel,
Lesz nyugvásom utánn testem erősséggel,
Regvel követhetem útam serénységgel.

Három vasas-német a szobába dobban,
Két czigány hegedűlt ezek után nyomban.
Újjongatott egyik, mint a másik jobban.
Pallosok kivonyták; mert jól ittak borban.

Nótárius levén, a kalapom mellett
Penna volt; mert sokszor frissen írnom kellett;
De ha bikák, s gulya nálam rémülést tett:
Lettem pennám miatt mostan megijedett!

Hogy a három német pennámat meglátá:
Komissár! komissár! mind három kiáltá,
Mindenike szörnyen pallossát forgatá,
Ijedtembe bújtam vólna a föld alá.

Mondák: ha katona kis tuk hus megenni,
Kéd mindjárt sok exces a papiros tenni,
Azután komputus mikor kéd elmenni,
Vitz' ispány csinálik, sok fizess meglenni.

Kuthja lerki Spitzbub, kéd azt úgy csinálik,
Most én az enim kard kéd fejet levákik,
Ha többé komissár más falu meglátik;
Más kadona exces nincs meg van mondanik.

Eggyik fricskát adott, másik üstökömet
Czimbázta; harmadik döfölte testemet,
Talán le is vágtak vólna ők engemet,
A falu gazdája tartá meg éltemet.

Szólla: jó uraim! Kegyelmetek! kérem,
Ez szomszéd falusi kántor, jól esmérem,
Távodadról való atyámfia s vérem,
Egész helység tudja, tudja a testvérem.

Szavára katonák mind megjuhászódtak,
Nékem békét hagytak, többé nem czivódtak;
De egy bajból megint más bajba béhoztak;
A gazda szavai új rosszat okoztak.

Mondák: nagy haragszik mi nem fog csinálni;
Nem meg vagy komissár; mi azt jól már látni;

De meg van kend kántor, szép ének kántálni,
Ha kántál nem csinál, sok priglit megadni.

Uraim! nem lehet, igen rosszul lettem,
Ketek pallosától nagyon megijedtem,
Minden tagjaimban lankadtságot vettem;
Még jó, hogy halálra le nem betegedtem.

Kotz tausend fikkerment! ked megénekelni,
Ma kántor, katona lusztig meg kell lenni.
Kuthja lerki ha kend ének nem megtenni,
Sok erdek a tied gyomrod meg fog enni.

Látván hogy itt vagyok nagy veszedelembe',
Eztet éneklettem nékik ijedtembe';
Hogy: *Csorda pásztorok midőn Bethlehembe, (a)*
Mert hirtelen épen ez jutott eszembe.

Ezt hallván egyike forgott, tánczolt, ugrált,
Másika: hajjassza, raszasza kiabált,
Harmadik bort ivott, az asztalra felállt,
Mondá: Kántor fifát! szép ének megcsinált.

Azután czigánynak vonni parancsoltak,
Szint úgy rengett a ház, sarukba tánczoltak,
Engem is hol jobbra, hol balra vonczoltak,
Hol jóval, hol roszszal tánczolni unszoltak.

Magamat előttök eleget mentettem;
Mondottam: jól látják, hogy megbetegedtem;

(a) Csordapásztorok sat. ez a római katholikusoknál karácsonyi ének.

Hogy így légyen dolgom, hittel pecsételtem.
De mégis semmire vélek nem mehettem.

Músz szain: alló frissen, her kántor tánczolik
Morblé! nem tánczolik, sok három pácz adik,
Tudni én: her kántor! szép tánczolni tudik,
Sok kicsin táncz csinálsz: her pruder maradik.

Gondoltam, sok bajon immár által mentem,
A részegek előtt magamat mint mentem.
Gorombaságoknak végét ha tekíntem,
Rosz lesz: itt a tűzre a büdöskőt hintem.

Azért bokáimat egymáshoz ütöttem,
Mint kinek háza ég, olly tánczolást tettem,
Emberből lengyelnek medvéjévé lettem,
Az bottal, én karddal tánczolni kéntettem.

Hap lustig Herr Kántor, egyike kiáltott,
Alló kéd fordúlik, másika megrántott.
Harmadik elömbe vetett lábbal gáncsot,
Bétoppant a káplár, látta ezen tánczot.

Parancsolá, kiki menjen quartéllyára,
Eggyik fejeskedett: nem hajtott szavára;
De hogy pálczájával rákapott hátára:
Elment és a dolgot nem vette tréfára.

A hegedűlésért czigány fizetést kért,
Hogy én is tánczoltam, megérdemlik a bért:
Úgy felforrasztotta szavok bennem a vért,
Hogy testemben a nagy méreg csak alig fért.

Kardom rántván mondám: mindjárt megfizetek:
Jól megkardlapozlak: az lesz a tietek,
Látván a czigányok; kifelé siettek,
Illy' a berek; mentek mint megy a fergeteg.

A kik eztet látták, kaczagtak s nevettek,
Mondák, a czigányok bezzeg megijjedtek!
Udvaron keresztül ollyan futást tettek;
Hogy három ugrásra az útczán termettek.

Ezek így történvén, jó abrakot adtam
Lovamnak, és reggel meg is patkóltattam,
Mint illik: reája mindenem felraktam:
A Tisza partjáig csak gyalog ballagtam.

A hídasba itten lovamat vezettem,
És a révészeknek előre fizettem,
Csendes idő lévén, bátran evedzhettem,
Hamar is a túlsó Tisza partján lettem.

Innét két mértföldet, de jót elléptettem
Örsnek eránnyába, le is telepedtem,
Pányvára lovamat, jó fűbe kötöttem,
Köpönyegre néki abrakot öntöttem.

Aczélomat frissen s kovám' elővettem,
Erre jó megérett bükkfa taplót tettem,
Két három csapással tüzet is ütöttem.
És száraz perjével lángot gerjesztettem.

Erre száraz fűzfa ágat bőven raktam,
Kecskerágó fából nyársacskát faragtam,

Szalonnát rávonván a tűznél forgattam.
És zsírját szép fejér czipómra csorgattam.

Melly részi cseppentett vala, elharaptam,
Erre borral töltött kulacsomat kaptam,
Szemem könyvbe lábbadt, azt úgy kotyogtattam
Illy herczegi módon magamat traktáltam.

Mivel a múlt éjjel semmit sem alhattam,
Mert hol éneklettem, hol tánczban ugráltam,
Álomtól a tűznél itten elnyomattam,
Fáradságim után borral hogy jóllaktam.

Egyszer felébredvén napra tekíntettem,
Jól lehanyatlott az, nagyon kételkedtem,
Hogy oda érhessek, a hová feltettem,
Hoc est certum : mondám, be soká hevertem!

Kivettem karika réz *compassusomat,*
Zöld galándon függött, feltartám karomat,
Még meddig mehetek, mint végzem dolgomat,
Ne érje mint tegnap bal fátum sorsomat.

Órámnak kis lyukán a napnak súgára
Átsütvén, mutatott éppen hat órára,
Örűltem találván *polus* grádussára,
Még ma eljuthatok Árokszállására.

Megindúlván alig egy pósta mértföldet
Mentem el, és máris úgy bésetétedett,
Hogy főldet nem láttam, csak csillagos eget,
Az útat elvesztém, lettem eltévedett.

De mivel tanúltam az *astronomiát,*
Gondoltam, hogy mostan vehetem én hasznát,
Majd fogom vizsgálni a *via lacteát,*
Jupiter, Saturnus és *Vénus* csillagát.

Azért egy halomra lovammal felálltam,
Kalapom szarvából én *tubust* csináltam,
A fenn nevezteket azon át vizsgáltam,
S illy *consequentiát* azokról formáltam.

Balra megy Jupiter *satelesseivel,*
Fiastyúk is úgy megy maga csirkéivel.
Vénus is arra tart pávás szekerével,
Saturnus is siet sebes lépésével.

A három Kaszások, látom, balra térnek,
Balra áll a rúdja a Gönczölszekérnek,
Tehát én is útját követem ezeknek,
Balra megyek, mivel ők is balra mennek.

A Tisza vizének jobbról van folyása,
Van most pedig ennek nem kis áradása,
Fakómnak ha jobbra lenne a hágása,
Béesvén elnyelne tekergős habzása.

Így az én testemből a harcsák falnának,
Csukák a lábomnak szárából rágnának,
Agyamnak velején a rákok híznának,
Többi tagjaimon rút békák másznának.

Consequentiámhoz tehát magam tartám,
És mágnes tő helyett orromat csafarám

Balra: lovamat is én arra fordítám
Holb-linksre, nem *rechtsre* menne, azt akarám.

Most láttam, az okos ember jó a háznál,
Hogy nincsen tudomány szebb a mathésisnál.
Örűltem, tanulván ezt Szabó Jakabnál,
Kaplonyi barátok orgonistájánál.

Nagyon setét vala, fakóm izgott, mozgott,
Folytába nem lépett, tipegett, tapogott,
Prüszkölt; mert felettem tar-varjú krákogott, *(a)*
Egy füles bagoly is csak közel huhogott.

Hirtelen jobb kézről támada nagy zúgás,
Hab formán keverte *aert* a szélfúvás,
Poesishez értvén, mondám: jön *Boreas,*
Vagy sárkányon deák űl, mely garabonczás.

Mátrahegy tájáról írtóztató zörgés
Közelgetett és vólt rettentő mennydörgés,
Csattogott, ropogott, mint az ágyúlövés,
Hallatott pusztákon a nagy marhabőgés.

Villámlott szűntelen, húllott a sok mennykő,
Ki tüzes, ki olly nagy, mint egy kasza-fénkő,
Más szag nem érzetett, hanem csupa kénkő,
Ki itt nem félt vólna, lett vólna szíve kő.

Fekete fölyhőkkel borítva vólt az ég,
Zápor esett, a közt mint dió olly nagy jég,

(a) A tar-varjú vak fekete madár, éjtszaka rút kiáltással szokott szóllani.

Láttam, itten boglya, amott egy kazal ég,
Gondoltam: Istenem! mikor lesz már itt vég.

A lovam rettegett, nem mene folytába',
Ide-oda csúszott vagy egy, vagy más lába,
Mivel a setétben lépett csak vaktába',
Velem együtt bédült a Csősznek árkába. *(a)*

Uram Jézus! segíts, nagyon kiáltoztam,
Irgalmazz lelkemnek! buzgón imádkoztam,
Ne hagyjál elveszni, kérlek, fohászkodtam;
De Budára felvett útam' is átkoztam.

Mert aztat gondoltam, hogy Tiszába estem,
Mikor nyel örvénnye, már csak aztat lestem,
Véltem, hogy halaknak tora lészen testem,
A zavaros hénárt majd véremmel festem.

Ez árokba sok víz esőtől bétódult,
Gondoltam: hogy Tisza; mert fejem vólt bódult,
Mellyért nagy ijedtség szívemre rátódult;
De nyavalyájából ez hamar felgyógyult.

Látván, hogy a zajtól el nem borítattam,
S hogy lovamnak hátán nyeregben maradtam,
Felállа: nem úszott, megbátorítattam,
Árok túlsó partját villámnál láthattam.

(a) Majd Füredtől fogva vagyon egy széles árok egész Jászságon keresztül és paraszt *tradítzió*, hogy valami Csősz király — némellyek ezt a királyt cseh királynak nevezik — akarta vólna az által a Tiszát a Dunába hozni.

Mind a két sarkantyúm fakóm oldalára
Bévágtam, hát egybe ezen szegény pára,
Mint vad kecske szokott szökni kősziklára,
Úgy felszökött velem az árok partjára.

Megszünt a mennydörgés, már nem is villámlott,
Felette setét vólt, csak a víz csillámlott,
Megindítván lovam, lába megsikámlott,
Partról farán csúszott, szőri is lehámlott.

De felkelt és róla én is leszállottam,
Megtágúlt hevedert jól megszorítottam,
Bagázsiámat is megigazítottam,
Felülvén hátára, újra gondolkodtam:

Hogy merre indúljak; nem tudtam, hol vagyok,
Setét volt; az égen, mondám, hóld nem ragyog,
Fölyhőszakadástól vizek igen nagyok,
Virradtát megvárom, útnak békét hagyok,

Hát egyszer jó távúl, valamit fényleni
Látván, mondám, nem más, csak tűz fog ez lenni,
Lobog ez, s lobogást csak láng szokott tenni,
Deliberatum est, arra fogok menni.

Menvén a setétbe egy nagy sereg gődény
Felrepült előttem, zúgása volt kemény,
Véltem, hogy előttem zúg megint vízőrvény;
Kezdé bántni szívem halálos kelevény.

Észrevettem osztán, hogy ez madárszállás,
Nagyon örvendeztem, hogy nem vólt vízfolyás,

Esett ezek között fütyűlés, kiáltás,
Mondám: ezért légyen az Istennek áldás.

Egy óráig mentem, mig a tűzhöz értem,
Csikós tanya vólt ez, itten szállást kértem,
Mivel sok híg sarat, sok vizet ma mértem,
Felette jól esett, hogy itt tűzhöz fértem.

Csikós lova mellé köté paripámat,
Karámjába *(a)* rakta minden portékámat,
Nádat hányt a tűzre, szárítsam gúnyámat,
Mondotta s lehúzta lábamról csizsmámat.

Önnön maga vízből holmimet csafarta,
És csak melegedjek s nyúgodjam, akarta,
Bojtára lenyergelt lovamat vakarta,
Etette, itatta, pokróczczal takarta.

Szerszámom s csizsmámat hájjal jól megkente,
Megszáradott rajtam, mint dolmány, mint mente.
Új keresztyén kését aczéljához fente,
Ezek után szemmel bojtárjának inte.

Tudott ez deákúl, tudta ez szándékát,
Hozott a karámból két berbécs lapoczkát,
Maga megspékelte, meg is adta sóztát;
Tett a tűz mellé még egy bogrács káposztát.

Ez már főzve meg volt, csak melegítette
Berbécsbe a spéket foghagymával tette,

(a) Karám annyit tészen, mint galyiba vagy gunyhó.

Hogy megsült, a fent kést s villát elővette,
Egy fejér kenyérrel mellém helyheztette.

Mig a berbécshús sült, én addig nyúgodtam
Megszáradván tűznél jó álmat aludtam;
Felébredvén egyem, kínált: hozzá nyúltam,
Megvallom: erőmben nagyon megújúltam.

Kéz kezet mos; azért én útitársomat,
Elölhozám borral töltött kulacsomat,
Jól iván, felejtni kezdém balsorsomat,
Meg is részegítém csikós szakácsomat.

Míg ettem, az egész *atmosphera* tisztúlt,
Sem mennykő, sem zápor, jég fellegből nem húllt,
Rózsaszín szekerén *Aurora* megindúlt,
Zephirus követte, már *Boreás* nem dúlt.

Aranyos serényű lovakon jött *Phoebus*,
Mondám: jó lesz dolgom *stantibus his rebus*,
Ugyan ebűl voltam *elapsis diebus*,
Örvendek: támadott *post nubila Phoebus*.

A csikósbojtárral lovam nyergeltettem,
Az egész lomomat reá mint vólt, tettem,
Kótyagos gazdámtól végbucsumat vettem,
És Jászberény felé egy pusztán ügettem.

HARMADIK RÉSZ.

Ebben leirja a nótárius érkezését Jász-Berénybe, ottan mit mivelt, miként mene ki. Aszódon, Czinkotán által menvén, mit gondolt Pestet és Budát látván. És Pesten általmenvén Budára, hol és kinél vette szállását.

Még délelőtt értem Jászok várossába,
Filisteusoknak *(a)* metropolissába,
A város sáfára az első útczába,
Meglátván, vezetett a maga házába.

Csóváltuk fejünket egymást itten látván,
Rég már az ideje, hogy mi ketten Kassán
Iskolába jártunk, professor volt Dzián,
Jó barátok lévén, csudálkoztunk méltán.

Azért is egymásnak nyakába borúlánk,
Barátság csókjával egymást megcsókolánk,
Condiscipulusink mind öszveszámlálánk,
Múlt jó napjainkat vígan előhozánk.

A városházához ez engem vezetett,
A hol is nagy gyorsan asztalt teríttetett,
Ehez két vendéget s engem leültetett,
Csodáltam, melly úri ebédet főzetett.

(a) A Jászok eredeteket a filisteusoktól dedukálják, tehát a nótárius azon okból nevezi őket azoknak. Mivel Jász-Berény a jászok fővárossa, s ez az a metropolis.

Jó egri bort töltött Lehelnek kűrtjébe,*
Színig tele lévén, tartotta kezébe,
Megitta érettem, nem maradt csepjébe
Semmi. Álmélkodva néztem a szemébe.

Nékem is megtöltvén azt kezembe vettem,
Ő érette iván, kétszer pihentettem.
Olly *perfectióra,* mint ő nem mehettem,
Egy húzomba aztat belém nem önthettem.

De ez mesterségét a két vendég tudta,
A kűrtöt mindkettő olly gyorsan hajtotta,
Hogy míg szem pillantott, üresen tartotta
Kezébe': s hogy újra töltsék, óhajtotta.

A főkapitánynak az egészségéért,
Más kapitányokért és a hadnagyokért,
Ittunk azoknak is a feleségekért,
Végre fegyvereik bóldogulásáért.

Minek utánna mi jól ittunk s jól ettünk,
A sáfár házához én, meg csak ő mentünk,
Új fogadást hittel mi egymás közt tettünk,
Jó barátok lészünk, meddig tart csak éltünk.

Újra megölelvén kedves barátomat,
Udvarra vezetém jól tartott lovamat,
Aszódnak tartottam a kantárszáromat,
Ott a fogadóba tettem hálásomat.

* A Scithiából kijött kapitányok között eggyike a Lehel vala, ennek a kűrtje ez, magam is ittam belőle; de Jász-Berénybe mint jutott, nincs *traditio* róla.

Gödölőn keresztűl másnap Czinkotára,
Éppen harangoztak tizenkét órára,
Béértem, s szállottam egy paraszt gazdára,
Mikor a juhait hajtá esztrengára.

Itten katonásan hideg sűltet ettem;
De a kulacsomba jól bétekíntettem,
Fakómmal abrakot szénát is etettem,
Ivott is; s hátára magamat vetettem.

Mentem; de nem többet hanem egy kis órát,
Hát meglátám Pestet és Budának várát,
Megállottam; s véltem: Salamon oltárát
Látom, s csodáltomba alíg vettem párát.

Én Pesten keresztűl léptettem sebessen,
De Dunán vert hídon mentem csak csendessen,
Láttam egy iffijú túl sétál ékessen,
Mintha őt esmérném, tetszett olly rendessen.

Átmenvén a hídon utánna siettem,
Lovon űlvén őtet hamar is érhettem,
Elérvén örűltem, hogy ráesmérhettem,
A szathmári bíró fia vólt: nevettem.

Praeceptora vóltam, hogy vólt *principista;*
Eger várossába vala ő *jurista,*
Nagy prókátoroknál lévén *patvarista,*
Királyi táblánál mostan *cancellista.*

Megszóllítám: visszanézett s csodálkozott,
Monda: Lelkem földim! téged Isten hozott,

Ha hozzám nem szállasz, lészel te átkozott,
Jó szállásom vagyon, lehetsz megnyúgoszott.

Egy gazdag serfőző császárfördő mellett,
Mint egy kastély olly szép házat építtetett,
Szép *mobiliákkal* felékesíttetett;
Dunán lemenőknek ád szép tekíntetet.

Sok uraknál vagyon sok ezer summája,
Melyből hat *procentum* jön bé uzsorája:
Szuferénnel tele bóltban négy ládája,
Őrzi azt hat erős szelindek kutyája.

Rég már az ideje, hogy megözvegyedett,
Egy fia vólt, kinek hadi tisztséget vett,
Ármádánk *Kolinnál* mikor verekedett,
Ottan a prusszustól agyonlövettetett.

Csak hat hetűs vala akkor leánykája.
Ez most olly szép, mint volt Páris Helenája,
Sok gavalér lenne örömest mátkája,
Mert érzik, atyjának van arany mannája.

Maga szép ősz férfi, egyenes állása,
Piros pozsgás; mert vólt mindég jó tartása,
Fontos a beszédje, ollyan a járása,
A házának okos, bőlcs kormányozása.

Pere lévén egyszer eggyik adóssával,
Ez alkalmatosság a *cancellistával*
Esmerőssé tette, és szolgálatjával
Nagyon elégedvén így szólla magával:

Kedves uram! Budán senki semmit ingyen
Nem ád; tehát kérem a szerencsém légyen,
Pénz nélkűl én nálam asztalt, szállást végyen;
Kegyelmed házamnál, mi tetszik, azt tégyen.

Fŏldim megkŏszŏnte eztet becsűlettel,
Ajánlását vette minden tisztelettel,
Megszállt három szobát tele készűlettel;
Kárpittal, kanapé, tűkrŏkkel, székekkel.

A *cancellistát* ő most is úgy szereti,
Hogy mindenbe kedvét teszi, hol teheti,
És a vak is aztat itten sejdítheti,
Hogy ha néki tetszik, Fránczlit elveheti.

Megmondá ez néki, hogy én *préceptora*
Vóltam és hogy vóltam vezető *mentora:*
Mindjárt kért, ne szálljak vendégfogadóra;
Szolgálatomra lesz étele és bora.

NEGYEDIK RÉSZ.

A melyben Budát, Pestet és ezeknek vidékét írja le.

Itten Budán kezdett szerencsém szolgálni;
De útamba akart mindég ellent állni,
Hányszor nem kelletett majd éltemtől válni,
Most nyugszom, itt mindent meg akarok látni.

Ki is mentem másnap a Duna partjára,
Szememet vetettem Pestre, hol Budára,
Nem tudtam, mit nézzek elől s utóljára,
Azért mostan adom mindennek tudtára:

A természet tette itt remek munkáját,
Mert ha ki tekínti Budavára táját,
Nem fog itt mást látni, csak szépség csodáját,
És a teremtésnek egy nemes formáját.

Menedékes hegyen van a vár építve,
Erős kőfalakkal s bástyákkal kerítve.
Napfényen ragyogó tornyokkal szépítve,
Útczái kövekkel vannak béterítve.

Ezeket nagy roppant házak ékesítik:
Sok költséggel épűlt templomi szépítik,
Piarczán felszökő kútak díszesítik,
Gyönyörű lakosi nagyon nemesítik.

De főképpen Mátyás király palotája
Kevélyen áll benne, ritka is pompája,
Bármennyi idegen szem tekínt reája:
Királynak való ez, mást nem mondhat szája.

Országunk oszlopi itten lakást vettek,
Kik fejedelmünktől ide idéztettek,
Hogy hazánk kormányi légyenek: küldettek,
Szegények s gazdagok bírójává lettek,

Hogy folytathassanak mindent csendességgel,
Kormányozhassanak kívánt békességgel,
Az alpereseket haza törvényjével
Megnyugosztalhassák igazság tettével.

Ki hadi fővezér az egész hazában,
Ide helyheztetett, és áll hatalmában,
Hogy a lármázókat tartsa zabolában,
Légyen a csendesség ő rendes folytában.

Így Apolló lakást vett Buda várában,
Márs is benne lakik kivont sátorában,
Borúlt a Békesség Igazság nyakában,
Részesek mindketten egymásnak csókjában.

E vár alatt még más három város fekszik,
Egy mértföld a hosszuk, mely is jól kitetszik,
Ó-Buda, Vizváros, Tabánnak nevezik,
Ezeket csodálva jövevények nézik.

Néhány meleg förödők bennek találtatnak,
Minden sorsból valók ezekben mulatnak,

Doktorok, borbélyok ezek körül laknak,
Azért is betegek itt felgyógyúlhatnak.

Fedetlen tornyával még egy török mecset
A víziválosban hogy áll, azért esett:
Hogy ez arról tégyen jelt s emlékezetet,
Hogy *Kara-Mustapha* itt megverettetett.

A városokon túl feküvő szép megye
Amphitheatrumot mutat völgye s hegye,
Akármerre ember szemét vesse, s tegye,
Mást nem lát, csak melyből szív örömét vegye.

Hegyei bé vannak szőlőkkel terítve,
Alattok borházak sorba felépítve,
Eggyik a másiknál czifrábban szépítve,
Prés, sajtók és kádak szürethez készítve.

Pomona kosárba almát, cseresnyét ráz,
Flora nympháival virágok közt czikáz.
Ritkán Diánnának nyila szarvast hibáz,
Madarkákat lépen fog itt sok madarász.

Édes musttal tölti *Bacbus* itt hordóját,
Nyujtja a vevőknek bora kóstolóját,
Veres borral töltött üveges korsóját,
Gyakran Orpheus is megfujja gordóját.

A völgyek árnyéka hideg kútforrással
Bővelkedik, gyémánt színű vízfolyással,
A kövi halacskák itt ficzkándozással
Játszanak, pisztrángok, mint nyíl olly úszással.

Mulatság tárháza, mellyért is kedvesebb,
Épületjeiben gazdagabb s fényesebb.

Bölcs *Minerva* benne vette a lakását,
A tudományoknak megnyitá forrását,
Tanúlók fejére árasztja folyását,
Benne helyheztetvén *universitását.*

Minden esztendőbe *Bellona* tábora
Szép térségén fekszik, sorban áll sátora,
Nem kéméltetik itt ágyúja, sem pora,
Fegyver ropogása mint villám szapora.

Illy ékességeket Pest és Buda körűl
Lehet látni, kiben lélek és szív örűl,
Ha ollykor bánatba mindkettő bémerűl,
Ezekre tekíntvén vídámsága kerűl.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Sajnálja a nótárius budai útját, mivel azt gondolta, hogy Budán ollyan régi magyarokat fog találni, mint valaha laktak, ollyas dámákat is; de reménységében megcsalattatván, leírja a régi magyar öltözeteket.

Mind igy vannak ezek, szemeimmel láttam,
Pest', Budát mind belől, mind kívűl vizsgáltam:
De hogy ide jöttem, azt már most sajnáltam,
Mert a mit kerestem, itt fel nem találtam.

Véltem, fogom látni nemzetemnek fénnyét;
Magyar öltözetnek kiválasztott kénnyét,
Bíbornak, bársonnak, skárlátnak a színjét,
Siberiából jött nyúsztját és gerínnyét.

Véltem: mente, dolmány takarja testeket,
Skófiumból szőtt öv keríti ezeket,
Borítja hogy hosszú nadrág szemérmeket,
Díszesíti nyusztos kalpag a fejeket.

Karmazsin, gordovány csizsma lesz lábokon,
Tigris- vagy párduczbőr fog függni hátokon,
Kerecsen kócsagtoll lebeg kalpagokon,
Bogláros pantallér csörög a nyakokon,

Gondoltam, üstökök érik a vállokat,
Kard tarsollal fogja verni a lábokat,

Buzogány vagy csákány tölti meg markokat,
Ollykor hogy pánczéring fedi bé tagokat.

Véltem, hogy ha ülnek paripalovakon,
Igmándi, füredi nyereg lesz hátokon,
Fecskefarku czafrang fog függni farokon:
Szironyos, sallangos szerszám lesz azokon.

Vagy hogy ezek lesznek skófiummal varva,
Ezüst avagy arany boglárral takarva,
Vagy lésznek tengeri csigák reá rakva,
Sárga, vörös és zöld szironynyal zavarva.

Így jártak valaha nagyhírű eleink,
Az egész világot rettentő őseink,
Így jártak királyink, grófjaink, herczegink,
Mi zászlós uraink, mi minden nemesink.

Hajdan ha a dáma a hitnek lánczával
Összeköttettetett élt maga párjával,
Illeték *menyecske* szép titulussával,
Hivták nagyasszonynak esztendők múltával.

Ez hajadon fővel, akármerre jára,
Soha ki nem mene templomba, útczára,
Ez által adta ő mindenek tudtára,
Hogy vendég vólt gyűjtve már lakadalmára.

Kötöttek hajából kontyot a fejére,
Kivarrott főkötőt tettek tetejére,
Arany lánczot, gyöngyöt a kerületére,
Gyémántos reszketőt, mennyi csak ráfére.

Vagy hosszú fátyollal kötötték bé fejét;
De sok köves tőkkel rakták meg tetejét,
Hosszan függött ez le, és alól csipkéjét,
Sarka emelgette szoknyája reczéjét.

Alabastrom színű nyakát a kalaris
Kerítette: gyöngy vólt, de *orientális,*
E mellé vólt kötve még szép aranyláncz is,
Zománczczal futtatott filegrám munka is.

Arany avagy ezüst fonalú bíborral
Takartatott karja; de e vólt fodorral
Szépen ékesítve, ránczba vett bodorral
Ékes vólt, és ezt szem nem nézte komorral.

Módossan vólt kötve karjok pántlikával,
Ujjokon vólt gyűrű arany karikával,
A fülbevalójok hasonló munkával
Vala elkészítve briliánt rózsával.

Karcsu derekokon vala váll felőltve,
Melly vólt a szabótól halhéjjal megtőltve.
Közepe kevesé volt test felé dőltve,
Úgy tetszett, hogy ez van derekára öntve.

Fűzték minden színű selyem pántlikával,
Erre megént gyöngyöt két zsinór sorával,
Ékesíték aztat olasz bokrétával,
Vagy balra feltűzött szép *medaliával.*

Szoknyájok Mailandba szövött kamukából
Vala, vagy aranyos, ezüstös prókátból,

Vagy bársonyból, mellyet hoztak Genuából,
Félig prémzett vala mind elől, mint hátról.

Mindenféle kötényt ezekre kötöttek,
Gyöngyből, vagy gránátból pártövet övedztek,
Régenten lábokon csizsmákat viseltek,
Nincsen *seculuma*, hogy czipőt öltöttek.

A kissasszonyok is mind így öltöztettek,
Csak egyedűl azzal megkülönböztettek,
Hogy ezeknek fejek nem főkötöztettek,
Sem hosszú fátyollal bé nem fedeztettek.

Illy öltözeteket Budán nem láthattam,
És még magyar szót is csak ritkán hallhattam.
Hogy lehet ez? éppen azt meg nem foghattam,
Ezen dolgon méltán én álmélkodhattam.

Igen szépen kértem én a cancellistát,
Hogy mutasson nékem magyar urat s dámát,
Vezessen helyekre, hol ezeknek számát
Láthassam hazámnak fényes ragyogványát.

HATODIK RÉSZ.

A nótárius kérvén a cancellistát, hogy vezesse olly helyekre, a hol magyar urakat s dámákat láthatna, elvezette őtet az országházához, komédiába, a barátok templomába; előbeszélli mit látott.

Elvezetett engem az ország házához,
Éppen midőn űle főrend a táblához,
Iffijúság álla ezeknek hátához,
Hozzá fogtak mindjárt az ország dolgához.

Mondá: lásd most földi! ez mind magyar mágnás,
Amaz cardinális és egyszersmind primás,
Ez ország birája; personális e más,
Kiknek kulcsok vagyon, mindenik kamarás.

Tekintsed ama négy ítélő bírókat;
Többieket pedig mint tanácsadókat.
Im! azért mutatom, hogy láss magyarokat,
Mivel Budán látni ohajtád azokat.

Nézd amott öszveűlt *procurátorokat,*
De tudjad, hogy te látsz annyi farkasokat,
Rosszabbat, mint embert evő czigányokat,
Incattust esznek ők, esznek *actorokat.*

Vendéghajjal köztök sok fedezi fejét;
Mert *o kebi onos* bántja a velejét,

Ezzel takarja bé kiki maga fülét,
Hogy palástolhassa *Midásnak* a nevét. *(a)*

Nézd e körűlálló szép iffiúságot,
Mindannyi hazánkban felnevelt virágot,
Idővel közűlök sokan az országot
Fogják kormányozni, érnek méltóságot.

Az országházánál olly jól helyheztetett,
Hogy a táblán végig két szemem nézhetett,
De alíg vehettem itten lélekzetet,
Olly nagyon fájt szívem, bánatban reszketett:

Mivel kevés mágnás vólt magyar ruhában,
Az is már öreg vólt, ki vólt illy gunyában,
Legtöbben valának mind német nadrágban,
Nem magok hajokkal, hanem parókában.

Az iffiúságon végig tekíntettem:
Francziák, ánglusok ezek, én azt véltem;
Mind idegen nyelven szóltak, jól ítéltem,
Tarkák, tám bolondok, illy gonddal is éltem.

Estve bévezetett a komédiába,
Itten urak, dámák vóltak olly ruhába,
Mint a kik játszottak, s tánczoltak *scénába:*
Gondoltam: testvérek, lévén egy gunyába.

Másnap barátoknak mentünk templomába,
Úgy tetszett, hogy most is a komédiába

(a) A poéták *Midást* királynak irják, a kinek igen hosszú szamár-fülei vóltak és másképpen is tanúlatlan és ostoba vala.

Vagyok; mert itten is vóltak olly ruhába,
Mint a komédián, tollasba, tarkába.

Mint ott nevetkeztek, itt szint' úgy nevettek,
Complementirozást egymás között tettek,
Nem oltárra, hanem hátra tekingettek,
Dámák, gavalérok egymásra intettek.

Gavalért pajzányon szolga öltöztette,
Dáma magát fejér s pirosra festette,
Sok közzűlök eztet bölcsen cselekedte,
Mumiát (a) mutatott vólna máskép teste.

Mondá: Főldim! többet én nem mutathatok,
Mind télben mind nyárban ez a ruházatok:
Így vannak béfestve minden ábrázatok,
Légyenek öregek, bár iffiak azok.

Feltettem, hogy rajtok én csúfságot tenni
Fogok: ha eggyenként fogok velek lenni,
A hídra sétálni ha találok menni;
De urait elsőbb fogom elővenni.

(a) Egyiptomban hajdan temetőhelyeken tornyokat építettek, a hová a testeket temették, mellyeket úgy tudták balzsamérozni, hogy mostan is találtatnak illyetén testek; csak hogy a régiség miatt igen feketék; ezeket hívják *mumiának*.

HETEDIK RÉSZ.

Ebben hosszasan előbeszélli a nótárius, miképpen csúfolta magokviseletekért minden rendből lévő magyarokat.

Módom egyszer lévén, a hídon megálltam,
Egy deli iffiút jönni felém láttam,
Talpától tetéig őtet hogy vizsgáltam,
Maskara köntösét felette csodáltam.

Fordított kapáju sarú vólt a lábán,
Hátról csat rávarrva mind kettőnek szárán.
Mint két újj, olly széles sarkantyú bokáján,
Elől vólt hasadék gombokkal plundráján.

Kurta vala az ő alsó haczukája,
Rövid rojt vólt körűl felvarrva reája,
Melyén ki vólt vonyva ingének tarája,
Egy kis csat vólt ezen, ánglusnak munkája.

Felső ruhájának egy araszszal alja
Hosszabb vólt és ránczos, nem vólt az asszalja,
Tarka vólt, mint tarka a héjusznak mállya,*
Szűk vólt, szorítását láttam, alig állja.

* Hiúz-mál (=bőr). *Kiadó.*

Verd dragon szín posztó *(a)* Marseelbe szövetett
Sok veres pontokkal vala pettyegetett,
Két sorral aczél gomb vólt rá helyheztetett,
Párisba ez *fraknak* megkereszteltetett.

Mint malomkő, olly nagy kalap vólt a fején,
Tarka barka toilból bokréta tetején,
Karimája vólt majd hátának közepén,
De szélbe, nem tudom, hogy állott meg helyén.

Csigásan a haja vólt felfodorítva,
Egy font hajpor vala czofjába szorítva,
Melly is pántlikával vala béborítva,
Úgy tetszett: *salám* * van hátára hagyítva.

Megesküdtem vólna, hogy vagyon golyvája,
Ha ez nem: lesz mégis valami hibája,
Gondoltam: torkának tám van *anginája,*
Vagy keléssel tele van nyakacsigája.

Mert hogy tekíntettem ennek a nyakára,
Egy asztalkeszkenőt borított ő arra,
Háromszor keríté ennek a hátára
A nyakravalóját, mint egy garmadára,

Melly szélesen szokott zsidó *rabinernek*
Galléra állani, szint úgy állott ennek
Négy újjnyira felűl gallérja ingének;
Szép volt ez: mind örve a juhász ebének.

(a) Vert dragon igen setét zöld posztó, hogy pedig a kalmároknál jobb kelete légyen, azért hívattatik illy módossan.
* Szalámi. *Kiadó.*

Ollyan, mint szakácskés, függött az oldalán,
Egy horgon akasztva felűl bugyogóján,
Ez fegyvernek neve becsűlettel mondván —
Kutó és próbálni lehetne ezt békán.

Hozzám érvén őtet szépen köszöntöttem,
És meghajtott fővel őtet üdvözlöttem.
Csodáltam: hogy az ő feleletét vettem,
Mert viszont magyarúl tőle tiszteltettem.

Mondám néki! Uram! szabad-é szóllani,
Talám nem hibázom, ha fogom mondani:
Hogy az úr kötélen fel s alá ugrálni
Theatrumon szokott drótokon járkálni.

Mert tudom: a két csat csak azért van lábán,
Hogy két szíj ezekről nyúljék lába szárán,
Lábait kötélhez csatolják szaporán,
Szent-Istvány tornyán is tánczolhat azután.

Kalapja széle is, tudom, hogy segíti;
A levegőégbe nagyon emelíti.
Köntösse ugrásban meg nem melegíti;
Mert elég hasgatott, sőt inkább hűsíti.

Ha eltalálja is az úr törni lábát:
Azt tudom, hogy soha ki nem töri nyakát,
Mivel olly vastagon a nyakravalóját
Kötötte, mint kötik gyermekek pólyáját.

Mondá: Te gazember! tudod, kivel beszélsz?
Született magyar gróf vagyok, tőlem nem félsz?

Akarod: mutassam, hogy csak estvélig élsz?
Avagy ollyan érjen, mellyet érni nem vélsz?

Tudjad, te goromba! köntös a barátot
Nem teszi barátnak, s ki illyet nem látott,
Olly ostoba mint te: nem esmér világot,
Nagy városba nem járt, hanem fövényt hágott.

Módi ez, és minden gavalér most így jár.
Tekintsd őket itten, tekintsed Bécsben bár,
Te ehhez nem értesz; mert vagy ökör, szamár!
Érted-é! elmehetsz. Vigyen el a tatár!

Mondám: Azt gróf uram nagyságod! jól mondja,
Nem csinál barátat köntös, mellyt ő hordja,
De ha nem mind ánglus, kin van ánglus rongyja,
Ki tehát ez? úgy-é, csak világ bolondja?

Az egész világon aztat minden nemzet
Megvallja, hogy legszebb a magyar öltözet:
Ki magyar s nem hordja, más módon nem lehet:
Hanem, hogy illy magyar nadragulyát evett.

Módi? s csak azért jár így minden gavalér,
Olly szeles, mint Nagysád, kibe nincs magyar vér?
Kiben korcsosodva meg vagyon minden ér,
Ez mind módis bolond; más név rája nem fér.

Gróf uram! hogy ökör, ökröt a szarváról
Lehet megesmérni, madarat tolláról,
Ez török, ez lengyel látom gúnyájáról,
Hogy ez magyar légyen, tudom ruhájáról.

Nagyságod, hogy magyar, kétségem szavában
Nincsen: de nem tudom, mért jár illy ruhában:
Ha azt le nem veti és jár illy tarkában,
Bécsbe bézáratik bolondok házában.

Hazánkban nemzete vólt mindég tündöklő,
Híre neve fénylett, mint fénylik gyémántkő:
Légyen nagyságod is eleit követő,
Azt ha nem cselekszi, üsse meg a mennykő.

Ezt mondván elmentem, őt a bitófánál
Hagytam, és sétáltam a Duna folytánál.
Megállottam ennek éppen a malmánál,
Czövekekhez kötött sok erős lánczánál.

Érkezett ide is hamuszínű *frakkba'*
Egy rendes iffiú nagy fejér kalapba'.
Pálcza vólt kezében: de *spádé* vólt abba:
Felül vadkecske-szarv foglalva aranyba.

Láttam, hogy négy óra vala négy zsebjében,
Kékes papirosba foglalt könyv keblében,
Papirmasé pixist tartott a kezében.
Ollykor egy *kapriólt* vetett ő léptében.

Szóltam hozzá: talám kegyelmed itt molnár,
Mivel ollyan színbe s fejér kalapban jár,
De illy czifra köntöst bélisztezni nagy kár,
Öltsön vászonykitlit, úgy is most vagyon nyár.

Felindúlt szavamon, s kezdett ebattázni,
Dúlt, fúlt s morgott, mondá: hogy meg fog pálczázni,

Vice ispány fia, hogy merem gyalázni,
Úrfiból molnárrá tenni s lealázni?

Tudjad, tökfejednek nincsen ítélete,
A pápának Bécsbe ez vólt viselete,
Gavalérok között azólta kelete
Van ennek, s *ala Pap* az ő nevezete.

Mondám az úrfinak: fogja bé a száját,
Vesse el pokolba e bolond ruháját,
És ne mérészelje emelni pálczáját,
Mert lengyel nemesnek teszem a pofáját.

Jó úrfi! a pápa *infulát* is visel:
Az úrfi fejére mért hát azt nem tesz fel?
A fején a fejér kalap csak ollyan jel:
Hogy az úrfit ma vagy holnap kötözni kell.

Hogy látta, hogy kardom markolatját kaptam,
Megnémúlt, és én is néki békét hagytam.
A Dunának partján tovább elballagtam,
Ez úrfit nevettem s magamban kaczagtam.

A császárfördőnek valék eránnyában,
Látom, egy férjfiú jön csúfos gúnyában,
Mint pantallér függött nagy korbács nyakában,
Ollyat, mint a sonkoly, tartott a markában.

Zöld felső ruhája vala varrva kurtán,
Szűken lévén szabva állott rajta nyalkán,
Sem német, sem lengyel ruha, láttam nyilván.
Mi teremtés légyen? nem tudtam igazán.

Hozzám elérkezvén, azt mondá: hogy *bon zsúr,*
Én ezt nem értettem, véltem, mondja: megszúr,
Magyarúl feleltem: hogy ha megszúr az úr,
Majd úgy feltaszitom, hogy orra földet túr.

Ne haragudj földi! rosszat nem szóllottam,
Francziául néked jó napot mondottam.
Magyar szavát hallván, azon álmélkodtam,
Ez is mind a többi, olly bolond, gondoltam.

Mondám: bocsásson meg ő is, ha vétettem,
Szántszándékkal semmit ellene nem tettem,
Franczia szavait hogy balúl értettem,
E nyelvet nem tudván, azzal nem véthettem.

Kértem, hogy mondja meg nékem úri nevét,
Honnan való légyen, születése helyét,
És hol tanúlta meg francziáknak nyelvét,
Melly nemzetnek hordja ő az öltözetét?

Kértem, az mi légyen, a mit tart kezében,
Süveg-é? vagy vagyon korona fejében?
Herczeg-é? vagy légyen pósta legénységben?
Mivel van nagy korbács testkerűletjében.

Felelt: Kevés varjút láttál földi! karón,
Nem neveltek téged zsemlén, csak vakarón,
Pokróczon hevertél, nem bársonytakarón;
Azért kérdéseid hangzanak illy aprón.

Az én nevem Törő: vagyok unokája
Híres Törő Pálnak, kinek vólt házája

Túr várossa; egész nagy Kunságnak tája
Tudja, hogy ő ki volt, s ki familiája?

A melly két franczia szavakat szóllottam,
Többet én nem tudok, többet nem mondhattam,
Így köszönni módi; hallottam és láttam,
Néked is módisan jó napot kívántam.

A mi kezembe van: neve csokoládé,
Ha gyomrom meggyengűl, ebből eszem: ládd-é!
Ollykor fröstökömöm a téjfeles kávé,
A nagy melegekben enyhít lemonádé.

Kurtának nevezik az én köntösömet,
Kaskétnak pediglen hívják süvegemet,
Csak azért keríti e korbács testemet,
Hogy azzal pattogván, lássák jó kedvemet,

Bravo! Törő uram! kegyelmed szolgája,
Ama nagy Törőnek hát kend unokája?
Most látom: urfi kend; mert vagyon kurtája,
Kaskétja, korbácscsa és csokoládája.

Meg kell azt vallani: nagy kend nemzetsége,
És nagyon kiterjedt annak dicsősége,
Nemzetének tetszik kenden fényessége,
Főkép Törő Pálról jött rá díszessége.

Mert ő hóhér által kerékkel töretett,
E *diploma* utánn négy felé metszetett,
Túrnak négy szegletén kerékre tétetett,
Egri György mestertől arra szegeztetett.

Hogy kend is így járjon, aztat nem kívánom;
De ha homlokára sütik, azt nem bánom,
E szót: *Bolond!* Éppen semmit sem sajnálom,
Ha kendet Iloknál hajót húzni látom.

Kurta helyett bundát jobb vólna viselne,
Nem káskétet, csákót fejére feltenne,
Korbácscsal szántani hat ökrökkel menne,
Csokoládé helyett zöld sáshagymát enne.

Hogy üres gyomorral ne menne mezőre,
Lemonádé helyett jobb vólna a lőre.
Megérem még aztat, jut kend olly időre:
Pálinka, nem kávé lesz fröstökömére.

Hallván Törő tőlem szép *elogiumát*,
Familiájának *panegyricumát*:
Irúlt-pirúlt, többé nem hallottam szavát,
Elfutott, szaladott, hordta a sátorfát.

NYOLCZADIK RÉSZ.

Tovább is előbeszélli hosszasan, miként még másokat is csúfolt, kiváltképpen egy magyar lovas kapitánynyal esett dolgát.

Magam is elmentem én innénd azután,
Egy rendes iffiu jött szemközt az útczán,
Arany készülettel vólt rajta a dolmán,
Szintén ollyan nadrág, topánka a lábán.

Aranynyal koczkázott öv vólt erre kötve,
Kávészínű *kaput* dolmányára öltve,
Függött az oldalán kard zománczczal öntve,
Megállott mellettem magyarul köszöntve.

Idegennek lenni engemet megesmért,
Honnan való legyek, mondjam meg, azon kért,
Hogy kérdez engemet, tám azzal meg nem sért,
Mi járatba légyek? Budára jöttem mért?

Kivánsága szerént mindent megmondottam,
Honnan jöttem, s miért? annak okát adtam,
Mivel egy jószívű embernek őt láttam;
Végre ezen szókra véle én fakadtam:

Jó uram! az égen nem látni felleget,
Mért vett hát magára az úr köpönyeget?
Már sokaktól talám meg is ítéltetett?
Hogy tiszta időben hord illy viseletet.

Felelt: Ezt nem hívják uram! köpönyegnek,
Hanem kaput vagy *smisz* igaz neve ennek,
Komód: haszna is nagy van ez öltözetnek.
Módi is és azért tetszik is mindennek.

E könnyű és benne sokat elrejthetek,
Sok zseb vagyon rajta, mindent eltehetek,
Nem szorítja testem, én könnyen mehetek,
Olcsó; ha elnyövem, hamar mást vehetek.

Mondám: Uram! német ha venne magára
Magyar dolmánt, övet felül a plundrára,
Húzna sárga csizsmát azutánn lábára,
Kérem: nézhetne-é nagyobb maskarára?

Többen közzülök is magok így hordhatnák,
Ez *komód,* ez módi: ők is azt mondhatnák,
A világon nincs szebb öltözet: tarthatnák,
Ez olcsó; ez hasznos: arról állithatnák,

Úgy-é? még sem venné az úr azt magára,
Mért? azért: mert lenne csak világ csúfjára;
Gondolja, hogy így is nincsen az úr arra?
Arra van: ugy tetszik, nézek *chimerára.*

Mint magyar gavalér, kérem, ne csúfítsa,
Nemzetét, köntösét így ne korcsosítsa,
Inkább a kaputját pokolba hagyítsa,
Vagy azzal valamelly *slaifert* gazdagítsa.

Mosolygott, s fogadta azt parolájára,
Hogy soha kaputot nem ölt fel magára,

Magát ki nem tészi világ piacczára,
Főhajtása utánn elment szállására.

Ez alig mene el, ihon jött egy rendes
Haditiszt, a ki is vala tekíntetes;
Termete, mint nádszál szép vólt és egyenes,
Ábrázatja tetsző, szava kellemetes.

Magas veres kalpag vala ennek fején,
Szép bokor kócsagtoll nyusztja kerületén,
Vitézkötésének rojtja feküdt melyén,
Bécsi munka vólt ez, kitetszett krepényjén.

Viselt publikán zőld posztóból ő dolmánt,
Kit arany sujtással *Lakatos (a)* czifrán hánt,
Tett-szín nadrágján is kimélletlenül bánt,
Illik ha katona mutat kevés pajzánt.

Őt sorral pikhelyek, s gomb melyét takarta,
Skófiom gombházát lánczolás zavarta,
Sárga czizsma lábán, eztet *Sartli (b)* varta,
Ugy szép a katona, mint stiglicz ha tarka.

Tarka őv övedzte, csörgött kard oldalán.
Josephus Secundus varrva vólt tarsolán,
Arany *pordepéje* függött markolatján,
Egész Márst mutatott vala e kapitán.

(a) Lakatos igen híres és jó magyar szabó mesterember; de taval meghala: Bécsbe lakott éltében.

(b) Sartli Nagyszombat várossába lakozó igen jó csizsmadia mesterember.

De — halálas vétek! kaput vólt a hátán;
Majd el nem ájúltam, eztet én meglátván,
Véltem, elóbb járok gyalog tenger habján:
Mintsem huszárt lássak öltözve illy csúnyán.

Forrott bennem a vér, mérgemben reszkedtem,
Szóljak-é hozzája? magammal küszködtem,
Hadi tiszttel magam ha perbe eresztem:
Majd karddal *allegál;* tám éltem is vesztem.

Reménységem felett mégis szerencsémre
Megszóllít: rá esmért csekély személyemre,
Jó barátom! mondá veszed-é eszedre:
Hogy tanúlni együtt mentünk Eperjesre?

Mihént ezt mondotta: magam elnevettem;
Mert sok pajkosságot vele elkövettem;
De most mint kapitányt, őtet úgy tiszteltem,
És hogy itt láthattam, nagyon örvendeztem.

Kért, hogy kísérjem el őtet quártéljára,
És maradjak nála egy kis vacsorára.
Megköszönvén mentem parancsolatjára,
Mindjárt fel is adtak mindent asztalára.

A hadi életről szüntelen beszéllett,
Hogy ez víg, ez nemes dícséreteket tett.
Sokért azt nem adná, hogy katonává lett,
Illy szép *uniformist* hogy magára felvett.

Mondám: a hadirend minden rendet hatja,
A többi rendeket, hogy rendek, ez tartja,

Király koronáját hogy fején hordhatja,
Hadirend cselekszi: azt kiki tudhatja.

Ha hadirend nem lesz: monárchák elmulnak,
Trónusok, kővárok, templomok lehúllnak,
Vadságnak tüzétől országok meggyúlnak,
Látni fogjuk, ezek egymás közt mint dúlnak.

Nemes rend és ebbe sok herczeg s gróf bélép,
Víg, ha tagjaiban egészséges, és ép.
És *uniformissát* ha felveszi olly szép:
Delphis templomába' állhatna illyen kép,

Tovább is hallgasson, kértem, beszédemre,
Meghallván feleljen az én kérdésemre,
Bánatom kiöntöm, melly áradt szívemre,
És a melly is vagyon nem kis gyötrelmemre,

Jó kapitány uram! ugyan mit ítélne
Ollyas német tisztről, ki csákót viselne?
Vagy *kamizóljára* magyar mentét venne?
És illy öltözetbe mindenüvé menne?

Felelt: azt ítélné, hogy bódult fejében,
Bolondság maszlaga légyen velejében,
Máskép illy viselet hogy jutna eszében?
Hogy felelt, könyvezett szeme nevettében.

Az urról is, mondám, szintén ezt mondhatják,
Kaputot dolmányon viselni ha látják:
Mente *kamizólra* úgy illik, tarthatják,
Mint illik ha dolmánt kaputtal borítják.

Ha német tiszt kardot tarsolylyal magára
Kötne: egész világ menne csodájára.
Sok huszártiszt köti így azt kaputjára:
Itt is világ hát néz maga bolondjára.

Nádasdi, Károlyi ha feltámodnának,
Így öltözve huszár tisztet ha látnának:
Kérdem, akkor ezek hogy mit csinálnának?
Nem mást, hanem megint újra meghalnának.

Avagy a kaputját lehasogattatnák,
Lábtól egész nyakig őtet vasaltatnák,
Regementjeiktől pokolba hajtatnák,
És úgy mint bódultat őt *cassíroztatnák*.

Külső monárkáknak az ő huszárjai,
Magyar huszárinknak csupán csak majmai;
Mégis magyarabbak azoknak gúnyai,
Mentéket viselnek, nincsen kaputjai.

Kapitány uram! hát csúfot nemzetéből
Ne tégyen, maskarát szép öltözetéből.
Ha talán kórságnak nyelt bé mételyéből:
Végyen *laxativát,* hajtsa ki testéből.

Vesse le kaputját, kösse egy póznára,
Tegye ki kölessel vetett táblájára:
Meglátja, hogy lészen ez nagyobb hasznára,
Verebek nem fognak soha szállni arra.

Véltem, a kapitány rám fog neheztelni
Ezen szókért, talán másra is fog kélni;

Vitéz ember, tudtam, lehetett hát félni,
Hogy dirib-darabra ne találjon tépni.

Látom kirántotta kardját hüvelyéből;
De hogy nem haragszik, kitetszett szeméből,
Mosolyog, nem mérges, kiláttam színéből,
Tréfásan megijeszt, azt véltem, jeléből.

De ágyról kaputját hírtelen felkapta,
Kardjával felőlről aljáig hasgatta.
Nem tett szabó ezen ily vágást, hogy szabta.
Mondá: soha rajtam nem lészel ebatta!

Ezt látván a székről felugrottam, keltem:
Nyakába borúltam, őtet megöleltem,
Csókoltam s örömtől könyveket ejtettem,
Te deum laudamust végre éneklettem.

A miket mondottam, mind igaz, rá tére,
Fogadta, hogy meddig lesz benne a vére,
Magyar ruhán kívül más nem jön testére,
S általa több mocsok nem száll nemzetére.

Több tiszt urakat is, mondá, fogja kérni:
Reményli is, hogy el fogja aztat érni:
Hogy ő kérésére reá fognak térni,
Német szabó nékik köntöst nem fog mérni.

Újonnan is kértem, hogy ha igaz híve
Hazájának és ha vagyon magyar szíve;
Ne engedje: érje azt korcsosság íve,
Megrontsa, és légyen annak büdös nyüve.

A Bakter kiáltott tizenkét órára,
Késő volt, borúltunk egymásnak nyakára,
Seméből gördűltek könyvek arczájára,
Hogy búcsúzott, én is majd fakadtam arra.

Szállásomra menvén, már kiki nyúgodott,
Morpheusnak édes álmában aludott;
A szomszédház padján egy bagoly húhogott,
Mind borz, olly csúfosan némelykor szuszogott,

Azért is sokáig én el nem alhattam,
Hol jobbra hol balra magamat forgattam:
De *Endimiótól* végre elnyomattam,
A falhoz fordúltam és úgy felvirradtam.

KILENCZEDIK RÉSZ.

Ebben előbeszélli, hogy a Tabánban a rácz bírónak temetésén lévén, az mint ment véghez. Azon nap estve Pestre a bálba által menvén, leírja a bálházat, abba miket látott, mint vacsorált, egy maskarába öltözött öreg úrral miként bánt, mindaddig mi történt ottan, míglen a szállására aludni ment.

Más nap ünnep levén, *sessio* nem vala:
Hanem a rácz bíró Tabánban meghala,
Fekete posztóval egész háza fala
Bé vólt vonyva; mivel gazdag ember vala.

Hallván, temetése hogy pompásan lészen,
Sok pap, sok *kalugyer (a)* állna immár készen,
Maga a *Vladika (b)* hogy majd *Slusbát (c)* tészen,
Sok nép már megtölté udvarát egészen:

Ott vóltam; de annyi szakálos rácz papot
Eggyütt még nem láttam; csak itt tizenhatot,
Láttam eggyet köztök fél szemére vakot,
Melly a füstölőhöz legelőször kapott.

(a) Kalugyerek az oláh, rácz és orosz szerzetesek, basiliták.
(b) Vladika oláh, rácz vagyis orosz püspököt teszen.
(c) Slusba isteni szolgálat, mellyet oláh, rácz és orosz papok tésznek.

Sok temjént kanállal ez a tűzre vetett,
Mellytől is hírtelen olly nagy láng gerjedett,
Hogy hosszu szakállán végig elterjedett,
Vállaira fésült haja is perzsedett.

A vak pap kiáltott; mert a láng égette,
Perzselte arczáját és fejét felette,
De sok kalugyerek állván ő mellette,
Kitől hogy lehetett, őt úgy segitette.

Egyik szentelt vizet öntött szakállára,
Másik *pluviálét (a)* boritott hajára,
Sokan nagy könyvekkel csapkodtak vállára,
Elólták a lángot mégis utóljára.

A vak papnak elmúlt az *authoritássa*,
Tekíntetes vala szakállal állása,
Nem vólt darab főldön e szakálnak mássa,
Ez vólt az ő dísze, az ő *gravitássa*.

Most a temjén lángja ezt csutává tette;
De hamvát a ráczság seprette, s felszedte,
Ennek kis *dósissát* kiki a mint vette,
Amulétum (b) helyett nyakra függesztette.

Két vén rácznéval ő elment szállására;
Sok olajt felkentek ezek az állára,

(a) Pluviale, nagy hosszú széles palást, a mellyet a papi rend csak isteni szolgálatkor vész magára.

(b) Amuletum, reliquiák, vagyis szentség, mintegy vánkoskában nyakon viseltetik.

Lángtól felhólyagzott sebes arczájára,
Szakáll s bajuszszától maradt tarlójára.

Más pap állott ennek legottan helyére;
De ez már vigyázott a füstölőjére,
Ez is szakálos volt, tartá aztat félre,
Hogy ha láng lobban fel, ne érjen melyére.

A *vladika* hozzá fogott a *slusbához,*
Papság, *kalugyerek* a sok térdhajtáshoz,
Számtalan *boszpodi pomiluj* mondáshoz,
A sok atyafiság pedig a síráshoz.

Mesterek, deákok itten éneklettek,
A testnek gyakorta hajtásokat tettek,
Mellyet is a papok szűntelen füstöltek,
És sok szentelt vizet arra kizsebeltek.

Láttam rokonyságát és a gyermekeit,
Vén atyjok arczáját csókolni s kezeit,
Szóval megköszönni jótéteményeit
Drága *tátát* mondván hullani könyveit.

E *ceremoniát* a mint elvégzették,
A testet szent Mihály lovára feltették, *(a)*
A temetőhelyre fáklyák közt kivitték,
Koporsóját sírnál itten bészegezték.

Sírját is a papok szűntelen füstölték,
Körösskörűl szentelt vízzel azt öntözték,

(a) Szent Mihály lovának mondatik azon fa-szer, mellyre a koporsó tétettetik és vitetik.

Testét a sír-ásók sírba eresztették,
Földet reá vágván, azzal bétetézték.

Az egész rokonyság megcsókolván halmát,
Mély főmeghajtással kérték a *vladikát,*
Hogy másnap lelkéért tartson *litburgiát (a)*
Elmentünk, meglátván ezen *tragédiát.*

A temetőhelyről többekkel mint mentem,
Egyszer jobboldalom felé tekintettem:
Egy rendes iffiú megy, látom, mellettem,
Hogy csintalan lehet, azt észrevehettem.

Hozzám szólott, s mondá, de szólván nevetett:
Uram ez a vén rácz, ki eltemettetett,
Legalább is ötszáz köböl bab az lehet,
A mennyit ő míg élt, olajjal megevett.

Ma estve házánál fogják lakni torát,
Láttam, vittek oda sok ezer *pruszkorát (b),*
Bozseniczát (c), azaz kecskebak sódorát,
Kalugyerség, papság majd fogyasztja borát.

Jó *sclavoniai* erős *rakiában (d)*
Lesz részek, mert fogják inni azt héjában;

(a) Litburgiának mondattatott a régi *ecclésiában* az, mellyet a mostaniban *misének* mondanak.

(b) Pruszkora tészen apró pogácsákat, a mellynek tetejét az áldozóknak és lithurgiához szentelnek az oláh, rácz és orosz papok.

(c) Bozsenyitza az ürmények s ráczok kedves ételek; napon aszott fiatal kecskebakok lapoczkái.

(d) Rakiának hívják a ráczok az égett bort s más pálinkát.

De csak tór ez és nem lésznek olly vigságban,
A mint még ma estve lészek én a bálban.

Gyakorta hallottam én már e szót: hogy *bál,*
De nem tudván mi az, a dolog miből áll,
Véltem, hogy ott mindent ingyen kiki talál,
És hogy a sült galamb ember szájába száll.

Kérdem az ifiat: a bál hogy hol lészen?
Mond: hét *Electornál* Pesten, hol már készen
Minden vagyon, s kiki mit akar azt tészen,
Játszik, tánczol, a mit kiván, iszik, észen.

És hogy ez kezdődik estve nyólcz órakor:
De a mikor tetszik, mehet kiki akkor,
A nagy urak jönnek majd csaknem fél éjkor,
Vacsorájok utánn hamarébb is ollykor.

Feltettem magamba, hogy én is elmegyek,
A *bál* mivoltáról hogy tanulást vegyek,
És annak javában hogy én részes legyek,
Úgy sem tudom, már ma egyebet mit tegyek.

Három fertályt ütött éppen tíz órára,
Hogy Dunának értem *Pest* felől partjára
De itten nem tudtam, menjek melly útczára,
A hol találhassak a bálnak házára.

Sípolva jött mellém egy perecz-eladó,
Ettől kérdém, hol van hét *Kurfürst* fogadó?
Mondá: ez útczán menj, majd megmondja *echó;*
Mert ott már a bálban zeng a muzsikaszó.

Úgy is lett; mert menvén a fülembe hatott
Trombita, dob, sípok, hegedű hallatott,
Az útcza fáklyáktól világosíttatott,
Sok a hintók előtt szolgáktól tartatott.

A mint kapujának alatta megálltam,
Itt azon iffiút véletlen találtam,
Ki a temetésből vélem jött, s hogy láttam,
Hozzá menvén, néki jó estvét kívántam.

Kértem, vezessen fel engemet a bálba,
A hol az tartatik, azon palotába,
A szokást nem tudom, hogy menjek vaktába,
Peleskén nem láttam bált én, sem Szathmárba.

Felvezetett, látom, az első ajtónál
Hogy két *granatéros* fegyverben strázsán áll,
Itten a folyosón egy kis asztalkánál,
Űlt egy vastag német rakás papirosnál.

Hozzá vitt, és mondá: itten kell fizetni
Bilétért (a) két *rénes* forintot letenni,
E nélkül senkinek bé nem lehet menni,
Alkunak nincs helye, annak meg kell lenni.

Így hát négy forintot mi ketten letettünk,
Egy kis papiroskát ezért én, s ő nyertünk.

(a) Billiet franczia szó, ez egy kis czédula, mellyet a külső ajtónál azért a pénzért kiki nyér, a mellyet a helyért fizetni kell, a bémenő ajtónál elveszik ezen czédula-jelt, hogy megfizetett az: ki bé akar menni.

Nem ért az egy krajczárt; hogy annyit fizettünk,
Csodáltam! Iffiú mondá: már mehetünk.

A palota előtt egy tornáczot érvén,
Ült itt is egy német, ki *bilétünk* kérvén,
Oda adtuk néki, és tőle eltérvén
Bémentünk; már többé senkitől nem félvén.

Bent lévén mint bálvány egybe megállottam,
Szemeim meredtek, a szám feltátottam,
Hogy *Elysiumban* légyek, azt gondoltam;
Paradicsomnak is e helyt állítottam.

A tánczpalotának szép vólt bólthajtása,
Mellyen festve vala *Trója* pusztúlása,
Helenának az ő elragadtatása,
Párisnak öröme, *Genius* szállása.

Pallérzott *kristályból* tizenkét lámpások
Benne sorba függtek, nagy vólt ragyogások;
A viaszgyertyáktól esett villámlások,
Szememet sértették a sok sugárzások.

Fala oldalain két sorral függöttek
Tükörös lámpások, mellyekbe tétettek
Két-két viaszgyertyák, kiktől úgy fénylettek,
Mint a gyémánt fénylik, mellyt gyűrűbe tettek.

Ezek között olly jól helyheztetve függött
Tizenkét nagy tükör olly fortélylyal csüggött,
Ellen ütésektől palota kettődzött,
E szembetűnésre szem nézni nem győzött.

Vóltak szép zöld fenyők falra kötöztetve.
Ágokon madarkák fészke helyheztetve,
Porczellán fazékak virággal tétetve;
Tavaszt mutatott ez, mint úgy vólt illetve.

Al-végén egy karba harmincz muzsikusok
Hallatták magokat, mint *virtuosusok*,
Ezeknek olly kegyes vala a *tónusok*,
Hogy *syren* s *nymphák*nak tartotta őket sok.

E szép muzsikától a palota zengett
Tánczosnak lábai alatt padlás rengett,
A *taktust* jól tették; mert az egyre csengett,
Sok magyar sarkantyú itten pengett-bengett.

De hogy tekíntettem én a tánczosokra,
Nézek ördögökre, vagyis angyalokra,
Nem tudtam, hogy vetém szemem gúnyájokra,
Irtóztató csúfos úkor lárvájokra.

Egyiknek görbe vólt órra vagy vólt szája,
Másiknak himlős vólt sok görcstől arczája,
Félig fejér, félig fekete pofája
Vólt soknak, másoknak macska vólt formája.

Ki göböt magának a hátára csinált,
Kinek mint egy czipó a melyje ugy kinn állt,
Ki káponyát tett fel, mutatott ez halált,
Tetszett, hogy emberből itt ördöggé sok vált.

De vóltak ellenben sok szép öltözetek,
Aranytól s ezüsttől gazdagok, nehezek,

A dámák nyakai, fejek és a kezek
Brilliánttal tele: égtek mint tűz ezek.

A tánczok többnyire álla keringésből,
Forgó szél port mint hajt, ollyan tekergésből,
Gondoltam, viradtig sok meghal ezekből,
Guta következik a fejszédűlésből.

Az én iffiúm is közöttök fetrengett,
Egy csínos lyánkával mint többi keringett,
Izzadt vólt, mondotta, mindjárt vesz más inget.
Úgy is tett, hogy ezen csúf táncznak vége lett.

E táncz után leűlt a székre mellettem,
Mindjárt inni akart; de azt nem engedtem,
Nagyon meghevűlt volt, azért ítélhettem,
Ha iszik, hektikát nyer, attól féltettem.

Kérdém: Uram! ugyan mi neve e táncznak?
Mert egyszer, keringős hogy lett ökröm, annak
Szint' illyen táncza vólt, mint itten forganak,
Az is csak keringett, itten sem ugranak.

Felelt: Uram! hiják eztet *Voltzerisnek*,
Voltzen kallót teszen, s természete ennek
Szűntelen forgani, mint malomkeréknek,
Kallótáncz ez tehát, mellybe keringenek.

Higyje az úr nékem, hogy lészen az nagy kár,
Hogy ha el nem megyen, egy *Voltzerist* nem jár;
Ama dáma ollyan könnyű mint a madár.
Vigye el, mert látom, hogy csak az úrra vár.

Uram! bolondgombát még soha se ettem,
Mint a bódúlt marha, nem is kerengettem;
Ha tánczoltam, tehát igaz tánczot tettem,
Mellyből a fejembe szédűlést nem vettem.

Inkább ehetném én, és inkább ihatnám,
Higyje el azt az úr, mint sem tánczolhatnám,
Kitől kéne kérni, ha aztat tudhatnám,
Azon lennék, hogy azt én megszóllíthatnám.

Erre az ifjú megfogá kezemet,
Egy oldalszobába vezete engemet,
Kért, hogy vígan légyek, mutassam kedvemet,
Mindjárt enyhíteti szomjúm s éhségemet.

Egyet kiált: *Kellner!* hát mindjárt itt termett,
Szép fejér kötény nyel egy fiatal német,
Németűl szólt vele, nem tudott más nyelvet:
Nékem monda: az úr mostan mindjárt ehet.

Egy kis asztalkát ez gyorsan megterített,
Ezüst villát és kést, kanalat készített,
Mint a hó olly fejér zsemlyét tányérra tett,
Melyet szép *damaska (a)* keszkenyővel fedett.

Somlai bort hozott egy jó butellával,
Másba pedig vizet, s pohárt hamarsággal,

(a) Igazán magyarúl mondani a *damaskát kamukának* kellene; de mivel a közbeszédbe a mai világban inkább a *damaska* szó gyakoroltatik, én is azért a *kamuka* szó helyett damaskát tettem verseimbe.

Ezüst gyertyatartót szép viaszgyertyával,
Gondoltam: hogy eszem bezzeg ma pompával.

Hozott ezüst csészét, melly vala fedeles,
Apró árpadara vólt ebbe a leves.
Czitronyos vólt, mivel valék igen ehes.
Mind megettem, nékem vólt ez igen keves.

Leves után hozott egy ezüst tálacskán
Igen rendes étket, kitálalva czifrán,
Ragú ist das; kellner én hozzám így szólván,
Megrágom, feleltem, sógor, jó fogam van.

Vagdalt étel vólt ez, s vala foghagymával,
Nem kellett ehez kés, ettem azt kalánynyal,
Meglehetős vólt ez, s vala szalonnával,
Mint foghagymás kolbász, olly vala szagával.

Csakhamar béjöve más ezüst tálával,
Ezen vólt sűlt kappan, fennyűmadárkával,
Olajos, eczetes, fejes salátával,
Mondám: jobb vólna ez, sógor, szalonnával.

A kappanhoz ugyan magyarossan láttam,
Egésszen megettem, csak a nyakát hagytam,
A madarkát évén csak újjaim nyaltam,
Azért mint kappanyon, ezen úgy nem kaptam.

Jóllakván, a boros butellát felvettem;
De a bort pohárba koránt sem töltöttem,
Sőt a számtól aztat addig el sem vettem,
Üres fenekére még nem tekíntettem.

Ezt látván a Kellner, *ist gút?* aztat kérdé,
Mondám: bizony *ist gút*, de üres már ládd-é!
Azért lódulj! újra töltsd meg ezt, hallod-é,
E vizet magadnak tarthatod, tudod-é?

Hozván más butellát, előmbe letette.
Kontratánzt iffiú a mint elvégzette,
Hozzám jött s mellettem magát pihentette,
A kellner: eszem-é *austrigát?* kérdette.

Nem tudtam, hogy mit mond, és mi az *austriga;*
Mondám, ma nincs péntek, nem kell nékem csiga
Iffiú nevetve mondá: az *austriga*,
Jó uram, tengeri állat és nem csiga.

Ha ugy vagyon hozzál; hozott egy tányérral,
Czitront is hozott ő, mert eszik *czitronnal*,
Rá nézvén nem tudtam, mint bánjak én azzal,
Késsel nyúljak hozzá, avagy csak marokkal.

Tányérról én eggyet hírtelen felkaptam,
Majd kitört a fogam, hogy beléharaptam,
Fogam között felnyílt, bent mi van hogy láttam,
Hogy ez nyálas, nyúlós mint taknyot csodáltam.

Dolgom az iffiú felette kaczagta;
De hogy kell ezt enni, nékem megmutatta.
Czitronnak a levét reája csafarta,
Nem előbb, csak mikor már habzott, felnyalta.

Maga nékem eggyet szépen elkészített,
Nyeljem le csak frissen, arra kénszerített,

Mondá: hogy már láttam ő azzal hogy mint tett
Láttam is, mert akkor ő már tízet megett.

Id' adá és aztat hírtelen lenyeltem,
Tajtékos levét is mind felhörpentettem,
Alig vólt gyomromban, már is azt ítéltem,
Hogy *kólika* jön rám, mellytől nagyon féltem.

Úgy tetszett, nyeltem le nem mást, ha jégcsapot,
Érzettem: hűl gyomrom, rágásokat kapott,
Gondoltam, nehezen érek én más napot;
Tám szükség is lészen hívattatni papot.

Izzadtam, zödűltem, hol pedig sárgúltam,
Nagy undorodástól majd hogy nem ájúltam;
Bé fog fagyni gyomrom, azon is búsúltam,
Nehezen pihegtem és csak alig fújtam,

Látván az iffiú nagy változásomat,
Majd leszakította, úgy rázta órromat,
Dörgölte csömöröm' az egész hátomat,
Verejtéktől törlé gyakran homlokomat,

Nagy nehezen mégis én magamhoz tértem,
Somlai boromat adja ide kértem,
A *butellát* itt is egészen kimértem,
Mellytől mindjárt régi egészségem értem.

De meg is esküdtem a nagy *Jehovára*,
Hogy sohasem nézek én az *austrigára*,
Kívánom én aztat azoknak fogára,
A kik pöknek, nézvén a nyers szalonnára.

Ezek így történvén, a tánczpalotába
Kimentünk; s megvontam magam egy szuglyába,
Látok egy vén urat lenni *maskarába*,
Iffian öltözve, de nem vólt *lárvába*.

Szemöldökét a vén béfeketítette,
Ősz haját hajporral vastagon hintette,
Arczája ránczait pirosra festette,
Parfumírozva vólt (*a*) mind ruhája s teste.

Rózsaszínű selyem vala öltözete,
Vont arany paszomány annak prémezete,
Mint *Laufernek*, úgy vólt egész készülete,
Egy iffiú dámát fel s alá vezete.

Hajlongott mellette, angyalának hítta,
Mint egy húsz esztendős, szívét ez úgy vítta,
Ha ez a *kávéját* keverte, úgy itta,
Csúfság vólt, mit nem tett ezen *Susannita*.

Hogy mellettem elment, hihető megesmért,
Hogy idegen legyek, magyarúl arra kért,
Hogy tánczolni menjek, de mindjárt méreg ért
Azért így szóllottam hozzá, hogy felém tért.

E dáma az úrnak talám unokája?
Nem lehet: hitvese légyen, vagy mátkája,
Mert nagyatyát mutat már az úr formája,
Ránczai tetszenek, bár festett arczája.

(*a*) *Parfumírozott*, teszi, a ki magát szagos kenetekkel, hasonló vizekkel békeni-feni, hogy jó szag éreztessen testéről s ruhájáról.

Valamint a tűztől puskapor fellobban,
Vagy kit mennykő megüt, hirtelen letoppan,
Ez is sok szitkokkal én elömbe dobban,
Szidott ő, szidtam én őtet annál jobban.

Végtére azt mondám: hallja ked nagyapó!
Kedhez az iffiú dáma már nem való,
Hogy ha Kempis Tamást olvassa, lészen jó,
Mert fogytig ha így él, elviszi a *manó*. (a)

Dörmögve mellőlem ő elsompolyodott,
Mondá, hogy eszemben vagyok tébolyodott,
A dámája láttam, hogy elmosolyodott,
Ő is, azt jól tudom, hogy így gondolkodott.

Mint borúl fölyhőtől a szép napnak fénye,
Úgy rútult e véntől e dámának kénye,
Inkább tetszett néki ennek az erszénye,
Mintsem ezen vásott természetnek vénje.

Ezek így történvén, én megszólitottam
Az iffiat, néki ezeket mondottam:
Négyet már elütött az óra, hallottam,
Haza megyek, a más éjjel sem aludtam.

Hanem a vacsora árát megfizetni
Akarnám, ha tudnám mennyit kell letenni,
Nem sok vólt, tán sokat nem fog érte venni,
Tudja meg: *kelnerrel* tud ő beszélleni.

(a) *Manónak* mondatik a rosszlélek a magyaroknál.

Kérdezvén a *kelnert,* az egybe így felelt,
Nem sok, csak hat arany; a hideg majd kilelt,
Mondám: hogy kevés bort adott, kevés ételt,
A török földjén sem hallottam illy vételt.

Mondá az iffiú: az úr csak híjába
Beszél, mert a dolog így vagyon a bálba,
Itt mindent, a ki mit tészen a szájába,
Drágán kell fizetni, nincs mód alkujába.

Kivettem az erszényt, de a szívem vérzett,
Kelnernek hat aranyt fizetvén rám nézett,
Schon gut, azt mondotta, de búm lett tetézett,
Fejem aranyimért fájdalmakat érzett.

Mindjárt megesküdtem, s feltettem magamba,
Soha még én élek, hogy nem megyek bálba,
Mert hat aranyakért tíz hétig *Szatmárba'*
Lett vólna mint borom, mint sült-főtt a tálba'.

Ott hagytam én a bált, és haza siettem,
De az aranyimat el nem felejthettem,
Ágyamra bús szívvel magamat vetettem,
Átkot *austrigára* s *kelnerre* ejtettem.

TIZEDIK RÉSZ.

Ebben előbeszéli, haza menvén mit beszéllett a kancellistával és hogy a hetzbe Pestre által menvén, ott miket látott Melly után magyar dámákkal némelly helyeken öszveakadván, csúfos öltözetjekért azokkal mint bánt, miként csúfolta, hosszasan előadja, mindaddiglen, míglen szállására haza ment.

Kancellista földim béjött a szobába,
Hát mégis te fekszel, azt mondá, az ágyba'?
Gondoltam, valami estél galibába,
Éjtszaka nem szoktál késni te héjába.

Földi! csak magammal vólt bajom, mondottam,
Mind előszámláltam, hol és kikkel vóltam,
Bálba austrigától hogy én majd meghóltam,
A gavalérokat én miként csúfoltam.

Földi! még valahol téged meglódítnak, *(a)*
Hogy ha békét nem hagysz nékik, megindítnak,
Egy medvére ha sok kutyákat uszítnak,
Levonják: téged is egyszer megsímítnak.

Mondám: ha most nem vólt bajom, már nem félek,
Nehezen is lészek többé én ő vélek,

(a) Lódítani, indítani, símítani, a magyarok mintegy allegorice mondják, azt értvén azon, hogy megverik aztat, a kinek ezek mondatnak.

Akarom, hogy tudják, rólok mit ítélek,
El nem felejtnek ők, míg bennek lesz lélek.

Már ezentúl dolgom lészen a dámákkal,
Piperessen lépő szép kisasszonykákkal,
Ránczokat titkoló tabákos banyákkal,
Alacsony rendből is szűlt hajadonykákkal.

Délelőtt minden nap az országházához
Mentem, és leűlvén urak a táblához,
Hallgattam mint fogtak az ország dolgához,
Figyelmeztem, hogyha fogtak nagy munkához.

Délután majd mindég kimentem sétálni,
Kuriosus vóltam mindeneket látni,
Dámák is sétálnak, ha nap szokott szállni,
Akkor majd lesz módom azokat *vexálni.*

Pestre általmentem, hogy ottan láthassam
Vadak viadalát, s magam mulathassam,
Hetznek híjják: miből áll ez, megtudhassam,
Otthonn a bíráknak, mit láttam, mondhassam.

Láttam, hogy tizenkét panczéros kutyával
Vívott egy oroszlány; de hármat farkával
Agyonsújtott, eggyet az első lábával
Megnyomott, hogy béle kijött párájával.

Meg is ölte vólna tám mind a kutyákat,
De hogy hánytak reá sűrűn *raketákat,*
El nem szenvedhetvén a sok tűzszikrákat,
Elszaladt, rá vonták a vasas táblákat.

Ezutánn jöve ki egy nagy izmos medve;
Vén vólt ez, játszani nem is vólt nagy kedve;
De mégis fel vólt ez haragra gerjedve,
Mert sokszor kutyáktól vólt már megijedve.

Hetz-mester négy ebet reája bocsátott,
Eggyet ezek közzűl pofon ez úgy vágott,
Hogy tíz lépésnyire tőle karikázott,
Eggyet megölelvén, büdöst abból rázott.

Más két szelindekek füleit ragadták,
Szegény fáradt medvét a főldre levonyták;
De a *hetz*-legények megszabadították.
Szokott barlangjába bé is bocsátották.

Bocsátottak osztán egy nagy szilaj bikát,
Négy közzűl hol eggyet, hol a másik kutyát
Úgy felhajigálta mint felhányják labdát,
Egy megdöglött; ezen általdöfte szarvát.

Újra friss két kutyát reá eresztettek,
Ezek füleire hogy rá csemezkedtek,
Megtarták, mind bika, mind kutyák reszkedtek,
És azért is vele már nem veszekedtek.

Vizet az ebeknek öntöttek fejére,
Szalada mindenik a maga helyére,
Így lett a bika ment; de folyt füle vére,
Ez is hol tartatik, oda visszatére.

Játszottak azutánn több apróbb vadakkal;
De kevés mulatság vala már azokkal,

Ideje gondoltam van, hogy asszonyokkal
Kezdjem el *betzemet* különös módokkal.

Hetz-helyből kimenvén, megálltam az útczán,
Jöttek a sok dámák onnant egymás utánn,
Sok színű ruhákban öltözve nagy czifrán,
Valamint a harkály vóltak olyan tarkán.

Eggyikének éppen, a ki mellettem ment,
Bodrosan a haja fél réfre állott fent.
Ez zöld *pomádéval* vastagon vala kent,
Hogy dombosan álljon, tettek alája lent.

Egy arasztnyi villa-tőkkel felhalmozva
Vala a *tupéja,* s bé vala porozva,
Mint egy görög dinnye hátrúl vólt dombozva,
Széles görbe fésű tartotta csomózva.

Két sor gyöngy *tupéján* keresztűl kötözve,
Tollakból bokréta bal felől feltőzve,
Másli pántlikából, melly tarkán volt szőve,
Feje tetejére vólt bokrosan fűzve.

Briliántos hajtők ragyogtak a fején,
Hasonló *kalaris* nyaka kerűletén,
A fodrán keresztűl ált-szúrva a melyén
Vólt kis arany *spádé,* gyémánt vólt tetején.

Csodálatos színű vala a gúnyája,
Mint szány-talp görbe volt két szárnya formája,

Ez alatt hasonló színű vólt szoknyája,
Mint fűrész kivágva kék előruhája. *(a)*

Aranynyal kivarrott vala czipellője,
Mint hajó vitorla, nagy vólt legyezője,
Zsebéből kicsüggött fehér keszkenyője,
Lépett mint barázda friss billegtetője.

Természet azonban úgy ráárasztotta
A szépség formáját, hogy azt tékozlotta,
Sok gavallér szívét ez felgyulasztotta,
Appetitussától s álmától fosztotta.

Most is hárma őtet, láttam, késértette,
A melly legczifrább vólt, jobb karján vezette,
A más előtte ment, és kiterjesztette
Paraszolját, (b) képét a nap nem érhette.

Harmadik *sapó pá* körülötte sétált *(c)*,
Mint bébicz a hanton, ollyanformán ugrált,
Szeles vólt, azért is, ha beszélt, kiabált,
Czigány hideg törte, reszketett, ha megállt.

Egy czifra kávéház a Duna hídjánál
Vagyon; és én szebbet nem is láttam annál,

(a) A dámák öltözetjeinek nevei mivel a versekben kimagyaráztatnak, nem tartom szükségesnek betűkkel való megjegyzéseket és a versek alatt teendő kijegyzéseket.

(b) Paraszol olly ellenvető legyező a nap ellen, mellynek a teteje kerekdék és széles. *Paraplü* is hasonló eszköz az eső ellen.

(c) Sapó pá annyit tészen, hogy a fejére nem teszi kalapját, hogy a *frisúra* meg ne romoljon, hanem hóna alá.

Kérdés: ha nem szebb-é Vénus templománál?
Tele vólt, azért is álltam ajtajánál.

Ezen szép dáma is ide elérkezett,
Hogy bé nem mehetett, azon nevetkezett,
Más dámákkal fogott ajtón által kezet;
De csoda! ki legyek, magyarúl kérdezett.

Fejemet csóválva, meghajtám magamat,
Megmondám ki legyek, s Budára útamat
Mért tettem és így elbeszélvén dolgomat,
Hallgatta; de észrevette csodáltomat.

Azért is szép tiszta magyarsággal szóllott,
Mért csóváltam fejem, arról tudakozott,
Talán álmélkodást személyje okozott,
Kért, mondjam meg, arra engemet mi hozott?

Tévén lépésseit, tekinték lábára,
Fél arasztnyi hosszú czipéje csatjára.
Annyi magasságú rávarrott sarkára,
Csodáltam, hogy léphet, nem állván talpára.

Vele vólt két inas, jáger, egy laib-huszár:
Ha gorombán szóllok, fejem majd porúl jár;
De megbátorodtam, szóllok, mert arra vár,
Ha lehordanak is, az előttem kis kár.

Szólltam, hogy csodáltam, én mindjárt megmondom;
De kivel van szóllni szerencsém, kell tudnom,

Aetikát (a) tanúltam, az is legfőbb gondom,
Hogy azt általhágni ne adassék módom.

Mondá: magyar grófnak vagyok felesége;
Septemvirátusnál van ennek tisztsége,
Gróf vólt eleinek minden nemzetsége,
Higyjem el, nincs ebben senkinek kétsége.

Jó, hogy megkérdeztem, Nagyságod ki légyen,
Hárúlt vólna máskép fejemre nagy szégyen,
Haragot ellenem Nagyságod ne végyen,
Megvallom, mit véltem, velem bármit tégyen.

Azt gondoltam, hogy a méltóságos grófné,
Mivel hetzbe' láttam, légyen hetz-mesterné,
Avagy komédián hogy légyen tánczosné,
Ha a nem: *operán* első énekesné.

Elkaczagta magát és eztet mondotta:
Nótárius uram: ezt hogy gondolhatta?
Több dámák is vóltak a hetzbe' láthatta,
Csupán én felőlem ezt hogy állíthatta?

Feleltem: Nagyságod egy olly jeles dáma,
Kin tetézve nyugszik a szépségnek halma,
Páristól adódni illenék az alma
Inkább Nagyságodnak, bár vette Helena;

(a) Teszi a szép s jó erkölcsök tudományját, mellynek a becsűlet czélja.

De illy őltözetbe' mért jár, nem tudhatom,
Köntösinek színét én meg nem foghatom,
Szabásának párját nem láttam, mondhatom,
Fársángi maskara: másnak nem tarthatom.

Mint a csányi torony, úgy áll elől haja,
Tudom van fejének horgas tőktől baja,
Hátrúl a dombjába férne egy méh raja,
Nem dagad illy nagyon a Balaton zaja.

Mivel életembe én illyet nem láttam,
Tudja meg Nagyságod, hogy eztet csodáltam:
De azután sokkal jobban álmélkodtam,
A midőn magyar szót Nagysádtól hallottam.

A Hetzbe' egy dáma sem vólt illy irombán,
Így varrott ruhába, illyen nagyon tarkán,
Hogy is gondolhattam vólna mást azután,
Illy különöst látván magyar grófnén s dámán.

Tudja meg kegyelmed! most az új világba,
Illy módi öltözet jött bé a szokásba,
Másképpen öltözve semmi társaságba
Egy dáma sem mehet, csak épen *volánba'*.

A ruhámnak színét híjják *kaka düfén*,
Ezt hordja olly dáma, mely iffiú s nem vén,
Pántlikám *kukliko*-szín fejem tetején,
Hadi tisztek *finést* látnak a kis *spádén*.

Nem mint csányi torony, de *alla Persien*
Van bodrozva hajam, magosan s merevén,

Hátrúl azért dombos, mert fekszik fejekén,
És ez neveztetik *sinyonnak* a nevén.

Méltóságos grófné! a felséges Isten
Csak ezt a világot, mellyben élünk itten,
Teremté, hogy újabb vólna lehetetlen,
E szó hogy *új világ*, nálom értethetlen.

Az ó, nem hallottam, mikor enyészett el,
Hogy az új világnak így adattasson hely,
Új Mójzes sem támadt, új teremtés-könyvvel,
Tám csak az ó lesz új, az új köntösökkel.

Új világot nem tész mind ezen viselet
Az óba áll a sok megesztelenedett,
Kiket kalmár, szabó, varga, frizér nevet,
Hogy kiki módiért tőlek sok pénzt vehet.

Az egész portéka, mellyből a módi áll,
Olly gyenge mint harmat vagy tavaszi fűszál,
Hasad, szakad, ha csak lépve dáma sétál,
Másnap megint új kell, ha lészen estve bál.

Ha el nem szakad is, de többszer felvenni,
Másnap nem illik így felöltözve lenni.
Megszűnt ez a módi, kalmárhoz kell menni,
A módi szabónak kell új munkát tenni.

Volán? ezt nem értem magyarúl mit tészen,
Talám repűlésből eredetet vészen,
A szány-talp jó havon, majd egy ollyat tészen,
Nagysád is szállani tán van mindég készen.

Kaka düfén színe, de büdös ez a szín,
Ezt magán viselni nem öröm, hanem kín.
Franczia fogakon festődjön ettől ín,
Mivel herczegjeknek testéből foly e kín.

Pántlikája színét nevezik *kukliká* —
Vajjon lehet-é már ennél ostobább szó?
Kakastaré szín ez, de így hívni nem jó;
Azért *kuklikónak* mondja minden bohó.

A kis *spádé finést* a hadi tiszteknek
Mutat; más *spádéjok* vagyon ám ezeknek.
Vígyázzon Nagyságod! ezek sebet tesznek,
Ha egyszer a szíven győzedelmet vesznek.

Higyje el Nagyságod! ébren vannak s készen,
Ha *Actaeon* a gróf, majd szarvassá lészen,
Sopkopf lesz belőle, melly nagy szarvast tészen,
A dagadt erszény is meglohadást vészen.

Dicső eleinek mint vólt a ruhája,
Nagysád kastéljának minden palotája
Képeken mutatja, mint vala formája,
Kérem: minden képre tekíntsen reája.

Sok szép *széculumok* immár elhaladtak,
Mellyekben egyforma öltözetbe jártak;
Gyöngygyel és bíborral azok borítattak,
És soha a majmos módikon nem kaptak.

Vont arany vagy ezüst vala a ruhájok,
Sokféle drága kő rakatott reájok;

Igaz, hogy sokba tőlt illy drága munkájok;
De nagy grófnék vóltak, illett ez hozzájok.

Nem vólt e tékozlás, sőt vala gazdagság,
Ebből egymásutánn részesűlt leányág,
Megmaradott nálok mind kincs, mind méltóság,
Nem vólt e víztajték, hanem állandóság.

Nagysád is ha visel illyen őltözetet,
Minden megesméri, gróf-ágyból szűletett,
Az egész világtól vészen tiszteletet,
El is távoztatja a balítéletet.

Török, mogoly, persa, chinai asszonyság,
Melly légyen, esmérni lehet: állandóság
Viseltekben vagyon; nem bánják hogy óság,
Hogy nem is szégyenlik, tőlök nagy okosság,

Kérdezze Nagyságod akármelly nemzetet,
Francziát és ánglust, olaszt, vagy németet,
Hogy a magyar dáma hord melly viseletet,
Szép-é az? Jól tudom, vesz illy feleletet:

A nagy Jupiternek az ő felesége,
A midőn kívánta, kitessék felsége,
Kitessék testének épsége, szépsége:
Így őltözött az fel, e vólt dicsősége.

Nagyságod testének minden porczikája,
Természetnek remek, s legnemesb munkája,
Lybanusnak nincsen illyen czédrusfája,
A tavasznak sem nyílt soha szebb rózsája.

Esedezem azért, hogy illyen csúnyában
Ne járjon illy csúfos, idegen czundrában:
Mert angyali szépség van magyar ruhában,
Mint grófnét tisztelni fogják e gúnyában.

Ezek után magam meghajtottam mélyen,
Búcsúzván kívántam, hogy sokáig éljen,
Minden szavaimat, kértem, jóra véljen,
Tovább így ne járjon: az egektől féljen.

A laibhuszár, ki őt akkor kísértette,
Másnap velem öszveakadt, s beszéllette,
Hogy grófné szavaim mind megjelentette
Grófjának; kinek is tetszettek felette.

Mondá: Ezen magyar jó izráelíta,
A ti dolgotokat éppen nem símíta,
Haza buzgósága őt arra indíta,
Igazságmondásra magyar vér buzdíta.

Mind szentírás a mit mondott és valóság,
A magyar dámákban nincsen állandóság,
Mindnyájoknak tetszik a módi és újság;
A tegnapi ruha és ura már óság.

Minden öltözetje gyenge, mint pókháló,
A szél elszaggatja, más napra nem való;
De e mivel módi, már szép és igen jó.
Czinkossa is mondja *for zsoli par Dió.* *(a)*

(a) For zsoli par Dió, annyit tesz francziájúl: Isten látja, hogy szép.

Ezen díbdábságnak mégis meg kell lenni,
E nélkül *Kszelsofiba* bé nem lehet menni,
A szegény urának mit van, mit nincs tenni,
Bár sok ezreket kőlt, mégis meg kell venni.

Mondá grófné: Szívem! magam megesmérem,
Hogy ezek így vannak; azért kendet kérem,
Szeressen mint eddig; mert fogyjon el vérem,
Ha úgy öltözködöm, míg halálom érem.

A huszár, beszédjét a mint elvégzette,
Hogy ezek így voltak, hittel pecsétlette.
Az öröm könyveit két szemem ejtette;
Mert annak erejét szívem nem rejthette.

Mondám: Én Istenem! adj több illyen szívet,
Hazájához s annak köntöséhez hívet,
Engedd: ne érezzen idegen korcs nyívet,
És mást ne viseljen, hanem magyar mívet.

Örűltem: *Ciceró, Cátilina* ellen,
A *curián* hogy nem szóllott élesebben,
Mint én a dámáknak. Most hoztam eszekben,
Hogy járnak, melly undok, melly rút öltözetben.

Innét alig ötven lépéseket tettem;
Más dámával itt is hamar szembe lettem;
E mi nemzet légyen? ki nem esmérhettem,
Öltözetéből is azt ki nem vehettem,

Tett nagy kék kalapot forgácsból fejére,
Csodáltam, melly magas, nézvén tetejére.

Csatolt négy galándot bársonyból ő erre;
Mert aczél csat varrva vólt ezek végére.

Véltem: vasasoknak nézek dobossára,
Két réz dobot tenni mint szoktak lovára,
Két valami úgy vólt kötve óldalára,
Rázódott, hányódott minden mozdúltára.

Gondoltam én azt is, hogy görögné lészen,
Két iszákja vagyon, mellybe holmit tészen,
Itt most vásár lészen; azért jött olly készen,
Mije van, eladja; Bécsbe majd mást vészen.

De látván, utánna mindenütt sarkába
Megy lokaj öltözve szép liberiába,
Hogy görögné vólna, nem lehet; hijába,
Dáma ez: bár ő van illy csúfos ruhába.

Czinóberrel festett vala két arczája;
Kitetszett, hogy e nem természet rózsája,
Legszebb vólt a nála, hogy kicsiny vólt szája,
És hogy rendén állott rajta a ruhája'.

Hátrúl függött haja három ágba fonyva,
Farára ruhája pántlikával vonyva,
Sok ránczot ejtett ott rakásra, mint ponyva.
Éppen ott állott meg, hol vólt Laczi-konyha.

Trakteriól kifuta egy tiszt nagy sebesen,
Komplimentumokat hányt néki rendesen,
Beszéltek magyarúl egymással ékesen;
De miről? ők tudták; mert szóltak csendesen.

A tiszt megcsókolván kezét, visszatére,
De én álmélkodva néztem személyjére,
Ruhaszabására és annak színére,
Mint főtt rák, olly színre béfestett képére.

Felém fordúlt s mondá: Jó uram! ked hallja:
Új kaput a borjú a miként csodálja,
Tudja meg: nem vagyok asszonyságok alja,
Mért csodál ked engem, kérem, okát vallja.

Meghajtva mondottam: Mit tűrem s tagadom,
Ki légyen? én ámbár aztat nem tudhatom,
Oltözetjét s annak színét csodálhatom,
Miféle találmány: mert meg nem foghatom.

Bár eleget néztem s nézek is reájok,
Nem tudom, csipéjén mik légyenek azok:
Réz dobok-é? avagy hernáczból iszákok?
Abrakos tanyisztrák, avagy üres zsákok?

Ha! ha! ha! kaczagott s felette nevetett,
No! tett ked ruhámról, mondá, ítéletet!
Ada ked holmimnek szép nevezeteket,
Bizony az ördög is nevetné ezeket!

De nem neheztelek mégis kegyelmedre;
Mert eggyűgyű ember szát tát illyenekre,
Csak rása szoknyákra, fátyol fő-kötőkre
Nézett eddig szeme, nem módi szerekre.

Ki légyek, ki kednél olly nagy csodát tészen.
Reménylem, ha szóllok, mindent észrevészen,

Megmondom s tanítom, hogy ha illy helyt lészen
Ne bámuljon többé, mint illik, úgy nézzen:

Magyar bárók vóltak régtől én őseim,
Haza fő hivatalt viseltek eleim,
A mellyeket bírok, számos szép értékim:
Mind rólok maradtak jószágim s kincseim.

Borsod-vármegyébe jöttem e világra,
Míg bőlcsűbe vóltam, estem árvaságra,
De jutottam mégis olly jó tútorságra,
Ki gyűjté javamat szép szaporaságra.

A *Notterdámáknál* én felneveltettem, *(a)*
Hogy időjártával hajadoná lettem:
Pozsonyba urammal én megesmérkedtem,
Kinek is csakhamar felesége lettem.

Az ő nemzetje is, mint az enyim, báró,
Consiliárius és táblához járó,
Tesaurárius is vagy király kincs-záró,
Fiatal és tanúlt, még többeket váró.

Angléz neve vagyon én öltözetemnek,
Kupido bas színnek híjják színét ennek,
Új szín ez, drága is; azért nincs mindennek,
Érti-é kend mindent, a mit mondok kendnek?

A mellyeket nevez kend dobnak, iszáknak,
Neveztetnek azok mindentől *bufánnak*,

(a) Notterdámák Pozsonyba franczia apáczák, kiknek fő kötelességek a kisasszonyok nevelése.

Szükség ezt viselni minden asszonyságnak;
Nyugvó kanapéja ez ám két karjának!

Égszin kalapomat Ángliából hozták,
Arra a négy csatot ugyanott dolgozták,
Ezen költségemet a dámák okozták;
Ma *grand* módi, tegnap bár azt nem hordozták.

Itten Pesten, Budán élek nagy világban,
A hol mindenféle módi van szokásban,
Ma e ruhába' van dáma, hólnap másban,
Ezt cselekszem én is ezen társaságban.

Ményylem, hogy tudja már familiámat,
Tudja, hogy mi színű? hogy híjják ruhámat?
Sok vólna számlálni *genealógiámat,*
Azért nem fárasztom kendért többé számat.

Nagyságod szavait mind jól megértettem,
Bár eggyűgyű vagyok, fejembe bévettem,
Hogy el ne felejtsem szentűl azt feltettem,
Protokolumomba béteszem, végzettem.

Mint víz a szavai folynak vóltaképpen;
Sohasem *perorált Ciceró* ekképpen,
Gotséd professorné (a) nem szólt illyen szépen,
A *kuffantók* közzé beillene épen.

Tudom, régi jeles a familiája,
Vak Bélától vagyon ennek *diplomája,*

(a) Lipsiába professor Gotsédnek felesége nagyon tanúlt vólt, főképpen poéta vólt és jeles német *orátor.*

Csak kár, hogy nagyságod velejének tája,
Kereng, s *cáputjának* vagyon nagy hibája!

Azon négy ánglus csat annak kerűletit,
Szükség, hogy szorítsa minden szegleteit;
Hogy el ne szalaszsza nagyságod az eszit,
Szaladófélben van: mutatja jeleit.

Vékony forgácsból van a kék kalap szőve,
Hasonló forgács van alatta a főbe',
A Dunának szele van most nagy erőbe',
Elragadja s szórja tétúl a mezőbe.

Kupido has bús szín ruhája és angléz:
Ugyanazért hibás kalap alatt az ész.
Bécsbe a bolondok háza már régen kész,
Ki abba Nagysádat zárja, jobbat nem tész.

Kupido hasának színét jól esméri?
Tám Nagyságod hasát e szín gyakran éri?
E mostani világ módijának béri,
Sok ezer a szabó, illy ruhát melly méri.

Illenének majmok azon két buffánra,
Az eggyike a jobb, más bal óldalára;
Így vólna *grand* módi menni az utczára,
Hadd nézne a világ *Láma* óltárára! *(a)*

(a) Lámát tartják a tatárok azon nagy szent és főpapnak, ki még soha meg nem hólt, templomokat, óltárokat építettek nékie, az ő lakását Butan országba a Putala hegyén tartják lenni.

Mint kutyák buffánján azok szolgálnának:
Ha tánczolna Nagysád, azok ugrálnának,
Ha nevetne, ők is majd vigyorognának,
Puklit ha csinálna, bukfettyet hánnának.

Így tenne Nagyságod bezzeg nagy világot!
Illyen módit sem Pest, sem Buda nem látott!
Ítélje meg: tenne melly nagy okosságot?
Én is azt kérdezem: érti-é Nagyságod?

Hígye el Nagyságod! maga nemzetségét,
Hogy így jár, mocskolja hazáját, nemzetét,
Csúfitja szépségét és deli termetét;
Vesse le *szcénába* való öltözetét.

Ha úgy jár, a mint járt nagy familiája,
Lészen ezzel Nagysád más dámák példája.
Ha mondja, hogy e most a módi mustrája,
Mind így fog öltözni, elmúl' maskarája.

Illyen *Salermusnak* az ő oskolája,
Okosság bölcsesség minden regulája,
Azon eggyűgyűnek mondja eztet szája,
A ki mindég, míg él, lesz Nagysád szolgája.

Elmentem, s megálltam a híd tulsó végén:
A hol egy szép sátor állott a bal felén:
Ebben sok sétáló mulatgatott kedvén,
Eggyik *lemonádét,* másik fagyost kérvén.

Magam is bémenvén néztem a zöld sátort,
Leűltem és kértem magamnak meggyes bort,

Mellettem sok dámák űltek, fogtak egy sort,
Nyúgodtak, mert gyalog nézték ők a tábort.

A szélső mellettem pamarancsot evett,
Olly eleven s friss vólt mint ágon az evet,
Ha ment, mint a *pipis*, olly lépéseket tett,
Mint czukros gerlicze nevet, úgy nevetett.

Fiatal személy vólt, és olly szép mint Júnó,
Piros ábrázatja, kezei mint a hó,
Karján űlt egy gyapjas *bolonézer kutyó,* (a)
Olly szép fekete vólt, mint fekete holló.

Bizsú vólt a neve, mert úgy szólítgatta,
Mint egy kis gyermeket, szintúgy ápolgatta,
Undorodtam látván, miként csókolgatta;
Főkép mikor száját ettől megnyalatta.

Kalapja vólt: azon vólt sok olasz virág,
Hasonló munkából szép zőld *cziprus* faág,
Testén őltözete lebegett, s vala tág,
Illyen csúfos szabást ritkán látott világ!

Rózsaszin tafota vólt felső ruhája,
Hátán ez úgy állott, mint Mojzes táblája,
Rövid vólt s két karján ránczolt vólt munkája,
Violaszínű vólt ez alatt szoknyája.

Füléből lefüggtek hosszan arany lánczok,
Bodrok melyje körűl állottak, mint sánczok.

(a) A *boloniai kutyácskák* mind olly gyapjasok mint a magyar júh, és kicsiny marad.

Számlálhatatlanok vóltak itt a ránczok,
Gondoltam: lotyognak ezek, ha jár tánczot!

Látta, hogy én rajtam van magyar öltözet,
Magyarúl szóllítta s imigyen kérdezett:
Honnan való az úr? rég-é hogy érkezett
Pestre? úgy-é tábort látni igyekezett?

Magyar szavát hallván nagyot sohajtottam,
Megmondám, ki legyek, s magam meghajtottam,
De ő is ki légyen, tudni óhajtottam,
Mondja meg, hozzája nyájasan szólottam.

Ne sohajtson az úr! mondá, hanem hallja:
Ítélőmesternek vagyok én leánya,
Granatérosoknak bátyám kapitányja,
A másik vármegyénk első vicéspányja.

Az Ursulináknál Kassán neveltettem,
És hat esztendővel klastromba tétettem,
Taval tizenhármat éppen hátra tettem,
Ide szüléimhez hogy visszavitettem.

Mondám: bóldog szülék, kik illyen magzattal
Bírnak; illy választott gyönyörű alakkal,
Mellyen természetnek éke van halmokkal,
Erkölcsök tengere rááradt habokkal.

De gondolatimba én nagyot vétettem;
Mert a kisasszonyról én aztat ítéltem:
Ma a *theátrumon* Flóra lesz, azt véltem,
Mivel illy *komikus* ruhába szemléltem.

Vagy talám *Diánna;* mert kutyát tart karján;
De tegez és nyílak nincsenek oldalán,
Holdvilág sem látszik felől a kalapján,
Nem Diánna: inkább *Syrén* lészen talán.*

Nem vagyok én Flora, Syrén, sem Diánna,
Mosolyogva mondá, nevem mégis Anna,
Gondolja: nemzetem theátrumra adna?
Szép értéke lévén illyenre juttatna?

Spanyiolországból jött ruhámnak neme,
Azért is dámák közt e nagy módi leve,
Mindenike hordja; *karakó* a neve,
Tág, azért is tőle nincs a testnek heve.

Virágos kalapja minden kisasszonynak
Vagyon; mert e nyárba ellentvet a napnak,
Szép is, és könnyű is; azért azon kapnak,
Jó uram! hát lássa hasznát a kalapnak.

Drága kisasszonykám! mindezeket látom;
De mégis mint bűnöm azokat útálom,
Megvallom, hogy nékem nincs nagyobb halálom
Mint ha magyar dámát így lenni találom.

Minden török dáma jár csak törökösen,
Nemzete köntösét hordja örökösen,
Éppen ezen okból tartja is becsesen,
Más nemzet ruháját útálja erősen.

* *Diánna* a vadászat istenasszonyja írattatik kutyákkal, tegez- és nyilakkal, a feje tetején pedig holdvilág.

A magyar öltözet legszebb, legnemesebb,
Nincs nemzet, a mellynek ruhája ékesebb,
Nincs így felöltözött dámáknál diszesebb,
Kiterjesztett farkú páva sem kényesebb.

Hogy a kalap könnyű s nap ellen igen jó,
Nyárba híves, nem is nehéz a *karakó:*
Higyje a kisasszony! ez mind *persvasió.*
Mind maskara biz ez, csak fársángra való.

Ha magyarba járna, senki sem kérdezné,
Ki ez, ki olly csúfon van? tán énekesné?
Magyar kisasszonynak minden megismérné,
A lévén, hogy így jár, azt kiki dícsérné.

Hígyje: ha magára magyar ruhát vészen,
Eszter királynéhoz hasonlóvá lészen,
Szerelem hagymászsza elfogja egészen
Sok gavalér szívét; nem egy beteg lészen.

Mondá: No jó uram! mindjárt haza megyek,
És szülőim előtt majd letérdepelek,
Megmondom, hogy többé illyet nem viselek,
Reménylem, hogy tőlök engedelmet nyerek.

Menjen kisasszonykám! az Isten segélje,
Hogy meg ne engednék, azt éppen ne vélje,
Csak kérem; ezeket hogy öszvemetélje,
Karakóját nyelje el pokol veszélje.

Elment a sátorból, én is kisétáltam
A Rudasfördőig, s a mint ott megálltam,

Felém jönni én egy személyt hogy megláttam,
Ezt a többi között leginkább csodáltam.

Nem tudtam felőle ítéletet tenni,
Férfi-é? asszony-é? nem tudtam kivenni,
Ez *hermafrodita (a)* gondoltam, fog lenni,
Ki légyen? mi légyen? melléje kell menni.

Vereses *tintucbból* vólt főkötő fején,
Fél réf hosszaságú *másli* az elején,
Olly nagy, mint egy szita, vala kerületén,
Vége, mint zsúp függött hátának közepén.

Homlokán lecsügve hordta nyírett haját,
Sok foga vólt híja, ha nyitotta száját,
Öregség ránczai gödrözték arczáját,
Börzsenynyel festette e vénség hibáját.

Mint reszked a pitle, mikor őrel darát,
Úgy riszálta ez is, ha ment, a vén farát,
Ha vigyorgott s nyitá két hitván agyarát:
Hinnyogni gondoltam barátok szamarát.

Férjfi öltözet vólt többi öltözete;
De mégis gondoltam, hogy asszony lehet-e?
Szava is ollyan vólt, ha szóllt, vagy nevete,
Legyezőt kezével a nap ellen vete.

Magos, száraz vólt ez, véltem: látok halált,
Majd feldűltem, hogy rám lehelleni talált,

(a) Hermafrodita az, a ki egy holnapba férfi, a másikba asszony.

Oly büdös vólt szája, hozzám közel is állt,
Magyarúl köszöntött és tabákkal kínált.

Megköszöntem s mondja: Jaj be elfáradtam!
Bálba vóltam, mindég tánczoltam, vígadtam,
Igaz kedvem szerínt magamat mulattam.
Egész éjjel csak egy órát sem aludtam.

Mondám: Anyámasszony! tám Szent Gellérthegyén
Mulatott ez éjjel s tánczolt a tetején?
Igen köhög! úgy-é *catharus* van melyjén?
Purgácziót, kérem, végyen bé idején.

Bezzeg nem kellett több! mert ezen *Xantippe (a)*
Szidott, mocskolt: hajat majd fejemről tépe,
Kiönté testére mérgét az ő lépe,
Hidrát, baziliskust mutatott a képe.

Te gazember, bolond! azt mered mondani,
Hogy Szent Gellérthegyén vóltam én mulatni?
A hol boszorkányok szoktak csak vígadni,
És még *anyámasszony*, hozzám úgy szóllani?

Húsz esztendős vagyok, mégis öregnek vélsz,
Tudod-é: te díb-dáb ember! kivel beszélsz?
Megmutatom néked, hogy mit tészen a félsz;
Mert magad erőddel földről majd fel nem kélsz.

Megíjedtem, dúlt-fúlt e mérges Pandora,
Mint mérges pókának függött kánya orra,

(*a*) *Xantippé* ama híres bölcs *Socratesnek* vala felesége; de felette mérges és tökélletlen asszony vala.

Féltem: ha boszorkány, majd tör engem porra,
És juttat kínok közt végső halál torra.

Azért szépen kértem, hogy ne haragudjon,
Fzen szavaimon úgy fel ne indúljon,
Engesztelődjön meg és haragja múljon,
Nem méltó a dolog, azért könyve húlljon.

Mondám: ő csak azért tetszett nékem vénnek,
Mert csúfos ruhája tészi őtet ennek,
Ketrecz főkötője szépségét fejének
Eltakarja, azért tetszik ő ilyennek.

Te ostoba! Módis főkötőm nem ketrecz,
Furó köntösömnek neve, mellyt te nevetsz,
Falusi dőre vagy, te ehhez nem értesz,
És csak kicsiny ember, pokolba elmehetsz.

Tudjad, Szegeden vólt bíró az én atyám,
Itt, az harminczadon *contralór* a bátyám,
Postán íródeák uram; özvegy anyám.
Engemet titulál egész világ: *Madám.*

Szervitőr Trezümbl, mondám, drága madám!
Nem tudván, ki légyen, nem vétettem talán,
Illő titulussát hogy én meg nem adám,
Vígyázok ezentúl, hogy ne hibázzon szám.

Tudom már: melly nemes, melly nagy nemzetsége,
Bátyjának, urának hogy jeles tisztsége,
Téntatartó, penna czímere szépsége,
Postasípot fújni tud ura készsége.

Hogy csak húsz esztendős; azt mondja a madám?
Multiplikáltatik ha háromszor e szám,
Úgy elhiszem: másként, k.. va apám, anyám,
Nem hiszem én, mert lész tízzel is több talám.

Furó a ruhája? sok esztendeje múlt,
Azólta a hóld is számtalanszor újúlt,
Sokszor a zöld fáknak levele is lehúllt,
Miólta a madám illyen dologhoz nyúlt!

Jobb vólna, jó anyó! térne ked eszére,
Tintucb helyett kötne fátyolt a fejére,
Furó helyett mentét öltene testére,
És bál helyett menne inkább vecsernyére.

Héjába festi ked már ránczos arczáját,
Héjába csipézi zsugorodott száját,
Héjába pólczolja két melyje czapáját,
Öszvefőzte vénség dere már pofáját.

Azt gondolja, hogy szép, ha farát riszálja,
Oda van! meglohadt, szoknyát alig állja,
Vigyázzon; mert farát ha gyakran szitálja,
Elveszti azt, s magát pendelybe' találja.

Hát még a tánczba is el szokott ked menni?
Ha előtalálja a köhögés venni;
Nem engedi kedet abba megpihenni,
Rút vége lesz annak; mert büdöst fog tenni.

Jobb vólna, hogy ha ked olvasót csörgetne,
Vagy űlne guzsalyhoz és orsót pergetne,

Magyar öltözetén senki sem nevetne.
Nem világ czégére, de példa lehetne.

Ez vólt a szent leczke: *a Dió* már madám!
Akarom, szívemen a mi vólt kimondám,
Örvendem, ha erét kednek megtalálám.
Ott hagytam; de mégis magamat meghajtám.

Bóldog Isten! ezen pokol *Megérája,*
Mint nem szidott, mennyi átkot mondott szája,
Csipás volt mint Lia; de szeme szikrája
Tűz vala, méregtől zöld volt két pofája.

Elmentem; utánnam kiabált és morgott,
Néhány fogaival mérgesen csikorgott,
Hányta, vette magát, mint szélvész úgy forgott,
Epéjétől gyomra és a hasa korgott.

Csakhamar elértem én a szállásomat,
Nevettem meglátván földim s pajtásimat,
Tettem vacsoránál én *discursusomat,*
Dámákkal folytattam mint *processusomat.*

Mond a *cancellista:* Te nagyon szurkálod,
Gavalérok, dámák módiját piszkálod,
Flegmájokat egyszer ha vesztik, meglátod,
Mely *labyrinthusba* magadat találod.

Földi! már több dolgom ő vélek nem lészen;
Mert gondolatimat kiöntém egészen,
Tám bennek beszédem *impressiót* teszen,
Sok álarczás módi végső *válét* vészen.

TIZENEGYEDIK RÉSZ.

Lefeküdvén a nótárius a szobájába, éjtszaka az útczán lármát hall, felkelvén regvel, látja tele lenni néppel az útczákat és mindeneket lát nyughatatlanságba lenni. Béjövén a cancellista a szobájába, szomorúan jelenti nékie, hogy török háború vagyon: erre ő a Duna hídjára fut, itten egy nagy úrra akadván, e megbeszélli nékie, mért vagyon a török háború. Leírja, mit látott a Duna hídján. Megijedt, haza készül. Eladja zsufa fakó lovát egy kapitánynak. Aztat is leírja, mint viselte magát, hogy a kapitány próbáltatta.

Ezzel én földimnek mondék jó éjtszakát,
A mellyben én háltam, bézártam a szobát,
Morpheus bocsátván szemeimre álmát,
Aludtam; de néha hallék mégis lármát.

Más nap látván, *Títán* feljött szekerével,
Bélepte a földet ragyogó fényjével,
Felkeltem ágyamból: hát város népével
Az útczák megtöltek, s nem vóltak békével.

Földim béjött hozzám, láttam hogy szomorú,
Ijedve ezt mondja: Háború! háború!
Jön a török sűrűn, mint égen aború,
Majd viszi a népet, légyen bármely korú.

Illy hírtelen dolgon nagyon álmélkodtam;
Azért a Dunának hídjára futottam,

Ottan egy nagy úrra hogy reá akadtam,
Örűltem, hogy tőle mindent megtudhattam.

Mondá: Uram, tudjad, a fényes portának
Azólta szűneti nincsen haragjának,
Miólta a *Mosqua* czárné *Krimiának* *(a)*
Asszonyja lett egész *Tauritániának*.

Ez országba *Cherzon* várát építtette,
Sőt koronáztatni magát itt hírdette,
Bessarábiát is szultántól kérette, *(b)*
Mondván: ha nem adja, fegyvert fog érette.

Azért is a czárné most tőlti bosszúját,
Izente ellene tenni háborúját,
Konstántzinápolba Mahomet zászlóját,
Országja határin kitészi lófarkját.

A héttornyos várba követjét záratta,
Bassáknak tudtokra háborúját adta,
Jancsárjai számát megszaporítatta,
Spahiság *(c)* kész légyen, megparancsoltatta.

Egyfelől ezeket gyűjti a nagyvezér, *(d)*
Másfelől ama nagy bassa seraskier, *(e)*

(a) Krimia Tatárországnak egyik tartományja, a Fekete és Azóvi tengerek között. A rómaiak *Tauritániának* hítták.

(b) *Bessarábia, Moldva, Ukránia,* a Duna és Fekete tenger között fekvő ország.

(c) Spáhi, a lovasság vagy cavalleria. Jancsárság infanteria.

(d) Nagyvezér. Ez császár után első személy, első miniszter

(e) Seráskier bassa, ez utánn való személy.

A vad jancsárokba úgy felbuzdúlt a vér,
Hogy ágájok nékik szólni keveset mér. *(a)*

Utban van számtalan égyiptomi török,
Többnyire szerecseny, fekete a bőrök,
A fejeken éles apró bodor szőrök,
Fegyvere ezeknek kard és hegyes tőrök.

A tatár kán siet számos tatárival, *(b)*
Jön tegezzel s töltött nyilas puzdráival,
Végein méreggel megkent szigonyival,
Testnek hogy nagyobban ártsanak annyival.

A *kaputzi* bassa sok hadihajókkal *(c)*
A tengeren uszkál, küszködik habokkal.
Francziaországból jött pattantyúsokkal,
Ütközni kíván ez *mosqua matrószokkal. (d)*

A nagy *Mosqua* czárné felséges urunkkal
Alliáncziába vagyon czászárunkkal,
Készen kell hát lenni egész táborunkkal,
Pogányság rosszúl bán máskép országunkkal.

Így beszélvén láttam, eggyik kurir Bécsbe,
A másika pedig sietett Berlinbe,
Párisba egy gárda veres öltözetbe,
Bécsből küldetett, űlt pósta szekerébe.

(a) Ága, a jancsároknak fővezére.
(b) Kán, a tatárok fővezére.
(c) Kapuczi bassa, a hajós sereg fővezére, admirál.
(d) *Matrószok* a hajókon lévő szolgák.

A másika méne sebesen Londonba,
Harmadika nyargalt Petroburgba nyomba,
Gondoltam: udvarunk van most nem kis gondba;
De a burgereket csodáltam azonba.

Egész nap hallottam csak *projectumokat,* *(a)*
Belgrádot megvenni hogy kell, *plánumokat,*
Itt Budán törökkel sok töltött halmokat,
Nevettem e téntás vitéz bolondokat.

Sok közzűlök megjött már Jeruzsálemből,
Az Úr koporsóját a török kezéből
Kivette; de láttam a Jordán vizéből
Sokat ivott, részeg: tetszett beszédjéből.

Mi lész a dologból, még öt nap itt vártam,
Délelőtt, délutánn a hídra sétáltam,
Ezt mindenkor néppel én tele találtam,
Számtalan sok hajót Dunán jönni láttam.

Terhelve közöttök sok vala lisztekkel,
Sok pattantyúsokkal, sok pedig pékekkel,
Sok inzsenérekkel, sok regementekkel,
Ágyúkkal bombikkal s más hadiszerekkel.

A faispitályt is, mellyt Bécsbe csinálták,
Elszedték egymástól és hajókra rakták,
És így ezt is Dunán az ácsokkal hozták,
Péterváradjára innét leúsztatták.

(a) Szokása ez a városi polgároknak, különösen a bécsieknek, mindenféle *plánumokat, projectumokat* tenni a kávéházakban és ital közben, a háborúnak idején.

Mint mondám: a Duna fedett vólt hajókkal,
Mellyekben sok fegyver villogott, zászlókkal,
Látszott granatéros süveg kaskétokkal,
A szép muzsikálás, sípolás, dobokkal.

A Dunának partján lovas regementek,
Szűneti nem vala, lefelé mint mentek,
Ezek pallost, s kardot még quártélyba fentek,
Trombiták harsogtak, a réz dobok zengtek.

A mezőkben hol itt, hol amott a huszár
Nyargalván úgy tetszett, hogy száll sólyom madár,
Kócsagtollas tisztje úgy ment, mint páva jár;
Ha ezek töröktől vesznének, lenne kár.

A vasasok vóltak elől s hátról vasba.
Fejök is borítva vala vas sisakba,
A föld ezek alatt rengett, lévén *marsba'*
Tart fene jancsárság ezektől a harczba'.

Az ország szélein a mérész horvátság,
Kiállott a székely s oláh katonaság:
Így folynak a dolgok, látom a barátság
A törökkel bomlik, bomlik a szomszédság.

Hallottam *Mosqua* is népe nagy számával,
Kiszállott mezőre három armádával,
Próbát akar tenni a török csalmával,
Már is *kolit* kiált kozákja *(a)* lármával.

(a) Kozákok, a Don és a Bog vize körül lakó nép, mintegy fél tatárok; de ó hitűek; sok számmal vagynak, a fegyverjek hosszú hegyes tőr, ők *pikának* hivják, a csatába *kolit, kolit* kiáltanak: azaz *szúrjad! szúriad!*

A *Mosqua* felette erős nemzet s kemény.
Hideget nagyon bír, bár süssön verőfény,
Mindkettőt szenvedi, nincs benne semmi kény.
Hogy török hódolni fog nékik, van remény.

Jól *exerczírozott* infantériája,
Első karban vagyon *artilleriája,*
Mint töröké könnyű *cavallériája,*
Hinni kell: részekre fordúl Márs koczkája.

Sőt azt is hallottam, hogy már megmérkeztek,
És Oczakóv táján törökkel ütköztek,
Hol törökök közzül sokan vízbe vesztek,
Kiket le nem vágtak, rabszíjjakra fűztek.

Mindezeket hallván nagyon megszeppentem,
A nagy készületet látván megrezzentem,
De mint nótárius kardomat nem fentem,
Hanem a szállásra földimhez elmentem.

Mondám néki: Sógor! rosszúl van a dolog!
Eddig Temesvárnál tám az ágyú morog!
Látd-é: katonaság mint őgyeleg s forog,
Jön a török! e nem sánta, nem tántorog.

Az ország is adja a sok rekrutákat,
Béreskocsisokat és vonyómarhákat,
Szénát és abrakot, a sok gabonákat:
Levisznek pálinkát, sert, bort, szalonnákat.

Tudja Isten: hogy van otthon feleségem!
Talám rekruták már fiam és cselédem?

Ha elfogyott, mennyit hagytam, eleségem,
Nem török: de éhség lész én ellenségem.

Hogy ezeket mondám, az ajtót nyitotta
Egy lovas kapitány, magát meghajtotta,
Rám nézvén, kérése vólna, azt mondotta,
Nálam, és beszédjét imígyen folytatta:

Uram! az úré-é azon paripa ló,
Mellynek szőre, a mint láttam, zsufa fakó?
Ha nem hibás s nem vén, katonának való,
Megveszem az úrtól, hogy ha az eladó.

Mivel a serfőző aztat jól tartotta,
Mindennap háromszor megabrakoltatta,
Kocsissával kétszer egy nap vakartatta,
Bizonyos órákra meg is itattatta, —

Felvette ő magát és megkövéredett,
Csikó lévén felnőtt, tizenöt markos lett,
A sok jó abraktól meg is tüzesedett,
Napfényen a szőre, mint az arany fénylett.

Egy katona eztet udvarra vezette,
Kapitány vizsgálta, körűl nézegette,
Agyarát és körmét mind megtekíntgette,
Hány marok fog lenni, kétszer méregette.

Katona felűlvén hátára megállott,
Megindúlván mindjárt nagyon fennyen hágott,
Megállván lábával főldet és port vágott,
Hogy megeresztette, szemével nem látott.

Futását végezvén jött vissza játszodva,
Ollykor eggyet szökött, tetszett, jön tánczolva;
Nyaka, mint hattyúnak, fent kőlt vólt s hajólva,
Két szeme fejére ki vala forogva.

Mintha dagasztana, hátrúljával úgy ment,
Egy bokát a máshoz nem ütött és nem fent,
Bokros hosszú farkát viselte mindég fent,
A színe mutatott ennek szép fejér lent.

Kapitány fakómat nagyon megszerette,
Hogy adjam el néki, kért igen felette,
Gondoltam: majd otthon mást vészek helyette,
Hatvan aranyakat letéve érette.

Sok szép áldásokat kívántam melléje,
Hol fog kelni, járni, légyen szerencséje,
Rajta a nagyvezért elfogja, elérje,
Szultán sok aranyját kalpagjával mérje.

TIZENKETTŐDIK RÉSZ.

Eladván a lovát a nótárius megbúsúlt, hogy miképpen megyen haza. A cancellista tanácsot ád nékie, hogy menjen által Pestre; mivel éppen vásár vala, ott fog találni szathmári görögöket, vagyis szigethi örményeket, a kikkel haza fog mehetni. Meg is alkudott és leírja, a serfőző miképp bocsátotta el, melly reménységgel. Leírja búcsúzását és útját, míg Szathmár várossába ért.

Bú érte fejemet, eladván lovamat,
Nem tudtam, hogy haza mint tégyem utamat,
A gyalog menésre nem adom magamat,
Hogy a *bagázsiám* nyomja a hátamat.

Cancellista, hogy bús vagyok, vette észre,
Vásár vagyon, mondá, menj által te Pestre,
Tudom, fogsz akadni szathmári görögre,
Avagy Mármarosból szigethi örményre.

Azért a vásárba kimenni siettem,
A sátorok között tétól tekíntgettem,
Őket szerencsémre hamar fel is leltem,
Mivel sátorjokat már régen esmertem.

Hat forintba vélek mindjárt megalkudtam,
Előpénzt nékiek két forintot adtam,
Hogy hétfőn indúlunk azt nagyon akartam,
Gond miatt fejemet többé nem vakartam.

A vásárról vissza szállásunkra tértem,
Gazdánk templomból jött, őtet utólértem,
Ebédet hamarább ennénk arra kértem,
Ez utólsó dolgot cselekedje értem.

Ez utólsó dolgot? mondá; s csodálkozott.
Uram! tám valaki néked bajt okozott,
Én házamban miben lettél botránkozott?
Látom menni készűlsz, mondd, arra mi hozott?

Mondám: Drága uram! az anyám méhében
Olly jó dolgom nem vólt annak kebelében,
Mint te házadnál vólt; mert mindenfélében
Részes vóltam, s éltem javad bővségében.

Te én nékem szállást tisztességest adál,
Érdemeim felett asztalodnál tartál,
Legnagyobb jóltévőm e világon valál,
Akkor felejtlek el, mikor elvisz halál.

Itten Budán immár elvégeztem dolgom,
Tenéked is régen alkalmatlankodom,
Görögökkel menni vagyon most jó módom,
Házamhoz megtérni elég fontos okom.

Hiszem, tudja az úr, mivel már nem újság,
Hogy a törökökkel lészen háborúság,
Szemmel látjuk, miként megy a katonaság,
Szörnyű a készűlet, ez hát szent igazság.

Hitvesem s gyermekim meg fognak ijedni,
Illy lármás időbe' nem tudnak mit tenni,

Szükségek van reám, otthon kell hát lenni,
Hétfőn korán reggel el is fogok menni.

A falunak is lész most gyakran gyűlése,
Lész a rekrútáknak fogása, szedése,
Mind én fejemen áll ezek rendelése,
A rekrutáknak is madzaggal mérése.

Beszédemre Frántzli lyányát szóllította,
Hogy útra kalácsot süssön, parancsolta,
Ehhez egy pár sódart főzessen mondotta,
Leánya is mindjárt kezeit mosdotta.

Gyorsan hozzá fogott a kalácssütéshez,
A szakácsné pedig a sódarfőzéshez,
Szarvashúst is sütvén, látott az *espékbez,*
Borjú czímeréhez és más pecsenyéhez.

Mindezeket maga rakta iszákomba,
Egy pinczetokot is megtöltött azomba
Jó budai borral, ezek utánn nyomba
Fínom somlai bort csapolt kulacsomba.

Másnap vasárnap vólt, adott jó ebédet,
Mellyhez magunk ültünk, nem hívott vendéget,
Tett az asztal felett sok tréfa-beszédet,
Ivott mindenféle verses egésséget.

Látta: hogy kedvem nincs, kérdé, mért nem eszem;
A mit ő cselekszik; azt én mért nem teszem?
Asztalról a pohárt mért hogy fel nem veszem?
Tám félek? Törökről gondolkodik eszem?

Mondám: A töröktől én éppen nem félek,
Katona nem vagyok, nem lész csatám vélek,
Mikor ők vágnak le, ha én addig élek,
Világ végezetig bennem lész a lélek:

Hanem drága uram; bánat bánt engemet,
Szomorúság árja borítja szívemet,
Nem is fogom nyerni hamar meg kedvemet,
Vajha még ne érje betegség testemet!

Majd hasad a szívem, hogy téged elhagylak,
Látlak-é valaha? vagy sohasem látlak.
Te valál gyámolom, azért méltán szánlak;
De sok jó tettidért halálomig áldlak.

Mondá: hogy csekélység az, mit ő nékem tett,
Hozza azt magával emberi szeretet.
Kért: arról ne tégyek több emlékezetet,
Sőt most utoljára mutassak jó kedvet.

Eléri azt: Budán fog még látni egykor,
Mert az urak engem emlegetnek gyakor,
Prézesnek szájából hallotta már sokszor,
A consiliumnál hogy lészek *janitor*.

Mondám: a mit egek felőlem rendelni
Fognak, azt kelletik nékem, nem mást tenni,
Ajtó sarkát ugyan úgy meg tudom kenni,
Hogy nem fog nyikorgást nyílásával tenni.

Új *systémáját* is törvénynek felvettem,
Pontomra mint most foly, mindent följegyzettem,

Szent *Ivó* képét is immár megszerzettem,
Mindenre magamat alkalmasnak tettem.

Hallom: *projectánsok* közt ki *primárius,*
Abból válik legjobb *consiliárius,*
Törvényzavarókból lesz *cancellárius,*
Ha földet jól méri, *proto-nótárius.*

Majd azt fogom tehát én itt *projectálni,*
Budának nem lehet, hol most áll, ott állni,
A tokaji hegyre kell néki felszállni,
Griff-madár-szárnyakat nékie csinálni.

Fogom *disputálni*: hogy *jus criminale*
Est cum canonico ad punctum aequale,
Liquidum solvatur, az vólna *fatale*:
Gyilkosnak fejéhez illik *gratiale.*

A föld kerekségét réffel fogom mérni,
Megmondom, búzaszem hány fog ebbe férni,
Hány szemet ád kalász, ha ez meg fog érni:
Hanem *diurnumot* fogok ezért kérni.

De most mégis szükség útamat követni,
Otthon mint foly dolgom, meg kell tekinteni,
Ha hogy *decretumot prézes* fog küldeni:
Egybe, higyje az úr, itt fogok teremni.

Délutánn mindenem rakták kocsijára,
Azutánn magam is felültem én arra,
Görögöknek Pesten mentem szállására,
Ahhol is letettem azt egy garmadára.

A görögök mondák: gondjok lesz ezekre,
Mindent fel is raknak még ma szekerekre,
Kértek: nálok legyek idején reggelre,
Mert hálásra érni akarnak Gyöngyösre.

Visszatértem, ültünk hamar vacsorához,
Ültetett ő közel engemet magához,
Mutatta jó kedvét, mint illik gazdához,
Hogy felköltünk, közel vóltunk viradtához.

Itten búcsúzásom akartam kezdeni;
De lehetetlen vólt egy szót is ejteni;
Mert kezdték fájdalmak szívemet sérteni,
Szemeim könyveket mint záport önteni.

Zokogva borúltam a gazda nyakára,
Megcsókolván, húllott könyv az arczájára,
Néma vóltam, nézvén lyányára, magára,
Elmentem, meghajtván magam utóljára.

Cancellista földim Pestre által késírt,
De ő is magával bánat miatt nem bírt,
Mert a mint én sírtam, ő is szinte úgy sírt,
Egy levelet adott, mellyet atyjának írt.

Szekerekbe lovak bé vóltak már fogva,
Mindketten egymástól búcsúztunk zokogva,
Mondám neki: Frántzlit vegye el, susogva,
E szavamra láttam, hogy vólt mosolyodva.

Megcsókolván egymást, Pestről elindúltunk,
Már szekéren ültem, mégis kezet fogtunk,

Gyöngyösre estvére jókor béhajtottunk;
Igen jó út vala, azzal bóldogúltunk.

Nem vólt sehol bajom haza megtértemben,
Mint vala Budára való feljöttömben,
Sokan lévén, bátrak vóltunk mí mindenben,
Vígabb útam ennél nem vólt életemben.

Görög természetből fösvény szokott lenni,
Nem is láttam őket valami jót tenni,
Csak olajos babot láttam őket enni,
Én magamban mondám, nem fogok így tenni.

Mert én hol szarvashúst, hol meg sódart ettem,
Néha kulacsomat, néha czipóm szeltem,
Somlyai, budai borom elővettem,
A mellyikből tetszett, poharam töltöttem.

Valahol átmentünk, minden helységekben
Muzsikát hallottunk zengeni ezekben,
Rekruták ugráltak, vóltak jó kedvekben;
De anyákat láttam sírni keservekben.

Ötöd napra délre béértünk Szathmárba,
Örvendeztem nagyon, hogy vagyok hazámba;
Képzeltem: estvére a falu nagy számba
Házamnál Peleskén mint köszönt szobámba.

UTÓLSÓ RÉSZ.

A nótárius a görög háza előtt lármát hallván, kimégyen s látja, hogy azt a verbunk tészi, megréműl, közöttük mundírban Sándor fiát látván. Ezzel való beszédit leírja és mint adta atyai áldását reája. A szomszédja szekerén estvére haza megy Peleskére. Leírja melly pompával jött a tanács köszöntésére és melly oráczióval ő is viszont fogadta aztat. Leírja Sándor fia miatt felesége szomorúságban lévén, aztat miként nyúgosztalta meg, miket szóllott Sándorról nékie. Végtére megegyezett a feleségével; mivel még egy Laczi nevezetű fia vólt, hogy vele elvéteti a mester leányát, hogy így ha felnőnek ezen gyermekek, mellettek halhassanak meg. Leírja, hogy csak nótárius maradott, béfejezvén verseit azzal,

Hallok én azomba igen nagy lármázást,
Görög bótja előtt hangos muzsikálást,
Kimentem és láttam, hogy a kiábálást
Katonaság tészi, tartván verbuválást.

Hiripi Súgárral (a) húzták a száraz fát;
Ámbár ezek *pártest* nem tudnak, sem kótát,
De mégis olly rendin megvonják a nótát,
Hogy ki őket hallja, elfelejti hóltát.

Kimenvén reájok szemeim vetettem;
De majd elájúltam, én úgy megijedtem,
Mert immár mundírban köztök megsejtettem,
A fiamat Sándort, s könyveket ejtettem.

(a) *Hiripi* és *Súgár* Szathmár várossába jeles két czigány muzsikusok.

Sújtással meghányott czifra vólt ruhája,
Olly nagy mint egy tallér sarkantyútarája,
Tajtékból, mint csupor, nem kissebb pipája,
Tánczolt: *rytmusokat* kiáltott a szája.

Mondám: Fiam Sándor! ugyan mit míveltél?
Mi vitt téged arra, hogy katona lettél?
Lám holtam utánn is javamból élhettél,
Engemet anyáddal így keserítettél.

Tudjad, hogy *Budára* vissza fogok menni;
Táblánál *janitor* mivel fogok lenni,
Téged *auscultánsnak* akartalak tenni,
Nagy uraságodból örömömet venni.

Micsoda? *Auscultáns?* Adta szedte-vette,
Hiszen főispánynak sincs illyen élete,
Eszem, iszom és csak tánczolok mellette —
Én a téntát, pennát útálom felette.

Nem is penna, csak kard illik a kezembe,
Hogy azt török vérbe mártsam, van eszembe.
Majd ha Belegrádnál vélek lészek szembe,
Mint káposztát rakom fejeket verembe.

Mint húll kasza alatt a fű, majd a jancsár
Úgy húll karom által, húll a krími tatár,
Sok turbános bassa, húll csalmás tefterdár,
Tisztségre felmegyek, lészek vicekáplár.

Nyúgodt szívvel légyen drága uram atyám,
Kérem, ne sirasson kedves asszony anyám!

Hogy ezen életre én magamat adám,
Ezzel hóltig tartó uraságom kapám. —

Mondám: Fiam! mivel te ezen életre
Ráadád magadat, látom van kedvedre,
Adom hát atyai áldásom fejedre,
Elmehetsz már bízvást tatárra, törökre.

Megcsókolván kezem köszönte s jót kívánt
Mondá áldásomért fog tenni adományt,
Török pipát, számos oka bassa dohányt,
Bulya vásznát, kávét anyjának s egy kaftányt.

Éppen szomszédomnak üres szekerére,
Ki búzát adott el s innét visszatére,
Felültem, és értem jókor Peleskére.
Hogy már megérkeztem, el is futott híre.

Mindjárt a kis-bíró az öreg-bíróval,
Az oskolamester a harangozóval,
A polgári tanács egy veres zászlóval,
Köszönteni jöttek illy *óráczióval:*

Ábrahám, Jákobnak, Izsáknak Istene!
Senki hatalmadnak nem állhat ellene,
Sem gulya, sem bika, légyen bármelly fene:
Megtartod azt, kinek elveszni kellene!

Megmentéd Dávidot Góliáth kezétől,
Az Izráel népét tenger mélységétől:
Három iffiakat tűz emésztésétől,
Nótáriusunkat bikák döfésétől!

Kihuzád te őtet a Csősznek árkából,
Mint Jónást ama nagy czethalnak torkából ;
Hogy vele ezt tetted magad jó voltából,
Te deumot halljad mindnyájunk szájából.

Mondják hát mindnyájan: *Te deum laudamus,*
Már ezt elvégezvén, itt egy borjút *damus,*
A falu gazdája süsse meg *oramus,*
Kinél örömünkbe mondjuk: ma *bibamus.*

Nótárius urunk! hogy téged szemlélünk,
Azt ki nem mondhatjuk, miként örvend szívünk,
Egész tanács, egész falu arra kérünk,
Kormányozd bajunkat, gyámolítsad ügyünk.

Egy malaczot hoztunk, két köböl málét is *(a)*
Néked ajándékba, ahoz egy tyúkot is,
Megtudtuk immáron *titulusodat* is,
Vedd kedvesen tőlünk urunk *perillustris!*

Egy nagyot köhentvén magam meghajtottam,
Kezembe egy hosszú papirost tartottam,
Merőn kimeresztett szemekkel állottam,
Altiori stilo ezeket mondottam:

Hic sum ego, qui sum nagy *Zajtai (b)* István,
Tiz hetet töltöttem, tudja ketek, Budán,

(a) Túl a Tiszán a parasztság a tengeri buzát vagyis kukoriczát málénak is szokta nevezni.

(b) Peleskéhez igen közel van egy faluhely, melly Zajtának neveztetik, most már ott egy puszta templom áll.

Ott a *processusok* mint folynak a táblán,
Már tudom: *Kitonits* úgy nem tudta talám!

Ez papiroson van az egész *systema;*
Akadjon elómbe akár minő *thema:*
Szóllok *pro et contra,* nem lészek én néma,
Deliberálok is, szalma-é? vagy széna?

Ígérem: hogy lészek ketek pátronussa,
Légyen az helységnek bármelly *processusa,*
Megmutatom: hogy van olly *nótáriussa,*
Kinek fejébe van egész *Huszti jussa.*

A mérésben sem lész semmi rövidsége,
Falu határának hossza, szélessége
Hány réf, és hány araszt ennek kereksége?
Megmérem, s megmondom: mi a tehetsége?

Magam is örvendek, hogy kenteket látom,
A jó *harmoniát* én *recomendálom,*
Reménylem, hibásan hogy én nem találom
A falu rovássát; ez lenne halálom.

Ezzel elbúcsúztak s kiki haza mene,
Mondották az utczán: ki ne örvendene?
Illy deákos embert gyertyával kellene
Keresni, ki jobban ennél beszéllene.

Mint a víz, szájából úgy foly a deák szó,
Oroszúl jól beszél, oláh is igen jó,

Egész Paládokon egy sincs ennyit tudó, *(a)*
Még esküdtnek tészik; mert annak is való.

Így már magam lévén, karjaim kinyújtám,
Nyájas édes szókkal én ezeket szóllám:
Drága feleségem! Jöjj már te most hozzám,
Hadd öleljelek meg, hadd csókoljon meg szám!

Eljött; de mint záport, könyveket húllata,
Megölelt; de hozzám egy szót sem szólhata,
Sűrű pihegések között csak jajgata;
Egyszer mondá: oda van szívem *Alaba!*

Ebből észrevettem, hogy Sándort siratja.
Okai fájdalmak, hogy ki nem mondhatja
Nékem, hogy mi baja; de ki csodálhatja!
Minden anya illyen, azt kiki tudhatja.

Akármelly anyának katonává légyen
A fia, már véli: mészárszékre mégyen,
Sír, eped utána, nem tudja, mit tégyen?
Nem lehet, hogy szívén erőszakot végyen.

Szóltam hozzá: szívem! te Sándort siratod,
Hogy katonának ment, te aztat jajgatod,
Jobb lész, ha szívedet megnyugosztaltatod,
Örömnek magadat bánat helyett adod.

Ez a nagy Istennek az ő szent tetszése,
Praedestinatum est: tehát ő végzése,

(a) Ugocsa vármegyében vagynak néhány faluk, a melyeknek nevek *Paládd,* azért is mondatnak Paládok, vagyis Paládság.

Ki változtatja meg? mivel rendelése,
Azért is szűnjön meg szívednek nyögése.

Szülék fiaiból eggyik pappá lészen,
Civilis statusba más szerencsét tészen,
Harmadik angyalbőrt *(a)* vállaira vészen,
Anyáknak ezekre kell lenniek készen.

Sándor fiunk, tudod, kard végére termett,
Meglásd! török fővel tölt ez még sok vermet,
A tatár chám ellen buzogányt mint perget,
Úgy tetszik, hogy látom, bassákat mint kerget.

Tudod, szívem! itthon ha mene korcsmára,
Orosz legényeknek görcsössel hátára
Sokszor rá kapkodott, szaladtak útczára,
Szobába csak maga maradt utóljára.

Hidd el: ő mint nagy úr, úgy fog még megtérni,
Nyert kincset vékával fogja nékünk mérni.
Megterhelt tevéi el nem fognak férni
Házunknál: szomszédba majd helyet kell kérni.

Társ! tehát ne sirasd; hadd menjen kedvére,
Bízd Istenre éltét, dolgát szerencsére,
Hadd légyen a haza s király védelmére,
Omoljon karjától pogányságnak vére.

Tudjad: Jeruzsálmet Titus hogy megvette,
A rómaiaknak kezébe ejtette:

(a) A katona angyalbőrnek nevezi a pantallért.

Sándornak is mért ne lehetne illy tette?
Úgy mint Titust, őt is Isten teremtette.

A szerencsés *fátum* néki azt adhatja,
Hogy Konstántzinápolyt megveszi, s bírhatja,
Mint Július Czézár akkor kiálthatja:
Veni, vidi, vici, örömmel mondhatja.

Itt el fogja nyerni Mahomet zászlóját,
Mekkából hozhatja hátán koporsóját, *(a)*
Csak fa-ló volt az, melly meggyőzte a Tróját:
Ő ember: fa-lónál tehet nagyobb próbát.

Castrióta vólt az, a kit *Scánderbégnek*
A török nevezett: mert tartá vitéznek,
Scánder Sándort tészen, érze is kezének
Súlyját, negyvenszeri elestét népének. *(b)*

Sándort is a török egy vitéz embernek
Egyszer megesmérvén, majd hívja *Scándernek*:
Vagy nagypeleskei vitéz *Scander Bégnek*,
Meglásd; melly híre lész az Avasba ennek. *(c)*

(a) Mekka arábiai város, a hová Mahomet szalada és ott meg is hala, vaskoporsóba függ, mintha levegőégbe állana, azért eztet nagy csudának tartják a törökök, pedig mágnes kövek tartják ezen koporsót.

(b) Castriótát a törökök *Epirus* és *Albánia* fejedelmének tették, elpártolt utóljára tőlök és ellenek hadat kezdett, a mint is 16,000 népével negyvenszer verte meg egymásután a törököt, azért Scándernek nevezték, mely törökül Sándort tészen és oly nagy vitéznek tartatott tőlök, mint Nagy Sándor vala.

(c) Avasnak hívnak Szathmár vármegyében egy egész *processust*, melly tiszta oláhságból áll.

Ha Havasalföldjét, Moldvát, Bulgáriát,
Elnyeri Serviát és egész Bosniát,
Ha meghódoltatja tágas Romániát;
Móreát, Candiát, Cziprust, Dalmácziát.

Európából ha kimégyen előle
A török: mit gondolsz akkor te felőle?
A király ezekért mit tészen belőle?
Unterlaidnántságot tán nyerhet ő tőle.

Öcscse, a kis Laczi, ez is mi gyermekünk,
Bátyja Sándor mégyen; itt marad ez velünk:
Higyjed, örömünkre lesz ez meddig élünk,
Idővel mellette nyugszik meg vén fejünk.

Jól tanúl, *scholában* többnyire ő *primus*,
A fejében vagyon egész *kátbékismus;*
Deákul jól beszél, tudja: *quot sunt casus,*
Hóltom utánn lehet ő itt *nótárius.*

Azon lészek; néki legyen a mátkája
Trézsi, mesterünknek az ő kis lyánkája,
Láttam ugyan hogy vólt tőle bokrétája:
Laczi néki adja, ha vagyon almája.

Ezen két gyermekek csak felnőhessenek,
Hymentől egymással összeköttessenek;
Lesz annyi vagyonunk, hogy ők élhessenek,
Minket hóltunk utánn el is temessenek.

Hallottam: ruhája lész tele ládával,
Egy tehént is adnak vele a borjával,

A sárga kanczát is, hogy azt csikójával,
Mondotta az atyja, elhozza magával.

Mondá feleségem: Ha így van a dolog,
Sándor után szívem már nem fáj, nem dobog,
Ráadom áldásom, hogy lehessen boldog.
Tatár, török földjén s akármerre forog.

Adjon Isten néki Sámson erősséget,
Mint Dávidnak vala olly nagy mérészséget,
Mellyet Józsué tett, tégyen vitézséget:
Hogy megalázhassa a pogány népséget.

Melly szerencsés vala *Hannibal Cannánál,*
Macédó melly nyertes vala *Arbélánál:*
Olly szerencsés légyen ő is Belegrádnál,
Terjedjen el híre a fényes portánál.

Hannibal ad portas, ezen név mondásra
Rettegett, félt Róma ezen kiáltásra;
Sándor ante portas, ezen rikkantásra
Ázsia reszkessen, jusson szaladásra.

Hallám: feleségem tudja a *bibliát,*
Tudja a római s görög *historiát,*
Nagy dolog! mert nem járt ő *akadémiát;*
Mégis illy példákkal áldja Sándor fiát.

Szóllék hozzá, s mondám: kedves óldalbordám!
Te ékesen szólló bőlcs tanúlt Minervám!
Tapsol a testemben a szívem és vídám:
Mivel tudományban hasonló vagy hozzám.

Mondd meg hát; Lacziról úgy ítélsz-é mind én?
Huszonkét esztendőt ő egyszer elérvén,
Trézsi tizenhétbe éppen akkor lépvén;
Jó lész-é a dolog, egymáshoz ők férvén?

Mondá: Kedves uram! erre vagyok készen,
Egy-egy okosb dolgot kend ugyan nem tészen,
Mint ha azt elvégzi, hogy Laczié lészen
Trézsi: ebből szívünk nagy örömet vészen.

Jól nevelt gyermek ez: szőni, fonni tud már,
Az orsó kezébe mint a villám úgy jár,
Nem henyél ez soha, légyen tél, akár nyár,
Ha menyünk nem lenne, higyje kend, lenne kár,

Magna ingenia saepe conveniunt:
El fogja hát venni őtet a mi fiunk,
Akarom: kettőnknek egy az akaratunk,
Valamint egy ágyunk s vagyon egy paplanunk.

Így tehát mindenben én eggyet értettem
A feleségemmel és jónak is véltem:
Hogy Laczi elvegye Trézsit, mert így éltem
Nyugodt lesz, mellettek nem lesz bajtól féltem.

Azonban jött postán Budáról levelem,
Véltem, hogy *janitor* vagyok, benne lelem,
De a *cancellista* írja, hogy már helyem
Mássé, s a szerencse bánt igy balúl velem.

Írta: a serfőzőt hogy ő eltemette,
És Frantzli leányát feleségül vette,

Ki által ő magát bóldog karba tette;
Mert vele sok kincset, sok pénzt nyert felette.

Én pedig ki vóltam, csak az is maradtam,
Et sic Budára is héjában fáradtam;
Még jó, a toronyba hogy bé nem zárattam;
Mivel sok gavalért s dámát megtámadtam.

Csak nótáriusság éltem reménysége,
Míg járul falunak hozzám kegyessége.
Itten nagy Peleskén lesz életem vége,
Valamint most vagyon verseimnek

VÉGE.

FAZEKAS MIHÁLY

1766—1828

BEVEZETÉS.

Gvadányi József magyar lovas generális és Fazekas Mihály cs. kir. főhadnagy közt sem személyi, sem irodalmi viszony nem volt, egyéniségök közt is több az ellentétes, mint a rokon vonás. Az élte végéig magát katonának valló, jezsuita nevelésű katholikus főúr, a rendi alkotmány és a régi gondolkodás konzervativ védője, a franczia felvilágosodás heves ellenzője, az öreg korában is dévaj és pezsgő vérű világfi bizonynyal egészen más lélek volt, mint a debreczeni kálvinista, civis-számba menő köznemesfi, a franczia felvilágosodás eszméinek híve, az emberi haladás barátja, a ki a katonai pályát, noha közlegénységből emelkedett föl, mikor főhadnagygyá kinevezik, 30 éves korában philanthrop meggyőződésből otthagyja s szülővárosában letelepedve, gazdálkodik, botanizál és filozofál, a közügynek is szentel idejéből, de zárkozott lelke csak egy-két meghitt barát és kedves növényei közt érzi magát jól, nem a történelem, hanem a természet iránt érdeklődik s nemcsak mint kertész, hanem mint tudós is, és irodalmilag az elnyomott jobbágyság érdekében emel szót, költői ízlés tekintetében nem Gyöngyösire esküszik, hanem újabb ízlésnek hódol. Pályájuk sem halad egymás mellett. Fazekas újabb nemzedékhez tartozik. Gvadányi természetes eszejárása ellenére is a barokkvilág alakja, Fazekas modern ember.

Hogy mégis együvé kerültek e kötetben, annak nemcsak technikai czélszerűség az oka. Főműveik közt, melyeket itt vesz a közönség, részint analogia, részint még határozottabb viszony van. A közéleti eszmék és az irodalmi ízlés fejlődése során egymásba kapcsolódnak, mint a szomszédos lánczszemek. Nem Fazekas lelke rokon a Gvadányiéval, hanem a Lúdas Matyié a Rontó Pálével; s a Lúdas Matyi czélzata dialektikai következetességgel sorakozik a Nótárius czélzata után. E két tendencziózus költői elbeszélés, melyeknek készülte közt 17, megjelenése közt 25 évnyi idő telt el, egyaránt nagy hatást tett, mert korszerű nagy igazságot fejezett ki. A Nótárius faji és nemzeti jellegünk megőrzésére buzdított a maga végletes és vaskos gúnyjával, Lúdas Matyi a legközelebbi nagy teendőre: köznépünk sorsának javítására szólította fel a nemzetet, bár tréfás alakban, de az igazságosság és az emberiesség nevében hathatósan. A két eszme már Gvadányi idejében is foglalkoztatta az elméket, de akkor a körülmények sajátos alakulása miatt, nevezetesen mert az egyiket II. József császár képviselte, különös ellentétbe került s egyelőre összeférhetetlennek látszott, sőt a demokratizmus a Martinovics-összeesküvés elfojtásakor vérbefult; de a Lúdas Matyi újra hangot adott e gondolatnak, s mindinkább kitünt, hogy a két eszme nem annyira ellentétes, mint inkább kapcsolatos; az események megtanították az alkotmány híveit arra, hogy abszolutizmus és demokráczia nem szükségkép szövetséges tényezők s az abszolutizmus épúgy fordulhat a demokratizmus ellen, mint máskor a rendiség ellen fordult. A XIX. század első fele aztán megoldotta a nagy problémát s a rendiség kötelékeit feloldva, a köznépet a nemzet tagjaivá

fogadva törekedett biztosítani a nemzet alkotmányos szabadságát. A Nótárius és a Lúdas Matyi az egymást felváltó és kiegészítő közéleti eszmék irodalmi kifejezései voltak; az annyira különböző egyéniségű írók által az idők szelleme szólalt meg s műveik e szellem fejlődésének tünetei, innen köztük a rokonság. Egyik a nemesség kedves könyve volt, másik a népé lett — épúgy népkönyv, mint a Rontó Pál — s az egységes magyar nemzet kialakulásának előkészítésében mind a kettőnek tisztes része volt.

Fazekas Mihály Debreczenben született, 1766 jan. 6-án keresztelték. Kálvinista nemesi családból származott; atyja, szintén Mihály, gyógykovács és állatorvos volt, tehetős ember: volt emeletes háza, földje, szőleje. Egyetlen fiát (még három lánya volt) a hagyomány szerint szigorú rendtartással nevelte, a mit a kényeztető anyai szeretet enyhítgetett. Egyébként módjához képest ki akarta a fiút taníttatni. Beadta a debreczeni kollégiumba, még pedig bennlakó tanulónak, talán épen azért, hogy elvonja az anyai kényeztetés elől, s hogy annál sikeresebben tanuljon. A kollégium rideg fegyelme a különben érzékeny lelkű gyermeket korán komolylyá és zárkózottá tette s láthatólag nagyobb hatással volt rá az intézet puritán szelleme, mint a deáktársak léháskodása, a mi, ha némi alkalom nyílik rá, már csak visszahatásképp is ki szokott fejlődni. Fazekas nem tett szert arra a szabadszájú jargonra, a mely Csokonainál oly sokszor kiüti magát. A kollégiumi élet különben nemcsak a fegyelmet, a kálvinista szellemet és a debreczeni önérzetet ápolta benne, hanem az önmívelés vágyát is. Az előadások talán nem nyújtottak sok ismeretet a tanulni vágyó ifjúnak, de a kollégiumnak volt

derék könyvtára s abban az időben megvolt az a hatása, hogy növendékeinek java többet is akart tanulni, mint a mit a leczkékből hallott; egyes világlátott tanárainak példája is a műveltség nyugati forrásai felé irányította a tudományszomjasabb ifjak tekintetét. Fazekas tanárai voltak Varjas János — ennek vezetése alatt kezdett füvészkedni — Sinai Miklós, Szathmáry István és a híres physikus, Hatvani István. Szenvedélylyel botanizált, de olvasgatott is, klasszikusokat és magyar írókat s tanult francziául, később németül is. Talán már itt kezdte olvasni a XVIII. század franczia íróit és gondolkodóit, kiknek később igazi tanítványa lett. 1781-ben már a főiskolára került, subscribálván a törvényeknek; de alig egy év múlva félbeszakadt tanuló-pályája. A hagyomány szerint valami mellőzés miatt összezördült tanáraival s 1782 április 16-án, mint másodéves főiskolai hallgató kilépett a kollégiumból.

A csak 16 éves ifjú katonának csapott fel s önkéntes közlegény lett egyik huszárezredben. Ugyancsak a hagyomány szerint apja haragja ellenére tette e lépést; anyja természetesen még inkább ellenezte elhatározását. Atyja mégis megtett annyit, hogy egy öreg huszár őrmester mentorságára bízta fiát s az segítette tanácsaival és gondviselésével a szokatlan pálya első idejében. Mihály ezzel elszakadt nemcsak szigorú atyjától és szerető anyjától, meg a kollégiumtól, hanem szülővárosától is. A rideg fegyelem állandóan vele maradt ezután is, de azt úgyis megszokta már. Szíve szerint azonban nem szakadt el végleg semmitől, a mi neki kedves volt, sem családjától, sem szülővárosa kedves emlékeitől, sem tanulmányaitól és olvasmányaitól. Ezredével együtt meglakta Galicziát, bejárta az

osztrák örökös tartományokat, derekasan viselte magát II. József hadseregében s fokról-fokra emelkedett. 1784-ben káplár lett, 1790-ben, 24 éves korában hadnagygyá nevezték ki. Egy ízben látogatásával örvendeztette meg szüleit, Hadnagygyá kineveztésekor is ellátogatott Debreczenbe, de szüleit már nem találta életben. Megosztozott testvéreivel, az örökségébe jutott házat eladta, földbirtokát haszonbérbe adta, maga pedig folytatta katonai pályáját. Most már a harcztéren is akadt dolga: résztvett a török hadjáratban. 1790-ben Moldvába vezényelték ezredét, csak kisegítőül ugyan, de így is volt része veszedelmekben. Egy csatában elvesztette a hüvelykújját. Egy más alkaommal pedig ébersége és bátorsága megmentette a várost megszálló magyar sereget a felkonczolástól. Itt gerjedt föl a szíve arra az oláh pásztorleányra, kit «Ruszánda, a moldva szép» néven említ költeményeiben. — Utóbb a franczia háborúban is ott volt, az 1796-iki hadjáratban a Rajna vidékén harczolt ezredével. Ekkor főhadnagyi rangot nyert.

A franczia háború folyamán történt vele állítólag az az eset, mely akkor is jellemző volna, ha csak anekdota volna. Egy franczia várost szállt meg csapatával, melynek szabad sarczot engedtek. Fazekas bemegy egy úri házba, ott szép könyvtárt vesz észre, kiszemel egy jeles könyvet, asztal mellé ül s olvas a könyv mellett mindaddig, míg el nem telik a sarcz ideje. Ekkor a könyvet visszateszi a helyére s meghajtva magát kifelé indul. A háziúr meghatva ekkora nemeslelkűségtől, háláját fejezi ki az idegen tiszt iránt s erőnek-erejével egy értékes zsebórát kényszerít rá emlékül.

A franczia földhöz valószínüleg egy szerelmi epizód is fűződik.

Van Fazekas versei közt vagy hét-nyolcz darab, melyekben bizonyos *Ámeli* iránt érzett szerelmének ad kifejezést. A név nem magyarított helyesírással persze Amélie. A franczia alakú név nem okvetetlen jelent ugyan franczia leányt, de Fazekasnak «Végbúcsú Ámelihez» cz. költeménye egyenest ezt a föltevést teszi valószinűvé, midőn Ámort így szólítja meg, lemondásukra utalva:

> . . . tanítsd vak követőidet
> Édes honjok eránt való
> Szent hűségre, ezen áldozatunk nemes
> Példáján.

Tehát hazájuk iránti tekintetből hozták szerelmöket áldozatul. Nem lehettek egymáséi, bár a szerelem kölcsönös volt. Mátray Lajos, a ki Fazekasnak 1888-ban egy eleven tollal, de fiatalos kritikátlansággal írt életrajzát adta ki, a költő egy rokona, Tóth József főiskolai tanár közlése után azt a hagyományt jegyzi fel, hogy a franczia családba, hova írónk véletlenül bevetődött s a hol magát oly humánusan viselte, volt egy feltűnő szép eladó leány is; a csinos huszártiszt és a szép leány megszerették egymást s a csapat elvonultával Fazekas állítólag levelezett a leánynyal, de a szülők útjában álltak a két szerető szív boldogságának; mondják azt is, hogy e fölötti bánatában mondott le Fazekas örökre a nősülésről s a szép leányt nem tudta feledni soha, nevét különben legbizalmasabbjai előtt sem árulta el, egyedüllétében is alig merte ajkára venni s nem említi egy versében sem. Ez adatra magában véve nem sokat lehetne építeni; de egyrésze feltűnően összevág a fenti idézettel, a mit Mátray nem is vett észre; a többi lehet a hagyomány idealizáló toldása, nevezetesen az a részlet, hogy épen annak a családnak a

leányával szerették meg egymást, a hol oly gavallérosan sarczolt, továbbá, hogy nevét nem is említette. Valószinű, hogy Fazekasnak egy franczia leánynyal volt szerelmi viszonya, azzal, a kit Amélie néven emleget. A versek azt sejtetik, hogy a leányt a szülők máshoz adták, hogy véget vessenek a lehetetlen ábrándoknak az idegen és ellenséges állam tisztjével való házasságról. — Fazekasnak vég zete volt, hogy szíveket is mindig ellenséges földön hódítson s hódítmányát ne tartsa meg. De Fazekasnak e szerelme mást érdemel, mint elméskedést. Fájdalmának igazsága meghatja az olvasót. Bizonynyal ez volt Fazekasnak legmélyebb szerelme s igaza lehet a hagyománynak, hogy ezért nem nősült meg soha. Mindenesetre az Améliehez intézett darabokat nem méltatták életrajzi és æsthetikai szempontból elég figyelemre, pedig ezek Farkas lelki történetének igen fontos documentumai.

A sarczolási eset nem annyira modorát jellemzi Fazekasnak — benne nem volt semmi pose, hanem inkább pedanteria — mint emberies gondolkodásmódját. Valóban lelke nem talált többé örömet a hadi mesterségben, sarczolásban, vérontásban. Megtelt a lelke philanthrop gondolatokkal, melyeket kedves franczia íróiban olvasgatott s a melyek a rideg külső alatt úgyis gyöngéd lelkében fogékony talajra találtak. Testileg is talán pihenésre vágyott, a hadi fáradalmak után; de úgy látszik, sebzett lelkének még inkább szüksége volt a szülőföld enyhítő levegőjére. Még 1796 végén, harminczéves korában nyugalomba vonult. Hazament Debreczenbe, vett házat szép kerttel, földeket, az Érmelléken szőlőt; gazdálkodott, virágait ápolta, olvasgatott s néha-néha verset írt. A becsülettel megszolgált «főhadnagy» czímet megtartotta a pol-

gári életben is. Mint volt katonatiszt s világlátott és tanult ember általános tiszteletnek örvendett, meg is választották különféle tisztségekre. Előbb városi esküdt volt, majd a város és a kollégium perceptora (pénztárnoka). Hivatalát nagy buzgósággal viselte, s nemes kötelességének tekintette, ha a város és a főiskola ügyeit szolgálhatja. Családot nem alapított. Egyik nőtestvére, majd egy unokahuga vitte háztartását. Házában katonás rendet tartatott. Meglehetősen zárkózott jellemű ember volt, bizalmasait jól megválogatta, de az irodalom és a városi közélet jelesebb férfiaival szíves barátságban élt s némelyekkel költői, másokkal tudományos feladatokra egyesült. Szeretett elmélkedni és olvasgatni. Híve volt a felvilágosodás eszméinek, de a maga módja szerint; nem volt radikális illuminátus, megmaradt vallásos embernek és felekezete hű és tevékeny fiának. Különösen az emberiség, a művelődés, a természetes józan gondolkodás, az emberek egyenlősége és a természet szeretete hatottak rá a XVIII. század gondolkodóinak tételei körül, ezekből alkotta meg a maga ethikáját s ezeknek adott kifejezést költeményeiben is. Egyik nevezetes tagja volt annak az írói csoportnak, melyet «debreczeni kör» néven említ az irodalomtörténet. Debreczen írói közül Földi János sógora volt, épúgy Diószegi Sámuel; jó viszonyban volt Kis Imre salétrom-inspektor és Domokos Lajos főbíró irodalombarátokkal, Szentgyörgyi József író és híres orvossal; Csokonai rokona volt s majd mindennapos vendége. Ebben a baráti körben foglalkozott maga is költészettel és természettudományokkal.

A «debreczeni kör» sajátos helyet foglalt el a XVIII. század végén megindult irodalmi mozgalmak közt. Általá-

ban véve eklektikus álláspont, encyklopædikus irány és bizonyos helyi szinezet jellemzi. Az irodalom felújulása idején a törzsökös magyarságnak egy olyan központja, mint Debreczen, nem maradhatott tétlenül. Bármily elmaradt városnak tüntették is fel néha gúnyolói, főiskolája körül számos értelmes és tanult fej csoportosult, a kik a nyelvművelés, az irodalomfejlesztés, a tudományok terjesztése munkájában részt akartak venni. E czélból szövetkeztek is. Ők készítették az új irodalom nyelvhasználatának szabályozójául az első nagy nyelvtant, a debreczeni grammatikát. Foglalkoztak mind a költészettel, mind a természettudományokkal. A költészetben mintegy középhelyen álltak a népies iskola meg az idegen mintákat követő iskolák közt. Művelték a hagyományos és a népies formákat is, épúgy, mint a deákos és a német versalakokat, ezekkel együtt mindazt a műfajt, a mit a többi irányok felkaroltak. Általán fölvették a népies elemet, különösen sok helyi, debreczeni elemet; de modernebbek voltak a népies iskola tagjainál mind eszmékben, mind formában, a mire különös gondot fordítottak. Válogattak a különböző stilek közt, de keverték is őket s általán ízlésök nem eléggé tisztult. Klasszikai ódáikba gyakran kevernek köznapi gondolatokat vagy kifejezéseket; modern nyugateurópai dalaik hatását el-elrontja egy-egy ósdi vagy parasztos kifejezés vagy szóalak. Ezzel szemben verselésök könnyű és ügyes, a tartalom valószerű. A nyugateurópai versalakok technikáját ők dolgozták ki nálunk először, Ráday Gedeonnak igen darabos és Kazinczynak is elég nehézkes kezdeménye után. Egyszersmind közülök emelkedett ki az első nagyszabású eredeti költői tehetség: Csokonai. A természettudományokban az állattan

és a magyar növénytan terén alapvető érdemök van. Földi János irta az első tudományos állattant, Diószegi és Fazekas pedig az első tudományos füvészkönyvet.

A debreczeni kört Földi János orvos alapította meg, a ki legelső tanítványa volt Ráday Gedeonnak a nyugat-európai verselésmód meghonosításában, vagy a mint akkor nevezték, a mérték és rím egybekapcsolásában. Már 1781-től fogva írt ezzel az új technikával dalokat vagy dolgozott magyarra énekes játékokat, az 1787-iki Magyar Muzsában pedig értekezett is a verstechnikáról. A fiatalabb debreczeni íróknak ő adott első irányt mind a költői gyakorlatban, mind a természettudomány művelésében. Közvetlenül hatott mind Fazekasra, mind Csokonaira. Az ő munkája a debreczeni grammatika (1795) javarésze is. Főművének, az *Állatok országá*nak megjelenése után (1801) élte javakorában meghalt. Mind ő, mind a többi debreczeniek összeköttetésben voltak Kazinczyval is, a ki ízlés tekintetében hatott reájok, de épen ízlésbeli okok miatt nem igen rokonszenvezett velök, míg Csokonai halála után szakadás állt be köztük.

Fazekas nemcsak életkoránál, hanem költészetének fejlődésénél és jelleménél fogva is, Földi és Csokonai közé esik. Amannál vagy 11 évvel fiatalabb, ennél majd 8 évvel idősebb; a formalista Földinél sokkal inkább költő, de messze elmarad a költői lelemény eredetisége és gazdagsága tekintetében Csokonaitól. Fejlődésének mozzanatait adatok híján csak vázlatosan láthatjuk. Mestere bizonyosan Földi volt, a kinek némely munkáját már katonáskodása előtt ismerhette. De katonának oly fiatalon ment s mivel szellemi kibontakozása egész ideje alatt, harmincz éves koráig oda maradt, azt kell föltételeznünk,

hogy katonáskodása idején is összeköttetésben volt Földivel.

Egy jó kéz vezeté, tudod
Még gyengén tipegő lábaidat, mikor
A Pindus meredekjeit
Kétséges szemeid méregeték; ez az
Áldott kéz hoza felfelé.
Míg a Mentorod él, béköti ő sebed —

mondatja magának a Múzsával egyik versében, mely e Mentorát, mint legdrágább barátját ünnepli és csakhamar hazatérte után kelhetett. E sorok bizonyosan Földire vonatkoznak. Hadi pályáján is figyelemmel kísérte az irodalmi törekvéseket és láthatólag alkalmazkodott az időnkénti áramlatokhoz. Katonáskodása alatt már számos verset írt. Mikor hazajött, állandóan érintkezett Földivel. Csokonai akkor már szárnyra kelt Debreczenből, hogy megvívja az egeket és a közönségnek még az egeknél is nehezebben megvívható közönyét s 1800-ban már nagy költői rakománynyal tért haza, a Lillával és Dorottyával. Fazekasnak ő rá épen fejlődése idején alig volt hatása. Körülbelül egy évig élt mind a három költő egymás közelében. Földi halála után Csokonaival folytatta költői barátságát addig a néhány évig, a mit ez utóbbinak a gondviselés még engedett. Sok kedves órát töltöttek együtt, gondolatokat cserélve. A meggyőződésnek és az ízlésnek sok közös eleme fűzte lelköket egymáshoz, a természet iránti rajongó szeretet, a humanitásnak, a művelődésnek, a magyar nyelv és irodalom fejlesztésének czéljai, a nép nyelvének méltánylása, szülővárosuk mindennemű hagyományai. Mindamellett hatásról nem igen lehet szó köztük. Mire egymás közelébe kerültek, Csokonai rég tulszárnyalta Fazekast, nem volt mit vennie tőle; ez pedig

haladt a maga útján, megállapodottabb szellem volt, semhogy utánozta volna fiatalabb költő-barátját. De ha Csokonai, mint költő nem hatott is Fazekasra: sikere és tevékenysége alighanem hatott. Ez idő alatt írta Lúdas Matyiját — láthatólag a Dorottya sikerén buzdulva s alkalmasint számosabb költeményt is. Egyébként is bizonyos családi (és helyi) hasonlatosság tagadhatatlan a két költőnek mind gondolatkörén és műfajain, mind phraseologiáján és formáin. Körülbelül ez az időszak, a Földivel és Csokonaival való érintkezés ideje (1796—1805) Fazekas költészetének virágkora. Már ezután inkább tudós és imeretterjesztő munkássága köti le hivatalától szabadon maradt idejét, bár néhány költeményt idősebb korában is írt.

Fazekas apróbb verseiből alig adott ki néhányat, de kéziratban ismerték számos költeményét Debreczenben és a Tiszántúl sokfelé. A halála után nyolcz évvel közrebocsátott első kiadásban a 63 kisebb vers (közte néhány francziából és németből átdolgozott darab) sorrendje teljesen önkényes és nem ad időrendi fonalat a költő fejlődésének felismeréséhez. Mindazáltal részint egyes külső adatokból, részint tartalmi és formai jelekből kiindulva, a költeményeknek körülbelül háromnegyedrészét nagy valószinűséggel el lehet helyezni Fazekas életének főbb időszakaiba.

Utánzatokkal kezdte, mint Földi is utánzatokat írt; átvette mesterének ujításait, nevezetesen az ária-szövegek írását, melyek t. i. nem egyenlő szabású versszakokból állanak, hanem változó szótagszámú és rímhelyezésű sorokból, a dallam változó menete szerint. Ilyen énekszöveg *A szerelem* cz. hármas ének, mindenesetre korai darabja,

költőietlen tartalommal, a XVIII. század közepének barokk modorában.

De Fazekas hovatovább megtalálta a módját annak, hogy maga adja verseibe a lelket is. Állandó hatása alatt volt később is — de már az egykorú — franczia és német lyrának, vett onnan mintákat is; de igyekezett a hatást magába olvasztani. A mi keveset írt, abban rendszerint sikerült adnia egy személyesen érzett gondolatot. Már költői munkássága első szakában, katonáskodása idején sokkal önállóbb a tartalomban mesterénél, sőt lyrája személyesebb, mint Himfy és Csokonai előtt többi költőinké, mindenesetre van annyira személyes, mint Ányosé vagy Daykáé. Látszik ez szerelmi költeményein, a Ruszándára, de még inkább az Amélie-re vonatkozó darabok számos élményi vonásain. Csak az eszményítés, az élményi elemnek művészi alakítása nem sikerül neki eléggé, a motivum és a kifejezésmód nem tud eléggé összhangba olvadni s képzelete nem oly szabad és erős, mint a mily igaz érzése. A konkrét lelki élménynek általános művészi értékre emelése mindig törekvése volt s mindig erős küzdelmébe került. Mutatja ezt a *Ruszánda, a moldva szép* cz. költeménye, mely csak hosszas, a valószerűségből költőivé emelkedni nem tudó bevezetés után jut oda, hogy szerelmének fölgerjedését és játszi ábrándjait azokkal a meleg és idyllies vonásokkal rajzolja, melyek egyéni szinezetet is, általános érdeket is adnak a költeménynek, míg *A kétségbeesett szerelem* cz. rhapsodikus költemény túlzásai a költőnek azt az igyekezetét tüntetik fel, hogy szenvedélyét, illetőleg szerelmi veszteségének fájdalmát kellő erővel tudja festeni. Amélie iránt érzett — mélyebb — szerelmének mindkettőjökre nézve szomorú félbeszakadását

már sokkal összhangosabb kompozicziókban és igazabb módon siratja el s előszedi leggyöngédebb színeit, hogy szerelmi ingerkedéseiket és rövid boldogságuk örömeit visszavarázsolja. De még ezekben is legalább a nyelvi kifejezésnek sok szeplője zavarja az összhangot, azok a «cziczarázó nyájasságok», «szétkórászó szemek» nemcsak Kazinczy ízlését bánthatták volna, hanem a mienket is bántják, noha mai nap jobban tudjuk méltányolni az effélékben a jellemzetességre törekvést. Általán Fazekasnál a nem mindig szerencsés kifejezésmódon és nem mindig igaz ábrázoláson keresztül mindig átlátszik az érzés igazsága. Ezért s az egyéniség bizonyos érvényesítéséért figyelem illeti meg szerelmi lyránk történetében.

A szerelmi szenvedélyen kívül Fazekas lyrájának többi forrásai az intellectuális és ethikus érzelmek: felvilágosult meggyőződésének, emberszerető gondolkodásának, hazafiasságának és természetszeretetének hangjai. Ezekben a reflexió több s a gondolati elem gyakran elnyomja az érzelmeket. Feltűnik ez már fejlődésének ez első korszakában is, a hadi pályára vonatkozó verseiben. Inkább philanthrop, mint katona. Van egy harczra tüzelő verse, néhány tyrtæusi motivummal; az is ezekkel a sorokkal végződik:

Rajta vitéz! Nagy szíved után nagy lelked azonban,
Melly a győzöttön könyörűlő, nyomba kövessen.

Máskor egy véres csata estején nem a diadalnak örűl, hanem a vérontást fájlalja s az emberi rövidlátást és haszonlesést vádolja, bajtársait pedig arra inti, hogy csupán harczi viszketegből ne nyuljanak fegyverhez, mely annyi özvegynek és árvának okoz könyeket. Katonai búcsúénekében örömmel köszön el a bajnoki pályától, melynek

minden dicsőségénél többre becsüli kedves növényeit. Mindezekben ismét a maga benső meggyőződését törekszik tolmácsolni, nem elégszik meg mások utánzásával. De míg másutt az élményi, itt a gondolati elemnek költőivé emelése kerül nagy küzdelmébe.

A mellett lépést tart az irodalom itthoni áramlataival. Mikor az 1790-es években Virág ódáin lelkesednek s Verseghy és mások lenézőleg nyilatkoznak a rímről, Fazekas is klasszikai formákban írja nemcsak általános tárgyú költeményeit, hanem szerelmi darabjait is. Horváth Ádám módjára írja a katonaságtól búcsúzó rimes verseit, egyiket induló ritmusban. Olykor a párrimes alexandrint is megszólaltatja, Péczeli módján, vagy az akkor divatos nyolczas-hetes váltakozású sorokat.

Megállapodottabb korában, már Debreczenben írt költeményei tisztultabb ízlést tüntetnek fel; a költői kifejezés egyenletesebb és finomabb lesz, mint ifjúkori verseiben. Képzelete nem erősbödött; a mi szenvedély addig hangot nyert lyráján, az már elmult, egyébként is puritán gondolkodása mintha lenyűgözte volna szenvedélyét. Általán alanyisága múlik, tárgyiasabb és gondolatibb lesz. Inkább a férfikor érzelmei kérnek hangot s forma és tartalom összhangosabb lesz, irodalmi álláspontja is határozottabb; ekkor műveli tudatosabban a nyugateurópai formákat, másfelől a népies elem iránt több figyelmet tanusít. Ez időből valók bizonynyal a Nyári esti dal, a Hortobágyi dal, az «Exsurge cor meum» cz. vallásos ének, melyet a református énekeskönyv számára írt (ez ott a 127. sz. «dicséret»), a helyi vonatkozású versek, az anakreoni dalok, néhány példázó vers, láthatólag a Mancziról írt két darab és a természetfestő költemények egy

része. Idősebb korából valók: a debreczeni kalendáriumba írt versei s pár, éltes voltára czélzó költemény. Versei közt méltán dicsérték a kortársak a *Nyári esti dalt*, csinos trochæusaiért és lágy hangulatáért és a *Hortobágyi dalt*, egy magyar specialitás eleven rajzáért, s méltán tetszett még Kazinczynak is a *Csokonai halálára* írt epigramm, melynek leleményén a görög eprigrammák bájából van valami. Egyébként antik formájú ódáiban nincs klasszikai szellem. Ő egészen a XVIII. század végének embere. A Manczihoz írt két költeményben inkább csinos bók és érdeklődés van kifejezve, mint szenvedély. Némely anekreoni dalában vet még egy-egy lobbot a szerelem hamvadó parázsa. Természetfestő verseiben (itt-ott Kleist hatása alatt) egyike azon költőinknek, kik a természet jelenségeit szeretettel figyelik meg és ábrázolják; ilyen költeményeiben, épen mint Csokonainál, rousseaui hangulatokkal találkozunk. De a természethez sem csak a XVIII. század jelszavai vezették, hanem egyéni vonzódása. Neki a természet igaz barátja; a fák, a virágok és minden növény személyes bizalmasai. Aránylag sok a gondolati tárgyú és oktató irányú költeménye. Általán jellemzi Fazekast az érzés természetessége, melylyel azonban csekély közlékenység és közlőképesség járt; a reflexió, a forma tisztasága, hangban és formában nyugati kultura, de képzeteiben és nyelvében népies sőt vidékies keverékkel. Hangskálája csekély terjedelmű; hangja többnyire komoly, csak igen ritkán tréfás, vagy épen pajzán, esetleg szatirikus. Kisebb lyrikusaink közt tisztes hely illeti meg.

Egyetlen nagyobb költeménye, mely egész lyrájánál is jelentékenyebb, a *Lúdas Matyi* cz. kis komikus eposz. Ugy tünik fel, mintha ez a komoly jellemű férfi lelki

tartalmának komikai alkatrészét e nagyobb művébe öntötte volna belé. Általán a komoly magyar népjellem egyik fő letéteményese, a Debreczenvidéki magyarság termelte a legjelesebb magyar komikai elbeszéléseket, a *Dorottyát*, a *Lúdas Matyit* és a *Nagyidai czigányokat*.

A Lúdas Matyit Fazekas 1804-ben írta s elküldte «becsűletet tanúlni Kazinczy Ferencz úrhoz, ki még akkor nőtelen és magyar volt; onnan jó tanácsokkal és intésekkel jött vissza 1805-ben, de a melyeknek Matyira nézve még akkor semmi sikere nem lehetett, mivel már akkor minden figyelmemet a fák, fűvek és virágok vonták magokra.» A széphalmi mesternek Fazekashoz írt véleménye nem maradt ránk, de máskor tett nyilatkozatai mutatják, hogy a mű költői igazságszolgáltatását durvának találta, nyelvét pedig póriasnak. Fazekas tehát nem adta ki a Matyit; de a munka kéziratban is elterjedt, egy példánya Bécsbe is eljutott Kerekes Ferencz bécsi egyetemi hallgató kezéhez, a ki később jeles mathematikus lett s már akkor is érdeklődött az irodalom iránt; annak annyira megtetszett, hogy a munka stíljében elmés előszót írt hozzá s kiadta 1815-ben, Bécsben, a szerző neve és tudta nélkül. A könyvecske igen kapós lett, már 1815-ben a nép kezébe került egy ponyvakiadásban, 1816-ban újra lenyomatták a ponyva számára s többször is azután; tudomásunk még két ilyen régibb és egy 1861-iki népkiadásról van. Ezek mind az első, 1815-iki bécsi kiadás nyomán jártak. A népszerűvé lett nyomtatás Fazekashoz is eljutott 1815 végén. Elégtétellel látta a munkának névtelenűl aratott szép sikerét; mindamellett jobban szerette volna, ha még nem nyomtatták volna ki. Ő ugyanis a 9 év leteltével, 1814-ben átsimította kis eposzát. Rögtön

írt a kiadónak, megírta, hogy a munka az övé s felkérte, hogy a munkát a javított és hiteles szöveggel, új előszavával és csinosabb alakban, nagyobb betűkkel adja ki, de név nélkül, mert a Füvészkönyvnek a vártnál csekélyebb hatása érzéketlenné tette az írói hírnév iránt. Így jelent meg *Márton József* bécsi egyetemi tanárnak, Csokonai munkái kiadójának felügyelete alatt Bécsben 1817-ben a Lúdas Matyi második bécsi (voltakép első hiteles) kiadása, Göbwart F. S. négy rézmetszetével, a czímlapon a szerző nevének csak kezdőbetűjével. Jövedelmét a szombathelyi és körmendi tűzkárosultak felsegítésére szánta a szerző.

Ezt a kiadást követi a budai 1831-iki, Lovász Imréé 1836-ban Fazekas versei közt, valamint az újabb lenyomatok: Jókai Üstökösében 1870 május 7., a Vasárnapi Ujságban 1884., Mátray Lajosé Szatmáron 1891., Endrődi Sándoré a Magyar költészet kincses házában, az Olcsó Könyvtáré, Tóth Rezsőé a Régi Magyar Könyvtárban és a jelen kiadás.

Az elbeszélés hőse egy paraszt siheder, egy özvegyasszonynak maga szabadján felnőtt, dologkerülő és tapasztalatlan, különben eszes fia, — mint ilyen kópé-typus is már a néphumor szellemében rajzolt alak. Végre is, hogy lendítsen valamit, vásárra indúl anyja libáival. De vállalkozásával kudarczot vall. Sorsa összehozza az illető község önkénykedő földesurával, Döbrögivel, a ki feleáron akarja megvenni libáit. Mint a világban járatlan és különben is faragatlan fiú semmibe sem veszi a hatalmas földesurat, süvegét sem veszi le előtte, inkább jobban a szemébe nyomja s kereken felelget kérdéseire. Döbrögi megfogatja Matyit, kastélya kapujában ötvenet vágat rá, ludait pedig

elhajtatja. Matyi megköszöni a fizetést s igéri, hogy még megszolgálja:

Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza!

Erre újra agyba-főbe verik s kidobják a kapun. Odakint a nép előtt is csak azt hajtja:

Majd meglássátok, háromszor megverem azt la!

De képtelen fenyegetőzésén még jobban nevetnek. A bonyodalom ez első része már magában komikus; emlékeztet a régi mesék és elbeszélések özvegyasszonyainak elkényeztetett magzataira, a kik a világba indúlva, tapasztalatlanságuknak megadják az árát. De a munka nem áll meg a Matyi kudarczánál. A bonyodalom második részében ő kerekedik felül. Csakugyan nem hagyja annyiban a dolgot. Esze van, vesztenie nincs mit, világgá indúl s addig jár-kel, míg sok ismeretre tesz szert s azok segítségével az igazságtalan földesúrhoz férkőzve, először ácsnak, majd orvosnak öltözve, végül a földesúr kiséretét csellel eltávolítva, háromszor kegyetlenül megveri s pénzét a lúd árában ugyanannyiszor elszedi. A megvetett parasztfiú félelmessé lesz a gőgös földesúrra nézve, a ki megkínozva és megszégyenülve megtér s jobbágyaival attól fogva embermódra bánik.

Az elbeszélést Fazekas négy «levonás»-ra osztotta a négy rendbeli elpáholáshoz képest, és hexameterekben írta meg, a hősi eposzok formájában, de népies nyelven. Az is érdekes, hogy a hexameteres epika, mely sehol pathetikusabb nem volt, mint nálunk, irodalmunkba egy komikus eposzban köszönt be és ugyancsak egy komikoszatirikus eposzszal búcsuzik el, s mind a két eposz a

rendiséggel foglalkozik és tendencziózus: a *Ludas Matyi* (készült 1804.) és *Elveszett alkotmány* (1845.). — Fazekas különben a mesét régi időkbe, a keresztes háborúk korába helyezi, bizonyosan azért, hogy a czenzura ne gáncsoskodhassék, s általán kerülje a feltünő actualitást. Érdekes a második kiadás elé írt kis hexameteres előszó; ebben Fazekas ugyancsak bizonykodik, hogy hajdan ütlekkel magyarázták atyáink, hogy mi az alsó rend törvénye, de elmult már az a vad idő, szent a törvény, s az igazság fennyen hordja fejét, most már Matyi történetén csak nevetni lehet, szepegni tőle nem szükség. Ez az ártatlan képü bizonygatás, Arany *Fülemilé*-je bevezetésének és befejezésének ez egyszerűbb mintája, jó volt arra, hogy kiszúrja a czenzor szemét, kivált, mikor hozzáteszi: «mert van bizodalma hazánknak bölcs fejedelmeiben»; de a benne rejlő súlyos iróniát az érdekeltek annál inkább érezhették.

A Ludas Matyi nagy feltünést okozott az irodalmi világban is. Bizonyos jelességeit Kazinczy is elismerte; «poétikai tekintetben sok érdemmel bir, stilisztikaiban kevéssel, morálisban semmivel». Az érdemet bizonyosan kerek és szilárd kompozicziójában, velős jellemzésében, ügyes leleményében és hexameteres formájában látta. Ezt bizonynyal legtöbb olvasója elismerte, még a kik hibáztatták is a megtorlás kegyetlenségét, vagy a nemes ember ilyen szerepeltetését. A durvaság vádja ellen menti Fazekast a tendenczia. Efféle művek érthető nyelven beszélnek, erős vonásokkal dolgoznak, drasztikus szerekkel hatnak, példa rá Gvadányi eljárása is a Peleskei Nótáriusban. Fazekas úgy sem azonosítja magát a rosszcsont Matyival, a ki olyan kegyetlenül elkínozza a földesurat. A kegyetlenség ódiuma

Matyira hárul. De Matyi is, a műveletlen parasztfiú, mért legyen finomabb lelkű a földesúrnál? Hogy az igazságtétel mégis a költő meggyőződését fejezi ki, arra nézve figyelembe kell venni, hogy a földesúr már sok más jobbágy emberrel bánt kegyetlenűl, s tette mindig megtorolatlanúl maradt. Az első, a ki boszút akar is, tud is állani, elégtételt vesz mintegy egész osztályának sérelmeiért. Matyi megszemélyesítője a jobbágyság bosszúérzetének, a földesúri zsarnoksággal szemben. Épen ezért is nagy gyönyörűségét találta benne a nép, s elégtétellel olvasta Döbrögi csúfos lakolását. Mint Gyulai megjegyzi, hogy a munka korában oly nagy hatást tett, annak oka költői becsén kívűl demokrácziai irányában is rejlik; első hang volt ez költészetünkben, bár tréfás alakban, a földesúri zsarnokság ellen.

Általában véve a munkát demokrácziai iránymúnek tartják. Ez a nézet némi igazításra szorul s Fazekas munkáinak legújabb kiadója, Tóth Rezső, a kiadás elé írt szép tanulmányában helyre is igazítja, összeállítván a demokratikus eszméknek irodalmunkbeli történetét Fazekas előtt és után egészen 1848-ig. Ismerve Fazekas fejlődését és világnézetét, nem mondhatunk mást, mint hogy az ő czélzata nem volt demokratikus, csak philanthropikus. A nép helyzetének javítására nem jogokat sürget, hanem csak emberies bánásmódot. A munka alapeszméje philanthrop érzületből eredt, nem szocziálpolitikai törekvésekből, a szocziális reform gondolatáig nem jut el. S ha furcsán hangzik, hogy philanthrop szelleműnek nevezünk egy olyan költői művet, melyben az egyik főalak háromszori kegyetlen megverése a théma, s a kit egy más név inkább megnyugtat, nevezheti demophil műnek, csak nem demokratának.

Bizonyos, hogy innen csak egy lépés a demokratizmus; de Fazekas e lépést nem tette meg. S mégis a Ludas Matyi demokratikus iránymű lett, nem a szerző szándékából, hanem a körülmények alakulása folytán a közfelfogásban. Komoly intést láttak benne, hogy a földesuri önkény felidézheti az elnyomott nép bosszúját. Az 1780-as és 1790-es évek demokrata eszméi, melyek Martinovicsékkal együtt 1794-ben elvérzettek, a Ludas Matyi hatása alatt támadtak újra fel az irodalomban s lettek ismét a közvélemény tárgyai. A kis furcsa eposz nagy mértékben hozzájárult a magyar jobbágyság önérzetének emeléséhez és sorsának későbbi alakulásához.

De megfordítva is mondhatjuk: hogy a Ludas Matyi annyira tudott hatni, oly népszerű, sőt valóságos népkönyv lett, azt nemcsak czélzata okozta, hanem költői becse is. Hősében sikerült a költőnek egy alakot teremteni, mely első bemutatkozásától kezdve kedves ismerőse, régi jó barátja lett a népnek. Matyi nemcsak azért tetszett, a mit elkövetett, hanem népies jellemvonásaiért is; sőt viselt dolgai annál inkább tetszettek a népnek, mert ilyen magaszőrű egyén vitte végbe. Ez alak megteremtése és a nép szellemébe iktatása egyik nevezetes érdeme Fazekasnak. Döbrögi is ismeretes typus volt a szenvedő jobbágyság előtt, valamint a szolgalelkű ispán és a sorsosai elnyomására is segédkezet nyujtó cselédség; a földesúr jellemrajza annál általánosabb tetszéssel találkozott, mert nemcsak kegyetlennek és gőgösnek, hanem gyávának és korlátoltnak is van festve. Másik jelensége volt a népmesék világos tervére emlékeztető egységes, kerek, arányosan tagolt kompoziczió, a motiválás elégséges volta és tisztasága, a kettős bonyodalom kettős komikai érdeke, s a hármas bosszú,

melynek egyes alkalmai logikus kapcsolatban vannak egymással s megannyi meglepetést hoznak magukkal; jól megrajzolt szituácziók, kellően részletező elbeszélés fölösleges nyujtások vagy kitérések nélkül. Végül a népszerűség kiváló tényezője volt a népies és meglehetősen jellemzetes nyelv. Sajátságos, még a hexameteres forma sem volt akadály, s nincs is egyetlen klasszikai formájú költemény sem irodalmunkban, mely ennyire népszerűvé tudott volna válni. Fazekas előadása nem a pompázó hexameter, hanem a természetes beszéd hexameteres formában. Rímet nem talált ugyan benne a nép s versnek talán nem is érezte, de prózának bátran olvasható és érthető volt. A nép a szövegnek egész kifejezéseit felkapta: «Magam la!» «Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza» stb. népi frázisokká lettek.

Előadásáról Toldy azt jegyzi meg, hogy a furcsa itt is, mint Gvadányinál, inkább a dologban, mint az előadásban van, s ennek tulajdonítja, hogy ez a művelt közönségnél is egykor kedvességben állott mű az ízlés haladásával mindinkább feledékenységbe ment. Valóban Fazekas az egész történetet tárgyias hangon adja elő, maga nem igen humorizál; a subjectiv komikai elem csekély volta miatt kissé fakó az előadás. De épen objectiv hangja miatt annál közelebb állt a népmesék előadásához s népkönyvnek annál jobb volt. Fénypontjai az előadásnak az éles megfigyelésen alapuló részletezések, találó bevezetések, egy-egy hangulatos leirás, a gyökeres, fordulatos, népies nyelv.

A költemény talán még inkább a nép szája ize szerint való lett volna, ha nem hexameterben írja Fazekas, hanem népies formában, mint pl. Csokonai a Dorottyát. De Fazekas az uralkodó irodalmi ízlés nyomása alatt állt; egyéb

görög-római formákat is azért művelt egy idő óta szinte kelleténél is gyakrabban, hogy eleget tegyen a vezető írók követelésének s kikerülje a gáncsoskodást. Kazinczyék tanítása szerint tökéletes ízlésű író csak antik vagy nyugateurópai ritmusban írhatott. A Dorottyában, Himfy dalaiban is kifogásolták a mérték hiányát. Fazekas egyszer elbeszélő költeményt írván, meg akart felelni a koryphæusok kívánságának. Irányadó írók annyi lyrai vers után várva-várták már az eposzt, hexameterben, Fazekas tehát kis művét ebben a formában írta, s úgy látszik, ezért is szánta rá magát, hogy elküldje Kazinczynak, bizonynyal abban a hiszemben, hogy örömet fog neki vele szerezni, s mindenesetre Kazinczy észrevételei nem a forma ellen szóltak, sőt azt csak szívesen látta, s ennek kedvéért adta jó tanácsait.

Ugyancsak a hexameter æsthetikai hatásáról e műben azt mondják, hogy e méltóságos forma ellentéte a köznapi tárgygyal emeli a komikumot. Toldy szerint «a hexameter jól van választva, mert ez, méltóságos portamentójával szintoly éles, mint mulattató ellentétet képez az alant forgó tartalommal; de Fazekasnál a hatásnak e faja elvész, mert hexametere pompa és numerus nélküli.» Ugyanő szerinte ez utóbbi fogyatkozás miatt «hiányzik vers és tartalom közt azon ellentét, mely szerencsésb kezelésnél a formának hatását annyira emelheté». Fazekas legújabb méltatója pedig, Tóth Rezső, említett jeles tanulmányában azt írja, hogy «e forma, melyet — mint a humorizáló előszóból is kitetszik — Fazekas öntudatosan használt, a maga ünnepélyes komolyságában igen sikerült ellentétes parodizálása az eposzi méltóságos előadásmódnak. Ezt már első kiadója, Kerekes is észrevette; kiemeli Toldy is s

utána valamenyi irodalomtörténetünk» (idézi Imre Sándorét és Beöthyét). Azt hiszszük, Toldy nem ezt mondja, sőt ő nem tartja sikerültnek az ellentét megvalósítását, parodizálásról sem beszél, inkább csak annyit állít, hogy a hexameter és a tartalom közt, mintegy elvileg, ellentét van, s ez magában komikusan hat, de a komikum e forrását Fazekas nem aknázta ki. Beöthy is csak annyit ír, hogy a hexameter komoly méltósága éles ellentétben állván az alantjáró tartalommal *és előadással* (ez a különbség Toldy véleményétől), a komikum emelésére szolgál. Azt, hogy ez szándékos és hogy Fazekas parodizálni akart, csak Tóth Rezső állítja egész határozottan. Nem tudjuk magunkévá tenni ezt a véleményt. Fazekas előadása nem parodizál semmiféle egyes eposzt, sem általában az eposzt, annyira sem, mint például a Dorottya, vagy a Nagyidai czigányok, vagy az Elveszett alkotmány. Ő a hexameterrel úgy élt, mint éltek maguk a görögök és a rómaiak, a kik ugyanis nem korlátozták ezt a formát csak fenséges tárgyakra, hanem idylli és komikus tárgyakat is ebben a formában dolgoztak fel a Batrachomyomachiától és Margitestől kezdve Horatius sermóiig. A parodizálás épen az előadás tárgyiassága miatt is majdnem lehetetlen; hiszen a Ludas Matyi előadása aránylag hangulattalan. Az előadás nem utánoz semmit, elég anekdotaszerű és valószerű; nincs is ellentétben a tárgygyal. Csak a hexameter van ellentétben mai fogalmak szerint (Vergiliusra, Klopstockra és Vörösmartyra gondolva) a tárgygyal, de az előadással is. Ez az ellentét csakugyan feltűnt, akár volt szándékos Fazekasnál, akár nem, s az irodalom emberei élvezték is Kerekes Ferencztől Kozma Andorig, bár teljesnek sokan nem érezték. Fazekas öntudatosságát másban

látnók. Ő hexametert írt, s meg akarta mutatni, hogy milyen természetes lehet a magyar beszéd a hexameterben, a mint Gœthe megmutatta a *Hermann und Dorotheával* a német nyelvre nézve. Csakugyan írtak sokkal szebb és költőibb hexametereket, de az Elveszett alkotmányig ilyen igénytelen és a természetes beszédmódhoz közel álló hexametereket nem írtak nálunk. Az is igaz, hogy irodalmi izlésünknek nem kellett a hexameterben az egyszerű nyelv, még az Elveszett alkotmány idején sem, pedig ebben a költő öntudatosan humorizál és parodizál is; de másfelől csakugyan igaz, hogy a Ludas Matyi hexameternek olvasva, elég numerustalan (még az Elveszett alkotmány is, bár az kevésbbé), pedig a mértéket pontosan megtartja.

A Ludas Matyi pompás meséje nem a Fazekas leleménye, bár ő alakított rajta s övé a felöltöztetés. A mese eredetére nézve újabban érdekes kutatások indultak meg; azelőtt egyszerűen elfogadták Fazekasnak azt a jelzését: «Egy eredeti magyar rege», részint abban az értelemben hogy mindenestől az ő leleménye, részint abban, hogy egy magyar anekdotát dolgozott fel, a nélkül, hogy az eredeti anekdotát valaki ismerte volna, vagy ismerné. A 80-as évek óta Heinrich Gusztáv indítására külföldi analog mesék felé fordult a nyomozók figyelme. Azóta Katona Lajos, Halász Ignácz, Lázár Béla, Kelemen Béla stb. egész sor különféle külföldi hasonló népmondát ismertettek. Az eddigi nyomozások eredménye behatóan ismertetve és kritikailag elemezve van Tóth Rezső érdemes tanulmányában Fazekas munkái előtt s az érdeklődőt a Régi Magyar Könyvtárnak ehhez a kötetéhez utaljuk. Az eddig összevetett anyagból megállapítható, hogy a Ludas Matyi me-

séje a közös európai mesekincs tagja és sok változatban él különféle nemzeteknél: van római, katalani, szicziliai, lotharingiai és norvég rokona, melyek több-kevesebb hasonlóságot mutatnak vele. De megvan egy XIII. századbeli kiadatlan, terjedelmes, de csonka, verses fabliau-ban is, Douins de Lavesne *Roman de Trubert*-jében, melynek kézirata a párisi Bibliothèque Royal-ban van meg; részletesen ismertette Amaury Duval, a franczia akadémia irodalomtörténetében 1838-ban. Ugyanez a mesetypus irodalmi feldolgozásban is részesült a franciáknál, kevéssel Fazekas előtt, Claude Tillier *Mon oncle Benjamin* cz. híres regényének egyik epizódjában. Ez a feldolgozás láthatólag népmesei forrásból merített. A három franczia szerkezet: a fabliau, a lotharingiai mese és a Mon oncle Benjamin mutatja, hogy e mesetypus franczia földön már a XIII. század óta él, el van terjedve s változatai keletkeztek. A norvég változattal együtt ezek hasonlítanak legjobban Ludas Matyihoz, sokszor a részletekben is. Az összes európai változatokban egy szegény parasztfiú a hős, a ki valamely hatalmas embertől igazságtalanságot szenved s azért furfangos módon boszút áll, Legtöbbször egy szegény özvegyasszony fiaként szerepel, a kinek tapasztalatlanságával és gyámoltalanságával visszaélnek; elcsalják, vagy elveszik tőle egyetlen vagyonukat: borjukat, malaczukat; a boszúállás álöltözetben történik, leány, pap, orvos vagy mesterember alakjában. A háromszoros boszú csak a franczia és a norvég változatokban szerepel; a többi motivumok is ezekben leghasonlóbbak, a nem köszönés, a feleárra alkuvás, az ácscsá, orvossá öltözés, az öltözet részletei, részben a nagyúr jellemzése is.

A másik kérdés az: vajjon Fazekas közvetlen forrása

mi volt? Ő a magyar néptől hallotta-e a mesét, vagy külföldi forrásból vette? A kutatók nézete megoszlik e kérdésben. Katona Lajos és Halász Ignácz magyar forrást tételeznek föl; e szerint a mesekölcsönzést a nép végezte volna, s a Ludas Matyi-közszólások részben már Fazekas előtt meglehettek a népnyelvben. Tóth Rezső abból kiindulva, hogy a népmesegyüjtők eddig nálunk hasonló mesét nem találtak, másrészt tekintettel a franczia változatok egyezésére a Ludas Matyival, s e mesetypusnak a franczia nép közt való nagy kedveltségére és állandóságára, — a norvég kölcsönzést kizártnak véli — azt tartja valószínűnek, hogy Fazekas a mesét franczia földön hallotta a nép ajkáról, talán némileg más alakban is, mint a közlöttek, s azután évek mulva politikai irányzattal dolgozta fel; de lehetségesnek mondja azt is, hogy a politikai tendenczia már a franczia eredetiben megvolt, s Fazekas tán a forradalom egy izgató röpiratában találta e mesét. E felfogás ellen látszik szólani Fazekasnak munkája czímlapján ez a jelzése: «egy eredeti magyar rege». Azonban lehetséges, hogy Fazekas csak a feldolgozásra értette az eredetiséget, t. i. hogy ő nem fordította ezt a mesét valamely meglevő külföldi verses mű után, hanem a maga eredeti költeményét adja benne; csakhogy ez esetben talán mégsem tette volna oda a «magyar» jelzőt is. Végre nem lehetetlen, hogy Fazekas, a ki a népnyelvet annyira ismerte s oly ritka tájszavakat használ, hallott a néptől egy már ritka, talán kiveszőben levő hasonló mondát, s azt aktuális czélzattal költői elbeszéléssé feldolgozva, e művével a régi mondát egészen kitörülte a nép emlékezetéből.

Akármint van is: a lelemény s a kompoziczió alaprajza

nem az övé. De neki is megvan a nagy érdeme. Ha franczíából vette: övé a magyar szöveg, a földesúr és a lúdhajtó gyerek, a jobbágyi viszonyok, a magyar alakok és a hazai czélzat. Ha a néptől vette, övé a czélzaton kívül a feldolgozás, a jellemzés, a részletes motiválás, a szituácziók, az előadás, a nyelv. És nagy érdeme, hogy művével hatott a néplélekre.

Valamint Gvadányi alakjai, úgy a Ludas Matyi is új meg új életre kelt újabb feldolgozásokban, *Balog István* színész, a «Mátyás diák» szerzője, «tüneményes énekes vígjátékot» készített belőle 1838-ban; e darab attól kezdve némi megszakításokkal 1871-ig színen maradt; Szerdahelyi József szerzett hozzá németes zenét. Balog Fazekas nyomán indul ugyan, helyenként még a dikcziót is megtartja, de beleveszi a bonyodalomba a szerelem motivumát is, és a bécsi Raimund énekes népies bohózatainak mintájára felczifrázza tündérekkel és allegorikus alakokkal; a háromszoros boszúálláson is enyhít, Matyi a harmadik megtorlást nagylelkűen elengedi. Ennek a gyengén szerkesztett s mégis elég népszerű darabnak nyomán készült az 1880-as években *Tatár Péter* verses, de költőietlen átdolgozása. A kiadó a történettel még ebben az unalmas alakban is jó vásárt csinált; három nagy kiadása fogyott el. Az eredeti munkát dolgozta át rímes alexandrinekben *Csengeri János* a Magyar Mesemondóban (Méhner, 1891), jó magyaros nyelven, de természetesen az előadás eredeti jellemének óhatatlan megváltoztatásával.

Ilyen állandó alakot teremtett Fazekas a Ludas Matyiban; e munkájával szerencséje volt: még megérte nagy népszerűségét, de nem érte meg elfelejtését.

E költői főműve mellett volt egy nem kisebb szeretet-

tel dolgozott s nem kisebb fontosságú tudományos főműve is: a füvészkönyv. Már Földi János megkezdte a természetrajz tudományos feldolgozását, de csak az állattant készíthette el (*Természeti história* a Linné systemája szerint. Első csomó: Az állatok országa. Pozsony, 1801). Munkáját folytatva a növénytannal, a Göttingában is tanult Diószegi Sámuel debreczeni ref. prédikátor és Fazekas Mihály megszerkesztették a magyarországi növények rendszeres botanikus könyvét, Linné rendszerében, s megállapították a növénytani műszókat. A munkán nagy utánjárással, levelezéssel dolgoztak több éven át, s 1807-ben adták ki: *Magyar Füvész könyv.* Melly a' két magyar hazábann találtatható növevényeknek megesmerésére vezet, a' Linné alkotmánya szerént. Első rész. Egyhímesek— sokhímesek (Debreczen, Csáthy György. 1807, XVI és 608 l.).

A könyvnek a szerzők szerint egyenes és egyedűl való czélja az, hogy a fáknak, füveknek és virágoknak ismerésére vezessen. Megismerünk valamely növényt akkor, mikor a többiektől megkülönböztetni és nevéről nevezni tudjuk. Ezért adják a növények leírását tudományos rendszerben, rendek, seregek, nemek és fajok szerint, s ezért törekszenek az elnevezések pontos megállapítására. Valóban a könyvnek kettős fontossága van: természetrajzi és nyelvészeti. Természetrajzi tekintetben a magyarországi flórának első rendszeres összeállítása. Alapúl a Linné rendszerét vették, a *Systema vegetabilium* XV. kiadása nyomán, némi igazításokkal a természeti rendszer kedvéért, és a leírásban Linné *Species plantarum*-át követték Willdenow kiadása szerint, továbbá Persoon *Species plantarum*-át. A könyv tudományos értékét a szaktudósok jelentékeny-

nek ismerték el. Nyelvészeti, illetőleg műnyelvi fontossága még nagyobb. Nem ez az első kisérlet a magyar növénytani műszók megállapítása terén, de ez volt a legteljesebb és legrendszeresebb, és hosszú időre alapvető lett. Rendet teremtett a magyar növénynevek közt, egy-egy növénynek sokféle népies elnevezése közül választott, a legalkalmasabbnak tetszőt megtartotta nemi névnek, a faji jelzőt többnyire ők választották hozzá; az illetlen, vagy a babonás nevek helyett újakat adtak, a magyar névvel nem biró növényeket is elnevezték vagy a latin szó magyar hangzásúvá tételével, vagy a magyar szóalkotás egyéb módjai szerint.

Így a könyvben a népnyelvi anyag dús felhasználása mellett sok az új szó is, de újításuk többnyire egészséges analogiák után indul és szerencsés. Gondjuk volt arra, hogy az új név a növény ismertető jeléből legyen véve. Némi túlzásba estek a szentekről, Istenről, ördögről vett népies elnevezések üldözésével, de egészben véve megalkották a növénynevek rendszerét. Ugyancsak megállapították a növények leírására vonatkozó nevek és jelzőszók használatát is (fészek, csésze; hengeres, ellenes, hosszúdad stb.).

A szerzők arra számítottak, hogy munkájok megkedvelteti a füvészetet a magyar közönséggel. Méltán is várhatták fáradhatatlan igyekezetük foganatáúl munkájuk hatását a hazai füvészet fellendülésében. Ez a hatás be is következett, bár nem oly szemlátomást, mint szerették volna, de annál tartósabban. A lassanként kifejlődő magyar füvészet az ő munkájukat vette alapúl. A látszólagos közöny elkedvetlenítette Fazekast. Sógorának segített ugyan a füvészkönyv praktikai részének, az *Orvosi füvészkönyv-*

nek megszerkesztésében is (Debreczen, 1813.), de e munka előszavát már nem irta alá.

Volt Fazekasnak még a Füvészkönyv készülte idején egy kevésbbé elismerésre méltó szereplése is, az ú. n. Arkádia-pörben, 1805-ben és 1806-ban Kazinczy ellen a debreczeniek részéről ő írta a legélesebb czikket s bizonygatta az Arkádia-szó sértő voltát Csokonaira és Debreczenre nézve. E vitában Fazekasnak nem volt igaza. A régi ellentétek a «debreczenismus» képviselői és Kazinczy közt ekkor mentek át nyilt szakadásba. Állítólag részt vett Fazekas a Mondolat szerkesztésében is, de ez nincs bebizonyítva. Bizonyos azonban, hogy Fazekas, noha a Füvészkönyvben maga is sokat újított, Kazinczy neologiájával szemben inkább az orthologusokkal rokonszenvezett, mint a debreczeniek általán. A phraseologiában és stilusban egyébként nem is volt neologus.

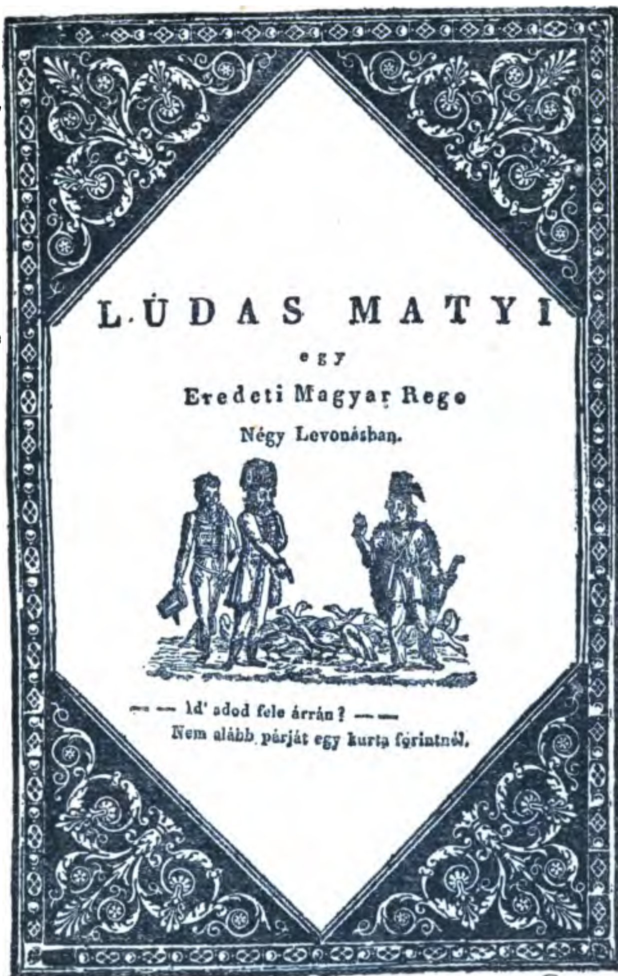
Idősebb korában, miután író barátai elhaltak s költői munkásságát sem igen folytatta, a népszerűsítő irodalom terén keresett foglalkozást. 1819-ben megindította a Debreczeni Kalendáriumot, melyet igyekezett úgy szerkeszteni, hogy kihagyva belőle a régebben oly kedvelt babonás jóslatokat, érdemesebb olvasmányokra szoktatta a népet. Ez a vállalkozása sikerrel is járt, a naptár korunkig fenmaradt, Fazekas haláláig szerkesztette. Kisebb költeményeiből életében a 127. dícséreten kívül csak a Nyári esti dal jelent meg; Kazinczy adta ki a Hebe 1825-iki folyamában. Még 1826-ban ad ki egy népszerű csillagászati munkát, a *Csillagórá*-t, «mellyből, ki a jelesebb álló csillagokat esmeri, az esztendőnek minden tiszta éjjelén és annak minden részeiben megtudhatja, hány óra és hány fertály legyen.»

1828 február 23-án halt meg hosszantartó «száraz betegségben». Igen szép halotti pompával temették el. Budai Ezsaiás superintendens mondott felette prédikácziót, «és a nemes tanuló ifjúság s városunknak minden rendben levő elöljárói s alattvalói szomorúan kisérték ki ezen ritka nagy embert, a ki akár lángeszére s mély tudományára, akár fabricziusi karakterére nézve megérdemli, hogy a két magyar haza kevés választottjai között helyet foglaljon» — írja róla a «Magyar Kurir» debreczeni tudósítása.

Verseiből tízet Ináncsi Pap Gábor tett közzé a Koszorú 1830-iki folyamában. Összegyűjtött versei nyolcz évvel a költő halála után jelentek meg: *Fazekas Mihály versei. Összeszedte Lovász Imre. Pesten. Esztergomi K. Beimel Józsefnél, 1836.* 134+2 lap; benne van a Ludas Matyi is. Mátray Lajos «Fazekas Mihály élete és munkái, felfedezett ismeretlen verseivel» (Debreczen, 1888) egy Fazekasénak tartott régi kéziratos verses könyvből 27 verset közöl mint Fazekas felfedezett verseit; azonban nem igazolja, hogy a kézirat csakugyan Fazekasé, s a versek közt vannak kétségtelenül más szerzők darabjai: nevezetesen Ányostól, Csokonaitól, Kisfaludy Sándortól stb.; a többinek eredete is bizonytalan. Uj kritikai kiadása a Régi Magyar Könyvtár XVII. füzetéül jelent meg; *Fazekas Mihály versei, Bevezette és kiadta dr. Tóth Rezső.* (Budapest. Franklin-Társulat. 1900.) Kisebb verseit a Lovász-féle kiadás szerint adja az akkori helyesírással, a Ludas Matyit pedig az 1817-iki kiadás nyomán. E kiadás többször idézett bevezetését mi is használtuk.

Nyilvános emléket először mint tudós nyert; a pesti füvészkertben 1864-ben állítottak egy kis oszlopot Dió-

szegi és Fazekas tiszteletére. 1898-ban Debreczenben az egykori háza helyén álló banképületen dombormüvű emléktáblát helyeztek el, 1904-ben pedig sírjára állítottak művészi díszű emléket. De alakjával az irodalomtörténet is megujúlt érdeklődéssel foglalkozik, s egyre tisztább világításban látjuk a debreczeni kör másodrangú, de érdemes lyrikusának, a magyar botanika egyik alapítójának és egyik jeles komikus eposzunk költőjének jelentőségét.

Az első kiadás czímlapja.

Quamvis sublimes debent humiles metuere,
Vindicta docili quia patet solertiæ.

Phaedrus.

ELÖLJÁRÓ BESZÉD K.* F.*-TÓL

AZ ELSŐ KIADÁSHOZ, MELY A SZERZŐ HIRE NÉLKÜL JELENT MEG.

Jámbor Olvasó!

E munkácskának ki legyen szerzője, ha kérded,
Nem tudom: a bizonyos, hogy az én kezeimbe csak így jött
Név nélkül; nekem egy szomszédom hozta az Erdő-
Hátról, vagy honnan, hogy jó lesz rajta nevetni
Majd borozás közbenn. Igaz is: mert rajta nem egy-két
Vídám estvéket töltének; még Marczi kanász is,
A ki nagy Á-t se tanúlt soha, sokszor majd megütötte
A guta, úgy röhögött: «No ilyet soha Gazd' uram — úgy-
[mond, —
Még a hetvenedik nagyapámnak lelke se hallott.
Be furcsán perdül; pedig a sor vége nem úgy megy,
Mint a nótában szokták. Osztán meg akárki
Irta uram! de gonosz csontnak kell lenni, ugyancsak
Tudja mikíp szokták». Így ítélt Marczi tudatlan
Fővel; mások még több szépet láttak ezen kis
Munkában, de kivált a többek közt, nekem a sok
Körmönfont magyaros szólás formája, meg a nagy
Könnyűség, elmés lelemény, természeti festés,
Mellyek ezen kisded munkát kedveltetik, egybe
Úgy megtetszettek, s egyszersmind Döbrögi úrnak
Példátlan példás megjobbúlása is egybe

Úgy szívemre hatott, hogy azonnal, mint Matyi, én is
Háromszor tettem fogadást, hogy közre-bocsátom
A fúrfangos eszű Lúdas Matyi tetteit, és már
Szükség, hogy szavamat telyesítsem, mint magyar ember.
Ebből áll az egész dolog, a mit mondani szükség
Volt, legalább annak véltem. Most útra bocsátom
A Matyit, országot hadd menjen látni ; ne féljen
Döbrögi úr, mert ő már többször nem veri ám meg.

Írtam — — — JOBBOTTHON

Egy kancsó jankai mellett —

A kiadó.

A SZERZŐ AZ OLVASÓKHOZ.

Hajdann ütlekkel magyarázták a mi atyáink
Hogy mi az alsó rend törvénye? kinél az igazság? —
A ki erősebb volt, ugyan az kényére bitangolt —
A lepocsékolt nép dühös indúlatja kanóczczal
Adta jelét olykor bosszújának, de oroszlány
Szíve kevésnek volt, hogy mint Matyi visszapofozza
A mi goromba csapást vett a zabolátlan erőtől.
Elmúlt a vad idő; ki van ennek szabva határa,
Szintúgy mint annak; szent a törvény; az igazság
Fennyen hordja fejét, mert van bizodalma hazánknak
Bölcs fejedelmeiben. Bátran eleresztem azért én
Döbrögi Mátyássát, mint medvét, mely vadonából
Emberi kézre került, és már gazdája dudáján
Úgy illeg-billeg, hogy rajta akárki nevethet,
Senki fiának sem lévén oka tőle szepegni.
Bécsbe ugyan hírem nélkül szöke pőre gatyában
És bogjás fővel: most én csimbókba kötözve
Fürtjeit és e kis kaczagánkát vetve nyakába,
A korhelyt fogadott apjának visszabocsátom.

Debreczenből januárius 12-dikén, 1816-ban.

F. M.

LÚDAS MATYI.

ELSŐ LEVONÁS.

Hajdann egy falubann, a Nyírenn-é, vagy az Erdő-
Háton, vagy hol esett, jó szerrel nem jut eszembe,
Már csak elég az, hogy: volt hajdann egy öreg asszony,
Özvegy volt, s egy rossz fia volt. Ez munka fejében
Nyáronn a legyet a szárán csapkodta napestig,
Télenn a tüzelő mellett a piszkafa végén
Ácsorgott el egész napokat. Jó anyja eléggé
Zsémbelt rá; de akár a száraz falra marokkal
Borsót hintett volna, szitok, mocsok és a hurítás
Annyit tett Matyinak (Matyi volt neve a sihedernek).
Ily tunya életet élt ő jó ideig; hanem egyszer
Holtra elúnta magát; hosszúknak kezdte találni
A napokat s nem elég tágasnak az anyja telekjét:
Addig nyújtódzott hát, hogy valahára szokatlan
Bajra vetette fejét, s kigyaloglott a falu végén
Lévő dombig, a hol szoktak volt mindenik innep
Délyesténn az időtöltők karikába' hasalni. —
Mint sziszeg a fót lúd idegenre: Matyinkat is akként
Gúnyolták ki az ő vele nőtt egyforma korású
Virgonczok; de csak ott volt már ő s nem sok időre
Öszvegyalúlódott velek. — Innen láta először
A mi fiúnk, nézvén szana-széllyel, az ég karimáján
Dalmahodó hegyeket; más részről mint ugyanannyi
Nyársakat a távol helységek tornyait; itten

Vette ki a szóból, hogy szomszéd vármegye is van ;
És a többek közt, hogy a híres döbrögi vásár
Egy hét múlva esik. — Felperczene benne az ország
Látására való kívánság; már az eszében
Kezd sok gondolatok forrása mozogni, pezsegni;
Nincsen nyugta; fejét töri, míg végtére előtte
Rés nyílik, mellyen szándéka folyásnak eredhet. —
Anyjának húsz szép anyjányi libái valának
Egy vén gúnárral, s egy pár öregecske tojóval,
Jókor költek azok, maga bajmolt véllek az özvegy,
Hogyha szerencsésen, úgymond, fel tudja nevelni,
Majd egy kis télére valót árúlna belőllök.
E lúdakra fené fogait Matyi, kéri az anyját,
Bízná rá azokat, hogy hadd próbálna szerencsét;
A vásárra bemenne velek; jó móddal eladná;
S így kapadozva talán kupecz is kerekedne belőlle,
Melly úton sok rácz úr lett abbann az időben. —
«Korhely! léhűtő! majd a vásárra, pokolba!
Mit keresél az egész nyáron? jobb hogyha dologhoz
Látsz itthonn»: — az anyó így s így mocskolta le Mátyást.
Ő pedig a vásárra menést feltette magába,
Már pedig ő, a mit feltett furfangos eszébe,
Azt onnan sem tűz, sem víz nem ütötte ki többé;
És addig kunyorált, hogy csak rávette az anyját:
«Ám no hiszen legyen úgy, úgymond, áldjon meg az Isten,
Csak lendíts valamit, mert héj nagy bűn a henyélés.»
Kedve derűl Matyinak, szerez egy jó kézbeli fütyköst,
S a sutból kivon egy pókháló-lepte tarisznyát,
Melly öreg apjának sohasem szállott le nyakából.
Ebbe az anyja rakott túrót, hájat, kenyeret, sót
S fokhagymát; azalatt ő a vén lúdakat arrább
Hessegeté; az eladni való húszat kiszakasztá,

És egy körmön font ostorral az útra riasztván,
Anyjának minden jót kíván s ballag utánnok.
Döbrögben vala hát ekkor vásár, a hatalmas
Döbrögi úr örökös jószágában, ki magáról
Azt tartotta, hogy ott neki a felség se parancsol;
A mit akart, a volt törvény, s tetszése igazság. —
A portékáknak maga szokta kiszabni az árát,
És a mely darabért többet mert kérni az áros,
Elconfiscáltatta, meg is büntette keményen.
Hogyha pedig nétán más ólcsón vett meg akármit
És neki megtetszett, csak azért kivetette belőlle,
Hogy fenntartódjon fegyverrel nyert ősi jussa. —
A mint Döbrögi úr ekkor sétála alá s fel
A mi Matyink és a szép húsz liba tűne szemébe,
Annyival inkább, mert minden süvegelte személyét,
Csak Matyinak volt fenn egyedűl a főre valója.
Kérdi az úr: «Ki ezen lúdak gazdája?» «Magam la!»
Így szólott nagy nyers-nyakason Matyi. «Ejnye gazember!
Nem tudod itt ki az úr? majd emberségre tanítlak!
Hol vagyon a süveged? mi ezen lúdaknak az ára?» —
Bényomván süvegét s megrázintván kaczagányát:
«Három márjás», úgymond, «párja az illyen amollyan!» —
Kérdi az úr: «Id'adod fele áránn?» — «Ő biz az apja
Lelkének sem alább párját egy kurta forintnál.»
Döbrögi vág egyet sinkójával; nosza három
Fogdmeg toppan elő; Matyit a kastélyba czibálják;
Lúdjait elhajtják; és a kapu közt hevenyébenn
Ötvent vágnak rá, mellyet süvegelve faránál
Egy ispán híven számlált, és Döbrögi böröś
Karszékből szemlélt.—Matyi így szólt, hogy feleresztték:
«Én uram a fizetést köszönöm; ha az Isten erőd ád
S életben megtart, majd megszolgálom; azért csak

Róvja fel e kapufélfájára, hogy el ne felejtse:
Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza!»
Ezt csak alig végzé, néhány zöld ingesek agyba-
Főbe verék, s kiveték jól meghurczolva hajánál
Fogva, hogy a földet még a lábújja sem érte.
Míg húzták-vonták, még egyszer vissza kiáltott:
«Osztán háromszor veri meg Lúdas Matyi kendet!»
Hogy már ott kinn volt, így szólott a sokasághoz:
«Majd meglássátok, háromszor megverem azt la!»
Ezt minden neveté; de kivált a Döbrögi-háznál
Őrültes szavain Matyinak hahotára fakadtak.

MÁSODIK LEVONÁS.

A mi Matyink, könnyen lehet elgondolni, hogy anyja
Háza felé képpel sem fordúlt; búgva morogva
Elment földetlen földig; s elvitte magával
A bosszúállás lelkének is ördögi mérgét.
Hogy dühe czéljához juthasson, pénz-kuporásra
Adta magát; jócskán keresett is, hol napi számmal,
Hol szolgálattal; s néhány nyelvekbe eléggé
Jártas lett, mert sok nagy városokat bebarangólt;
S annyira mennyire sok mesterségnek kitanúlta
A csínját-bínját. Bízván hát mind az eszéhez,
Mind erszényjéhez: «Hogy Döbrögi meg ne csalódna,
— Úgymond, — már egyszer vele számot kellene vetni.»
Képe azólta nagyon elváltoza néki; azomba
Döbrögi házánál elenyészett híre nevével.
Bátrann elmegy hát a nyílt udvar kapujáig,
A melynek küszöbén nem igen kedvére hasalt volt.
Látja, hogy a füstös nagy ház hellyére azólta
Pompásabb palotát újabb ízléssel emeltek,

A fala fel van már építve, de a fedeléhez
Még faragatlan fák vagynak halmozva rakásra.
«Meg lesz már, így szólt Matyi, meg lesz Döbrögi verve.»
Elfordúl onnan, veszen egy félkézi szekerczét,
Zsebbeli ölmérőt, s plajbászt egy irha kötővel;
És egy vándorló olasz ács formába jelen meg.
Eljutván a nagy kastélyhoz, mint ahoz értő
A falnak szélét hosszát mérkéli szemével;
Onnan vizsgáló képpel megyen a farakáshoz;
Olykor fel-fel-néz, a fákat megmosolyogja;
S csóválgatja fejét. Meglátja az úr is az embert,
Arra felé sétál; mit akar? megkérdezi. «Semmit,
— Úgymond — méltóságos uram! csak ezen vala útam,
Meg sem is állhatnám, hogy az illyent meg ne tekintsem,
Mert mesterségem; látom, hogy akárki csinálta,
A palotában a kőmíves munka királyi,
Bár csak már fedelét láthattam vólna; reménylem
E díbdáb fákkal nem akarja az úr bekeverni.»
Mondja az úr: «Ezeket bizony én vágattam az erdőn
Csak hozzá vetvén.» «Jók, jók,— úgymond Matyi,— apróbb
Házaknak, de nem illy kastélynak; Róma felé kell
Forgani, hogy pompás fedelet láthasson az ember.
Én, nagyságos uram! láttam s dolgoztam is egy-két
Herczegi munkákat: de bizonynyal mondom, ezekből
Nem képes takaros mívet készítni.» — Kirántja
Mérőjét, — mérkéli — «Be kár, hogy öt ujjnyi hibázik;
Ám de hisz e' nem az én dolgom, senkit se gyalázok,
Sem magam ok nélkűl más munkájába nem ártom.»
Menni akar; de az úr megtartóztatja. «Barátom!
Még nekem — úgymond — nincs egy ácscsal is alkum.
[Az úr hát
Járt az olasz földön? — tessék béjönni! — Ebédje

Volt-é már ma? — Ha a munkám fog tetszeni, nem fog
Nálam az országban nemesebb gazdára találni.»
Elmosolyodja magát Matyi és dícséri az úrnak
Építésbeli ízlését, sajnálja, ha itten
Tán alkalmatosabb fákat nem lelni ezeknél.
«Óh! — mond Döbrögi, — nincs a földön oly jeles erdő,
Melly az övénél jobb s gyönyörűbb fát tudna nevelni.»
Látni szeretné azt Matyi. — Döbrögi pontba parancsol
Egy hintóba fogatni. — Szakács tálaljon azomba!
Míg bémennének, Matyi mondja, hogy arra való fák
Hogyha találtatnak, jó volna talám kijegyezni,
Sőt tán egyúttal vágatni is. — Egybe az ispánt
Szóllítsák! — kétszáz fejszést rendeljen az erdő
Sarkához. — Készen az ebéd; jól laknak; a hintó
Ott terem. — Egy pillantat alatt kinn vagynak az erdőn.
A fejszések is ott vagynak már. — Járja az úrral
A roppant tölgyest Matyi, és vágatja, ha szép fát
Sejt meg. — Már minden munkást elrendele széjjel,
Kedve szerént: nem tud még egy szál fára találni.
Beljebb mennek hát, — vizsgálódnak, Matyi egyszer
Mondja, hogy ő már lelt. — Egy sűrű völgybe lecsalja. —
«Illyen lenne derék, hahogy ölnyi kerülete volna.»
Döbrögi mellé áll s által próbálja ölelni.
Akkor megkapván Matyi túlnan két keze szárát,
Egy gúzszsal, mellyet csak azért font, öszveszorítja.
«Nem vagyok én, uram, ács, hanem a Lúdas Matyi — [úgymond, —
Kit kend megcsapatott, és elrablotta libáit,
S háromszor fogadá, hogy visszapüfölgeti kenden.
E' most hát első.» Vág egy jó tölgyfa husángot,
S azzal tarkótól-talpig meghányja keményen.
Döbrögi hasztalanúl hánykódott, mert fa mohával

A száját jól bétömködte; azomba az erdő
Rengett a sűrű kopogástól, s a rohanó fák
Vad morgásaitól. — Mátyás az urat megagyalván
És a lúd árát a zsebjeiből kikeresvén,
Törli szemét száját, és a sűrűbe elillant.
  Már a fejszések, nem lévén munka, pihentek.
Már jobbára ledöntve hevert a czímeres erdő
Legszebb része; menő félen már a nap: az ember
Bárha dologtalan is, de az ácsorgást is elúnja:
Még sem jő sem az úr, sem az ács. Végtére az ispán
Nem veszi a dolgot tréfának, hoppogat: erre
Hoppot mond itt, ott, meg amott a rengeteg erdő.
Hallgatnak: de csak a baglyok huholási szakasztják
Félbe az alkonyodást követő vadon estveli csendet. —
Már most mindnyájan kurjantnak; a hangok özönje
Zengeti a zordont; beljebb-beljebb morog, a míg
Mélyen elnémúl. — Figyelem van utánna, sehonnan
Egy kukk hang se felel. Most-most szeppen meg az ispán,
Széjjel rendeli a látványságot, hogy az erdőt
Hajtsák meg, mert már bajnak kell lenni akárhogy. —
A mint egynéhány hajtók a völgyet elérik,
Hallanak egy ollyan horkantást, mint mikor a kant
Megdöfik, és szívét-ért sebje miatt az utolsót
Elhergette. Mi az? megdobban az ijjedezésre
Rákapatott jobbágy; hátrál; ordítja az ispánt;
Ott terem az, s félénk népét bíztatva lemégyen
Ólálkodva az aljra velek: — mit látnak? az Isten
Mentse az illyentől még a jó krími tatárt is!
Fához kötve urok, fa mohával szája betömve,
És a drága ruhák szét vannak rajta feselve.
Elvágják a gúzst, és szájából kifeszítik
A mohot; a réműlt ispán instálja alássan,

Hogy mi pogány gyilkos kínozta meg illyen erősen
A nagyságos urat? Felelet hellyébe aludt vér
Ömlött Döbrögiből; sok csuklás közbe sokára
Úgy nyöghette ki, hogy Lúdas Matyi meggyilkolta.
Egyik jobbágy a másiknak kurta gubáját
Megrántá; más a mellette valóra könyökkel
Titkon bökdöse, míg urok óbégatva könyörgött:
«Óh fiaim! vigyetek szaporán, mert meghalok», úgymond.
Megfogadák ezek a jó emberek, és az ölökben
Vitték a kocsihoz, mások famohát szedegettek
És derekának lágy fekvést puhogattak, az egyik
Szűrét tette alá, másik betakarta gubával. —
Hogy haza czammogtak vele a lovak, egy banya két pint
Szappanos égett bort kent széllyel rajta; az udvar
Egy kis mákszemnyit sem aludt, minden köhenésre
Öt-hat férjfi cseléd, és szintugyanannyi fejér nép
Ütköze egymáshoz; nagy volt egyszóval a hűhó!

HARMADIK LEVONÁS.

Hát Matyi hol jár most? vátig keresék, de az éjnek
Jó oltalma alatt hamar által ment a határon,
És már új módon gondolkozik a mi urunknak
Más izrombeli megpüfölésérői. Mikor elsőbb
Vándorlott, egy vén doktornál jó darab ízig
Szolgált (hajdann ez valamely külföldi seregnél
Felcser volt). Minthogy híven szolgálta, bizonynyal
Tudta tehát, hogy még jó szívvel látja: ez úgy lett.
Még életbe lelé, s hozzá beszegőde inasnak,
Olly feltétel alatt, hogy az esmeretes nyavalyáknak
Czifra nevére, haszonvehető fűvekre, porokra,
Érvágó, köppöly, kristély, lánczéta, borotva,

S más borbély-szerszám hasznára, sebekre való szer,
Fördők s párgolatok készítésére, kenőcsre
Oktatná őtet. — Feje jó volt a mi Matyinknak
S egy-két hét csak alig múlt, hogy vagy római nyelven
Vagy görögül, sok rossz nyavalyákat elő tuda bölcsen
Mondani, mellyek azon században műbe valának;
És az azokra való szer kotyvasztáshoz is értett. —
Elkéré ekkor doctor Scorbuntzius úrtól
Ócska parókáját, spádéját, vén paripáját,
Bőr bugyogóját, és a tábori régi kabátját,
Hadd csapjon velek egy farsangot földesuránál.
Ráállott az öreg, minthogy jó zálogot ígért. —
Felveszi hát a vén haczukákat; doktori módon
Kezdi viselni magát; illett rá tászli, paróka,
Koszperd és bugyogó; úgyhogy Scorbuntzius úr is
Megfogván a hasát, majmát majd hóltra nevette.
Ő meg búcsút vesz, s Döbrögnek ereszti fakóját.
Döbrögi még szintén meg sem szabadúlt az elébbi
Megpüfölés szedres daganatjaitól; ihol újra
Látogatásra megyen hozzá Matyi hajdani szörnyű
Igéretje szerént. Hijjába keríti magát bé
Puzdrás és láncsás hajdúkkal: nincs neki annyi
Lelke, hogy a bosszús Matyinak kikerülje husángját. —
A végső faluhoz jutván Matyi, ott maga mellé
Egy vezetőt bérelt; mikor osztán Döbrögöt érte,
Ott a bírótól katonás hangon kalaúzt kért,
Mert ő menni muszajn szakkerment a generális,
Quartély a ki betegb. (Hihető, abban az időben
Történt volt e' meg, mikor a sokféle keresztes
Ponyva hadak szanaszét kóborlották be hazánknak
Nagy részét.) Bíztatja Matyit szóval, hanem elsőbb
Földesurához fut bíró uram, és bejelenti,

Hogy hadi orvosló vagyon itt; mert Döbrögi fűhöz
Fához kapkoda, és a kit csak ajánlani tudtak,
Bárha kerékgyártó, lóorvos, marhakuruzsló
Volt is, kínjában mind meghallgatta tanácsát.
Kéreti hát ezt a felcsert is, hogy ha az Istent
Féli, tekintse az ő nyomorúságát, s ha csak egy-két
Pillantást szánjon megnézésére; jutalmat
Várakozása felett ígér, és a kocsijában
Küldi el a generál szállásáig. Matyi gazda
Egy darabig vonogatta magát; végtére az egymást
Felváltó posták elvitték csaknem erővel.
(Bárha nem említném, lehet elgondolni csak úgy is,
Hogy Matyi a képét okosan bé tudta vakolni
És különös módonn elváltoztatni beszédét.)
A mi urunk, ki szegény, még vagy három daganattal,
Mellyek a hátáról nem akartak eloszlani, ágyban
Kornyadozott: hogy vélt orvossa felé közelített,
Majd kirepült szedres bőréből; kéri az égre
S földre, hogy ily nyomorúlt sorsán, ha lehetne, segítsen.
Megtapogatja erét Matyi, és veszedelmes hevűlést
Érez megromlott vérében; hogyha azonnal
Förđő nem készűl, és köppöly, még ma bizonynyal
A szívére megy és —. Ekkor vállat von az álnok.
Kéri az úr minden szentekre, hogy a mit az Isten
Értésére adott, rendeljen. — Doktori módon
Harmadik újjával megbökvén homloka búbját: [nek
«Förđő-víz szaporánn,— úgymond,— és fűvek!» Ezek-
Elszámlálja külön neveket; száz erdei, réti
Dudvák voltak ezek; nyúl-, farkas-, békacseresznyék;
Medve-, szamár-, disznó-, eb-, egér-, kutya-, macska- [tövissek;
Hát meg az angyal-, szent- s ördög-gyökerek (mivel akkor

A fűvek neve csak barom, ördög, s szent vala; Fűvész-
Könyv még nem lévén). Nosza ispán, szolga, poroszló,
Hajdú, kukta, szakács, kertész, szoba-, konyhaleányok,
Béres, strázsa, kocsis, fullajtár, bába, favágó,
Egyszóval minden, valamely'k csak elől vagy utól volt,
Fusson az udvarból a rétre, ligetre, mezőre;
Addig az üstben víz legyen, és hadd égjen alatta.
A nép mind kirohant, egyedűl egy sánta banyára
Hagyvánn a tüzelést; hanem a szemfűl Matyi ettől
Így szabadúla meg: a paphoz küldé, hogy az Istent
A fűveknek erőt szerző mennybéli malasztért
Kérje a hívekkel. — Maga megvizsgálja az úrnak
Vak szemeit; kendőt vesz elő s addig simogatja
A két szárnyával, hogy száját béfedi; ekkor
Megköti hátulról tarkójánál. «Uram! — úgymond, —
Nem felcser vagyok én, hanem a Lúdas Matyi, kit kend
Megveretett s lúdját elvette; de hasztalan a szót
Nem szaporítom; elég hogy most másodszor adom meg,
A mit megmondtam; főkép hogy kend is a hosszas
Várakozásba magát ne gyötörje sokára, csak essünk
Által rajta; ha még nekem a jó Isten erőt ád,
Harmadszor se fogok majd késni.» Előveszi osztán
Döbrögit, és a vert testét megdöngeti rútúl.
Ekkor az ágyfőből a pénz kulcsát kikeresvén,
«Lúdjaim árát és költségemet elveszem,» — úgymond.
Azzal búcsút vesz, kimegy; a paripára felugrik;
S illa berek. — Haza jő a fűvészcsorda rakottan:
Bészalad egy szobalyány, meglátja az úr csuda képét;
Elsikkantja magát, kifut, öszve rikoltja az udvart.
Egyik kérdi, mi baj? másik, hogy hol van az orvos?
Kúcsolják kezeket, tanakodnak, hogy ki az ördög
Fojtá bé ismét száját nagyságos uroknak?

Óldjuk meg szaporánn. — A félholt Döbrögi ekkor
Már csak alig szuszogott, és minden pontba' elájúlt,
S csak lassan nyöghette ki, hogy Lúdas Matyi volt az,
És hogy agyon kínzá.—Mind lóra kap, a ki csak ülhet,
Kergetik a Matyi hűlt nyomait, de haszontalan, ő már
Tudj' Isten hol járt; bizonyos, hogy csalfa örömmel
És degesz erszénynyel tért meg Scorbuntzius úrhoz.

NEGYEDIK LEVONÁS.

Már most ám igazán rosszúl lett Döbrögi; rendes
Orvosokat hívtak, s currenst küldöztek az ország
Minden részéhez, Lúdas Matyi megfogatása
Végett; csakhogy az ő képét igazára leírni
Nem lehetett, minthogy mindég más színbe jelent meg.
Hogy pedig ez nem más földön, hanem a mi hazánkban
Történt, a' bizonyos: megtetszik az akkori törvény-
Tévők gondjából, kik az ő csúfjára, örökre
Feljegyzék a nagy törvénykönyvben, hogy az ollyan
Rossz úton járó kutyafog, mint a mi Matyink volt,
Lúdasnak neveződjön: ez hát nem puszta találmány.* —
Nem jött kézre Matyink, mely Döbrögi úrnak eléggé
Bokroztatta baját, és már egy ízbe reménység
Sem volt éltéhez: hanem a bölcs orvosok által
Nagy nyavalyájánn a munkás természet erőt vett,
És lassan-lassan keze szennyét csak kiheverte
Mátyásnak; hanem a Lúdas név annyira fészket
Vert szívébe, hogy a vídék lúdját kiölette,
Mert csak lúd-tollat látott is, azonnal elájúlt;
Még a ludimagistert is ki akarta csapatni

*. Lásd Verbőczi Part. II. Titt. 30.

A jószágából; de az azt ígérte, hogy inkább
Rectornak hívatja magát s minden követőit.
Húsz láncsást csak azért tartott, hogy tíze napestig,
Tíze viszont éjjel mindég őrt álljon az udvar
Környékén; — hozzá közelítni akárki fiának
Sem lehetett, ha ugyan csak előtte nem esmeretes volt.
Hogyha az udvarból a jószágába kiment is,
Tíz láncsás lovagolt mindenkor hintaja mellett. —
Ezt Matyi is mint más, jól tudta, de hasztalan; ő azt
Háromszor fogadá, hogy megveri Döbrögit: annak,
Bárha törik-szakad is, csak meg kell lenni akárhogy. —

Országos vásár esik egykor Döbrögi úrnak
Városkájában; Matyi ott, mint más igaz ember,
Megjelenik paripánn; a lóvásárba bolyongván,
Meglát egy virgoncz lovat egy idegen sihedernél;
Kérdezi, hogy mire tartja? «Uram, csak száz arany» — [úgymond.
«Czimbora, hogy lehet az? — Matyi így szól — úgy-e [komázol?
Tíz lovat is veszek én annyin, tán jobbat is ennél.»
«Úgyde uram! — felel a siheder, — jó nagy Magyarország,
És mégis ki hagyom mindjárt vájatni aczéllal
Mind a két szememet, ha csak egy lova hág is elébe.»
«Úgy én a lovadat megvenném, mond Matyi, hogyha
Megbizonyíthatnád, pedig így meg nem veszi senki.
— Int neki, — félre megyen vele, — nézd ottan lakik egy úr,
A Lúdas Matyi név iszonyú félelmes előtte,
Tán tudod azt magad is, — majd itt kocsikázik el arra;
Tíz láncsás katonák lovagolnak hintaja mellett;
Majd ha az erdőnél járnak, nyargalj oda, mondjad
Szembe az úrnak, hogy: te vagy a Lúdas Matyi, osztán

Kotródj ám, mert száz lelked lesz, még is az ördög
Elvisz ecsém, ha azok megcsípnek; hogyha nem, úgy én
Megveszem a lovadat; felpénzül, hogy bizonyos légy,
Tíz aranyat feladok; majd meglelsz engemet itt s itt.»
Tetszett a tűzről-pattant sihedernek az alku,
És nehezen lesi, hogy mikor indúl már az az úr ki. —
Egyszer lárma esik, — riogatják széjjel az embert;
Döbrögi jő hintón! — Útjából félre vonódik
Minden igaz lélek. — Pezseg a pozsgás sihederbenn
A jó vér, s csak alig várhatja, hogy a kerek erdőt
Érjék Döbrögiék; mint a nyil utánok ereszti
Ráróját. — «Lassann, lassann uraim!» — kiabálja:
Mellé szöktet a hintónak,— «Tudod-é uram — úgymond,—
Hogy ki vagyok? tudd meg, Lúdas Matyi én vagyok!» — [«Uczczu!
Rajta legény!» — ordítja az úr — egyszerre utána
Hajt a tíz láncsás, de mi haszna, nyomába se hágnak.
«Fogd ki kocsis nyerges lovadat, — mond Döbrögi, — [jobb ez
Mind a tízénél, mondjad, hogy száz arany, a ki
Elfoghatja! — szorítsd!» Maga a hintóba felugrik,
És kíváncsi szemét düllyesztve mereszti utánok,
Hogy fogják már el Matyit. — Ő pedig a kerek erdő
Sarkánál elbújva fülelt, s látván, hogy az úr már
Csak maga van, kilopószkodik, és megrántja ruháját:
«Mit bámúl az uram? nem fogják azt ma el—úgymond;—
Osztán nem Lúdas Matyi az, hanem én vagyok, a kit
Megveretett kelmed, s lúdját elvette erővel.»
Döbrögit a mennykő ha azon nyomban megütötte
Volna, talán sokkal könnyebb lett volna szegénynek.
Öszverogyott, és a kocsiból ájúlva zuhant le.
Ott Matyi szánakozás nélkül megverte utólszor;

S erszényét a lúd árába viszont kiürítvén [meg.»
Mondja: «Ne féljen az úr, már többször nem verem én
Azzal lóra kapott, s elment dolgára örökre.

A tizenegy lovasok nagy későn visszakerültek,
Vert lovaik csak alig húzván inokat, valamint a
Megzsákolt urok is, kit elérkezvén, kocsijában
Bágyadtan leltek; mondják, hogy nem vala képes
Tarkón csípni Matyit. «Nem is a volt — Döbrögi mondja,
A négyelni való, megvert háromszor. — Az Isten
Így bánik, s bánjon valamennyi kegyetlen urakkal.»
Ezt mondván, megtért a kastélyába, s azonnal
Elküldötte a húsz láncsást, kegyelemmel akarván
Ójni magát ezutánn az erőszaktételek ellen;
És törvénytelenűl nem bánt, hanem úgy, a hogy illik
Embertársaival; jól is végezte világát.

KISEBB KÖLTEMÉNYEK

RUSZÁNDA A MOLDVA SZÉP.

A nyúgodalomnak útján
  Még nem is messze mentünk,
A borzasztó csata után
  Még csak alig pihentünk;
A hadra feszült ereink
  Még jól le sem lankadtak,
Tüzünktől felforrt ereink
  Még le sem csillapodtak:
Még is mely gyenge mozgások
  Melyek bennem pezsegnek,
A harcz után nem szokások
  Igy verni az ereknek.
Óh hányféle indulattól
  Hányódunk és vetődünk!
Most a hadi ábrázattól
  Talpig felhevítődünk,
Majd egy szép szem csillámjától
  Lobbant fel egy tekintet,
Melynek igaz bírásától
  Márs vas bottal elintett.
Most is a török puskája
  Nem lőtt meg oly mérgesen,
Mint egy oláh kis lyánkája,
  Rám tekintvén édesen.

Nem láttam én még vad fának
  Soha ily szép gyümölcsét,
Egy havason nőtt oláhnak
  Ilyen nyájas erkölcsét.
A Mahomed mord vitézze
  Elfelejti vadságát
Dühösségében, csak nézze
  E természet virágát;
Én is ha magyar nem volnék,
  Érte nevem letenném,
Vagy halnék vagy megbomolnék,
  De Ruszándát elvenném.
Ha nem volnék, a mi vagyok
  Lábom azt is ígérte,
Hogy — a Karpatusok nagyok —
  Mégis megmászná érte.
Oláhszűrt venném magamra,
  Kérges bocskort kötözném,
Fejszét venném a vállamra,
  S a hegyekbe költözném.
Ha kimenném a juhokkal,
  Ruszándát is kicsalnám,
Talpig megraknám csókokkal
  Örömömben felfalnám. —
Vess véget hazai hűség
  E lágy gondolatoknak,
A puhának gyönyörűség,
  Pálma kell a bajnoknak.

A GRÁCZIÁKHOZ.

Óh kellemesség és kegyek asszonyi!
Kik a halandók napjait a kemény
S bal sors viszontagsági közt is,
Mellyeket öblöget a szerencse,

Eltűrhetőkké tészitek egy szelíd
Kis rajzolással, sőt a halál komor
Tekintetén is bájoló szint
Tudtok az ember elébe vonni —

Ugyan mi csint tett lelkem előttetek,
Hogy csalfa képek festegetésivel
És altató ledérkedéssel
Összezavart eszemen cziczáztok?

Hahogy nem illik mennybe vezetnetek
Egy véges élőt, menjetek el tehát
Előlem a tündér hazába,
És nevetek ne legyen Ruszánda.

EGY VÉRES ÜTKÖZET ESTVÉJÉN SERKENT GONDOLATOK.

Nyúgosznak immár a mai nap baján
Áttört vitézek, durva veszély között
Görcsökre vont képek vonásit
Hogy szedi rendbe az édes álom!

Lengj, lengj körültök kellemes estveli
Szellő! legyezd el tőlök az érdemelt
Nyúgalmat is felháborító
Ostoba képzetek álmodásit.

Óh kedves élet legsanyarúbb neme!
Ugyan mi szükség volna reád, ha hogy
Az ember e jó kis világot
S benne magát okosan szeretné?

Ha a kevélység hírt nevet éhező
Lelkét nem a vér szomja hevítené
S a kárhozandók útja hellyett
Égre vivő nyomokat keresne.

Az érdemesnek hogyha segítsz ügyén
Hatalmas ember! szebb nevet érdemelsz,
Mint a ki felfúvalkodásból
Százezer atyjafiát levágat. —

Vitéz barátim! mink pedig úgy veszünk
E sullyos élet sok bajain erőt,
A vérpatak tengernyi árvák
S özvegyek átkai közt kerengő

Örvénye közt is, hogyha vitéz karunk
Patvarkodásból nem tesz erőszakot,
S tettünk jutalmát tiszta szívünk
Helybehagyó örömin keressük.

AZ ÖRÖM TÜNDÉRSÉGE.

Egy szép nyári estvén csak naplement tájban,
Még környékünk szinte nem borúlt homályban,
Még a természetnek lángszínű bársonyja,
A melylyel elnyúgvó napunkat bevonja,
Mutatta mennyei pompával terjedve,
Milyen nagy méltóság legyen vele fedve,
Még kevés csillagok tudtak erőlködni,
A napnak sugára alól kivergődni,
Mig az apróbbakat, bár magát elvonta,
Hosszan utánna nyúlt fénnyével bévonta,
Midőn gyepágyamról néztem fél könyéken
E szép változást a szunnyadó környéken.
Mint a szívem, csendes volt a levegő is,
A nap után bámúlt tán még a szellő is.
A dishármoniás békák piánója,
A tactusra zúgó malom zubogója,
Vízi bika, buggyok, füttyök, hápogások,
A pittyet czifrázó fürj-pallattyolások,
Egy panaszát nyújtó kis fülemülének
Hangszálai között a mint őgyelgének,
Az elfáradt erőt nyúgvásra rengették
És a higgadt elmét andalgóvá tették.
Álmélkodva néztem e nagy játékszínben,
Hogy a bölcs természet mennyiféle színben
Hordja fel játékát a néző elébe,
S hányféle hangokkal zengedez fülébe.
Nemem méltóságát egészen érzettem,
Látván, hogy ez mind ő érte van, s érettem,

Erzém, mely nagy lelkem, állattársim felett,
  Kikbe ily bölcset a fő jó nem lehellett.
Mi tudunk az égi testek közé menni,
  A láthatatlanból megláthatót tenni.
Útját, messzeségét, s nagyságát vizsgáljuk,
  S a nagy természetet keresztűl bújkáljuk.
Ez érzés felséges vóltával megtelvén,
  S gyepágyamról mint egy kis isten felkelvén,
Mennyezete alá mentem kis kertemnek,
  És ott szabad folyást engedtem eszemnek,
Mely a nyúghatatlan vizsgálás szárnyain
  Túl száll a halandó látás határain
S a nagy mindenségnek már csaknem felette
  Lengvén, kis lakhelyét el is felejtette.
Már az örök végzés szent kabinétjába
  Csaknem belenézett az egek titkába;
Ily kis istenségnél főbb méltóságomba,
  Az elbútt Ámeli ugrik a nyakamba,
Csókot igér, csak ne duzzogjak játékán,
  S virágokat szór bé ingem hasítékán;
Azzal friss forgással a fák közt eltűnik,
  S onnan is virágot szórni rám nem szűnik,
Mert sehol sem látom, majd elémbe lebben,
  Senkivel sem játszott még a zefir szebben.
Egyszer, a mint lopva hátam megé kerűl:
  Gyorsan megfordúlok, s kezem közé kerűl:
De a lóra! lóra! zajra felugrottam,
  Mi a patvar! hát én ezt mind csak álmodtam.

VÉGBÚCSÚ ÁMELITŐL.

Már hát Ámelim elviszed
Fellengőn repeső játszi reményemet?
Már hát elviszed e soha
Bé nem forradozó szív kiszakadt felét?
Már hát elviszed, elviszed
Édes mindenemet; mert magad itt hagyol?
S itt hagysz hát, ha nem álom ez
Mellyet képzeletem féltibe rajzola?
Óh e nem lehet az, mivel
Még álmomban is e színleni nem tudó
Jó szív nem csala meg soha,
Oly tisztán kifoly e szép ajakak között
Minden gondolat, a minő
Édesden petyeg el rólok az édes íz
A forró ölelés alatt;
E két mennyei kis bóltozaton belől
Szint olly angyali szív dobog,
A millyen babonás gyenge tapintata.
E gyöngy szem sebet ejt, hanem
Meg nem csal. Ne ragadd tőlem örökre el
Őket kis szerelem fija.
Nem! nem! sőt puha kis szárnyad alá szorítsd
S úgy vidd által az útjain
Leskődő bajokon, s gyenge kezed tegye
Nem hívebb noha bóldogabb
Más szívéhe': tanítsd vak követőidet
Édes honjok eránt való
Szent hűségre, ezen áldozatunk nemes
Példáján. Koszorúk alá

Nőtt virtus! te kiért gerjedezéseit
  Megfojtá, vezetője légy.
Menj hát Ámelim, a leggyönyörűbb napok
  Kísérjék jeles érdemed;
Menj, áldjon meg az ég! jussak eszedbe ha
  Rózsák közt foly el életed.
Már én eltakarám a szerelem tüzét
  Béfedvén vele szívemet,
Nem tesz már akadályt czélod iránt vivő
  Útadban, kegyes Ámelim!
Vedd még e keserű csókomat, ő legyen
  E könnyekkel örök jele
Szívünk rettenetes szétszakadásinak.
  Szépen festegető remény!
Így hát rajzolatod mind csupa füst vala!
  Elszámlált gyönyörű napok!
Mellyekből az öröm karjai közt a hiv
  Kellemkék puha szárnyai
Lengék a szerelem fűszereit felém,
  Csak képzet buborékjai
És egy szenderedés álmai voltatok!
  Eltüntök! megyen Ámelim,
S nyúgalmam vele. Oh lelkemet éltető
  Kedves színeim, a kiket
Gonddal festegetett a kegyek Istene
  Kis szájára! ti bájoló
Jó ízű ajakak, s édes ölő szemek!
  Szépségtekre megesküszöm,
Hogy bár nékem ezen angyali kis kezet
  Durczás sorsom irigyli is,
Szívem sebjeiből nem fogy el Ámeli.

UGYANAHHOZ.

Mint mikor a nap az ellátás szélére lejutván
Visszatekint, s az aranygyapjas felhőknek alóla
A már barnúló erdőkre veresses arany szint
Leggyent, azzal elűl, s az arany festést is azonnal
A sűrűségből kibukott árnyék letörűli:
Ámelim így nézett még egyszer hátra, kezével
Melljét és ajakát illetvén, s azzal el is tűnt,
S engem az aggódás és a siralom beborított
Bús árnyékával. Majd rólatok, elfeketűlt fák!
Mind elmászkálnak lassan a lomha homályok,
Egy pompás hajnal hasadása után; de az én rám
Gyűlt éjnek véget nem vét az örökre lement nap.

A KORÁN JÖTT ESŐHÖZ.

Óh hozott Isten gyönyörű esőcske!
Óh be jókor jössz, ihol a reménység
Már is elkezdett vala csüggedezni
Gyenge hitünkben.

Már az ég boltját sikeretlen érczнek
Képzelénk, a fű hegye minthogy onnan
Harmatot nem nyert, szomorún elaszva
Mind lekonyúla.

Fellegek helyt már levegőnket a por
Ógyelíté fel, hogy az útazóknak
Mind szemét, száját bekeverje piszkos
Rajzolatokkal.

Jókor értél hát kis esőcske! látod!
Mennyi sinlődőt hozol új erőre!
És ki nem dícsér? Csak az, a ki búzát
Vett nyereségre.

Ő gyaláz, mert a gabonának árát
Megtöröd, s a mit beszedett, nyakán vész.
Add uram! hogy rá dohosodjon, a nép
Rá ne szorúljon.

Ess tehát kedves kis eső! locsolgasd
A megijjedt nép sanyarú vetését,
Hallod! áldottnak nevez a szegénység,
Ess kis eső, ess.

AZ ÉN KIS KERTEM.

Óh jó illatú szép virágim
Gyönyörűségim, mulatságim!
A nagy forróságok megfőznek,
Vizeim enyhítni nem győznek,
Plánták! kiket magam vetettem,
Különös gonddal ültetgettem,
Már fejetek le kezd hajolni.
Nem győzlek eléggé locsolni.
Hát ti megragadt kis óltások!
És ti jól indult fakadások!
Szép növéstek megszűnt újúlni,
Gyenge hajtástok kezd sárgúlni.
Reményemet óh! ne fojtsátok,
Élteteket tartóztassátok;

Ne sápadjatok óh levelek!
  Ma reggel hogy öntözgettelek,
Ragyogónak láttam a napot,
  Hogy a láthatárra felkapott,
Fényes képe még alig volt fent,
  Hogy mindjárt egy kis fellegbe ment.
Mikor a nap ekképpen jő fel,
  Nem marad akkor az eső el.
Forróságát a levegőnek
  Régen értem ily rekkenőnek;
Óh zöldségeim! reményljetek,
  Az ég jól tészen ma veletek.
Mint mikor a vizen cziczázik
  Zefir, s pelyhecskéje megázik,
És úgy nyirkos lebegésekkel
  Játszik a rá néző képekkel:
Épen ollyan ez a kis szellet,
  A mely most éppen rám lehellett.
De ím! már amott az ég alján,
  A nyári napnyugotnak táján
Mintha nagy füstöt látnék gyűlni,
  A láthatár kezd setétűlni.
Örűljetek óh szomjú kertek!
  Még ma tápláló nedvet nyertek,
Postái a terhes felhőnek:
  A szelek jobban-jobban jőnek,
S felfúván a pitlélt porokat,
  Mint keverik velek magokat!
Most mintha pusztítni jőnének,
  Úgy dűlnek a fák tetejének,
Mintha le akarnák nyomkodni,
  De kezdenek immár lassodni.

Már emelkednek tolongással
A fellegek tele áldással
Mint lobogtatják el az eget,
Rátolván a habos szőnyeget.
Már lobognak a villámások,
Már hallik is lassú morgások.
Az aprócsepró muzsikások,
Pacsirta, filemile s mások
A természet nagy basszusának
Dörgésire megnémúlának. —
Nyomúl a felleg, jobban dörög,
A csattogás ropogva dörög
A megsűrűdött levegőbe,
Ím! most lecsapott a mezőbe.
Minden állatok ijjedtekbe
Futnak, s repűlnek enyh helyekbe;
Csemeték! elevenedjetek,
Félhólt plánták! emelkedjetek.
Szép virágaim! vídúljatok,
Nektárral majd megrakodjatok.
Mintha látnám már a gyöngyöket,
Melyek meglepnek benneteket.
Majd a leányok leguggolnak,
S titeket gondosan szagolnak,
Mondván egymásnak gyönyörködve,
Óh! jcbb szagúk így mint leszedve.
Majd hogy mutogatják újjokkal!
Hogy fog függő gyémántotokkal
A megmosdott napfény játszani,
S benne rezgő tűznek látszani;
A kezemre egy szem cseppent már,
E' maga után több cseppet vár.

Óh mely méltóságos szemlélet!
  Mely egy rossz lelkűnek ítélet,
Kit a villám, pattogván széllyel
  Fenyeget megannyi veszélylyel.
Melyben a bölcs tégedet fellél
  Fő jóság! ki által minden él. —
Még eddig csak nagy cseppek húlltak,
  Már egyszerre neki zúdúltak,
A mint sűrűn lefelé jőnek,
  Mily ezüst színű reczét szőnek.
Melyet — míg közte szaladoznak —
  A villámok megaranyoznak.
Ők zendűlnek, ezek zuhannak,
  S együtt be szép hangzatot adnak!
Barátim! édes lesz a falat
  E mennyei muzsika alatt,
Jertek örvendjünk az egekkel,
  Együnk igyunk vídám lélekkel,
Áldván a természet jó atyját,
  Ki táplálja minden állatját,
Ki a láthatatlan párából,
  S sok ezernyi szerek langjából
Felhőt hirdet a levegőben,
  S esőt ád alkalmas időben...
De már ritkúlnak a fellegek,
  Tisztúlni kezdenek az egek,
Jerünk szíjjunk friss illatokat,
  Lássunk tajtékos patakokat.
Ni! a gyermekek feltürkőzve
  A sok gizgazt hogy dúlják öszve!
S átadván a sebes folyásnak,
  Benne lábokkal gödröt ásnak.

Amaz mélységét méregeti,
  Elcsúszik, s a többi neveti.
Oh bóldogok! kik így játszatok,
  S a jövendőre nincs gondotok.
Melyben talán a bajok árja
  Élteteket nagy zajra várja. —
Ni csak! a ludak mint kötődnek
  A zajjal, s benne hogy fürödnek
S hátokat megmosván állokkal,
  Mint csapják a vizet szárnyokkal,
A toronkász libákat fére
  Hogy csapja a víz a szélére!
Ott egyik nyakát nyújtogatja,
  Másik a tollát tisztogatja. —
De jerünk, hagyjuk itt ezeket,
  S nézzük az elment fellegeket,
Áldott szolgálatjokért, jertek,
  Nézzük az egektől mit nyertek.
Látlak már felhők koronája!
  A természet legszebb munkája!
Te benned látom egy rakásban,
  A mit festett mindenben másban,
Téged a nap tett örömébe
  Pálmáúl a felhők fejébe.
Nézzük már a virágokat is,
  Lássunk kis szivárványokat is,
Nézzük a napra hogy nevetnek,
  Kitől már ismét nem félhetnek.
Némellyik kinyílt örömébe,
  Másik cseppet szorít keblébe.
Némellyik tömjénzi jó szagát,
  Másik bókol leiván magát.

Eggyen oly szép a csepp játszása,
  Mint egy síró szűz mosolygása,
Másiknak úgy függ leveléről,
  Mint a gyöngy a szépek füléről...
Hogy Márstól végkép búcsút vettem,
  Nyúgodalmamat itt kerestem,
Mások baját nem irigyelve
  A természetet énekelve,
Ott egy kis bodzafa árnyékában
  Emelkedett szívem magában,
Gyakran onnan szánom azokat,
  Kik bódulva ölik magukat
Vagy a szívrontó fösvénységgel,
  Vagy lélekvesztő kevélységgel...
Szép nyughelyeim! virúljatok,
  Kellemes árnyékot adjatok,
Hol vidúlásomat lelhessem,
  S kis lantom' kedvemre pengessem.

A BÖLCS.

Függetlenségében lél a bölcs nagyságot,
  S neveti az arany jármos uraságot;
Ő a természetet szabadon vizsgálja,
  A képzelt jót, szépet, s igazat útálja,
Ő a legnagyobb úr az egész világon,
  Felyül ragyog lelke a múlandóságon,
Gyűjt ő kincset, hanem csupán csak magából
  A valóságnak quintessentiájából;

Mert minden vagyonját szép tudományjába
 Tartja s megnemesült szíve jóságába,
Melyet a sors, légyen édes vagy mostoha,
 Tőle el nem csalhat, el sem lophat soha.

SZÜKSÉGBEN SEGÍTSÉG.

Mind egy czélra kell sietnünk,
 Mind egy úton ballagunk,
E pályát hogy kell követnünk,
 Mind jól tudnánk azt magunk,
Óh jól tudnánk, hogy egymásnak
 Közös segítségivel
E világi vándorlásnak
 Könnyen bírnánk terhivel;
De azt véljük, hogy rózsákat
 Csupán úgy szakaszthatunk,
Ha egynehány jámborkákat
 A tövisbe buktatunk;
Hogy az élet édes mézét
 Szánkba csak úgy nyelhetjük,
Ha a mások szája ízét
 Keserűvé tehetjük;
Hogy útunkban dicsőséggel
 Csupán csak úgy járhatunk,
Ha másoknak kevélységgel
 A nyakára hághatunk.
Ez ellen már hány ezerek
 Irkáltak, de hasztalan,
Mert csak gyötrik az emberek
 Az embert mind úntalan. —

Bűnnek lelke! ki földünknek
  Színét így elfoglalád,
Csak tapodd hát életünknek
  Minden szépségét alád.
De tudd meg, hogy a jó szívet
  Meg nem tántoríthatod,
Bár elővégy minden mívet
  A mivel bosszanthatod.
Buja! bátran dobzódhatol
  A szegények zsírjából,
Ha jobb, a mit kikaphatol
  Az éhel-holt szájából:
De a bálok majd elmúlnak,
  S ha kifarsangolhatunk,
Álorczáink majd lehúllnak,
  S akkor majd mi múlatunk.
Csikarj te is szegény fösvény!
  Élj húzással vonással:
Majd, ha elfogy ez az ösvény,
  Megalkuszunk egymással;
Bár bírós légy, s mindenemet
  Kényed szerint nyeljed el:
Egy magamnyi sírhelyemet
  Ott tán csak nem perled el.
Vad erőszak! rút kevélység!
  Gázolj bátran bennünket:
Jó barátok lehetünk még,
  Ha lejárjuk szerünket.
Vedd el minden szabadságom,
  Lássad, hasznát hogy veszed:
Én ott kezdem méltóságom
  Majd, ahol te végezed.

Az igaz, hogy ily reménynél
  Sóvárogni unalmas,
Mert addig a torkos elnyél,
  Elgázol a hatalmas.
De hiában! mert más mód nincs,
  Hordjuk tisztán szivünket,
Mulattat is ez a nagy kincs,
  Dicsőít is bennünket.

AZ ÖNNÖNSZERETET.

A kik rettenetes Mársnak ölő szava
Dörgésére aczél szívvel enyelgenek
A poklok kirohant durva cselédivel;
Egymásért nemesül ontani véreket
Készek, s bár a halál érczfoga csattog is,
Torkából kiveszik néha barátjokat,
Áttörvén az ezerféle veszélyeken:
A sok bajba került kis nyereség felett,
Gyakran a ki kiért halni akar vala
Azt önnön maga kész vágni ezer felé.
Visszás gerjedelem! hol veheted magad
Egy szívhártya alatt? Ugy van az! ugy van az
Óh önnönszeretet! néha ha nyúgszol is,
Felrijjadsz csakugyan, s a ki felugrata
Fusson színed elől, mert te megökleled.
Óh mit nem követett már ez az átkozott
Bűnnek mételye el? hány birodalmakat
Gyűrt vas térde alá, s hány ezerig való
Roppant városokat ronta s emészte meg!
Sőt míg érte siket lantomat izgatom,
Már hányféle veszélyt szűle csak addig is.

E mindent tehető durva tyrannuson
Már sok móddal akart sok nyomorúlt erő
Bosszút állni, de jaj! múljon el életünk
Inkább, mint hogy ezek fegyvere törje meg.
Sok bal vélekedés lomha barátjai
Úgy csalnak bizonyos győzedelem felé
Bennünket, hogy elébb áporodott s hideg
Vérrel fojtjuk el a gerjedelem tüzét,
S oly megrészegedett szívet ajánlanak,
Melly a jót s gyönyörűt futva kerülje el,
S a rúton s keserűn kapva röhögje ki
A vídám örömöt, s a nevető reményt. —
A nyelv is sok ezer kárt s bajokat szerez,
Légyek néma tehát? — Vagy hogy az értelem
Sok kétségre vezet: légyek azért buta?
Óh nem, mert ezeket, s minden egyéb nemes
Eszközt a kegyes ég úgy ada, hogy velek
Éltünknek meredek vagy köves útjait
Símítnánk, gyönyörű részeiben pedig
Kóstolnánk az öröm drága gyümölcseit.
Így, önnönszeretet! téged is a komor
Együgyű hamisan tart csupa ördögi
Mételynek (pedig a durva darócz alá
Bújjon bár, egyedűl téged apolgat ott).
Óh nem vagy te az ég átka vagy ostora,
Sem pusztítni való dög, se pokol tüze,
Szent szikrádat azért adta az ég belénk
Hogy sokféle nemes gerjedezéseket
Gyujts szívünkbe. Csupán csak te igazgatod
A nagy lelkeket a virtusok útjain.
A tőled jelesebb tárgyra hevíttetett
Átall a nyomorúlt sirba leszállani,

S készebb a meredek horpaszain is a
Szikláknak nyomokat törni az ég felé
Nagy tettével. Örül a nyomorúltakon
Könnyebbítni, kiben tiszta tüzed lobog,
Mert kedvelli csupán jóba' gyönyörködő
Lelkét. A maga jobb volta egyengeti
A műves kezeit, s hasznokat úgy szerez
Embertársainak. Kész kiki vállait
A köz terhek alá vetni, ha érezi,
Hogy hasznát veszi majd fáradozásinak.
Minden dolgaiban hív s igaz, a kinek
Belső nyúgodalom czélja, s az angyali
Békesség Koszorút kössetek oh jeles
Lánggal gerjedező szűzek! emeljetek
Óltárt! s mirtusokat rakjatok a maga-
Kedvellésnek. Az ő lelke hevíti fel
Érző szíveteket, hogy nemes érdemű
Tárgygyal tudja magát s virtusa díszeit
Kedveltetni. De majd messze repűltök el,
Lengő gondolatok. Lássuk ezen csuda
Két színű s erejű szörnyeteget miként
Pusztithat szilajon, és ugyan ő maga
Minden jó s gyönyörű czélra miként vihet?
Őrzőangyala van mindenikünknek, ez
Kitkit szívreható hangjaival tanit,
Ő megsugja, miként kelljen ereszteni
Gyeplűjét s micsodás útra bocsátani.
Nem hágy ő soha el, s bár bedugod füled,
Még ujjával is int, merre keressed a
Jobb ösvényt, s ha bolond tévelyedésedet
Megbántad, kisegít, csak te fogadd szavát.
Erkölcs ő, ha ezen Mentor eszén viszen,

Ember vagy. Kiesen ballag az életed
A nyájas szeretet s a megelégedés
Rózsás sorjai közt, mig ezer esztelent
Önnön kényje czibál a keresett bajok
Vad tüskéje között, s kornyadoz életek
A lelket tagadó barna gyanú alatt.
Téged, bár az egek bóltja leroskad is,
A béhorpadozott föld düledéke közt
Sem rettent meg az ég rád lihegő fia.

A MEGÉGETT DEBRECZENI NAGYTEMPLOM FALAI KÖZT SERKENT GONDOLATOK

1802-BEN.

Áh szörnyű romlás! hajdani czímerünk
És régi díszünk pernye alatt hever.
A mit tehát dicső atyáink
A veszedelmes idők s bajok közt,

Hol életek, hol drága vagyonjaik
Feláldozásán tudtak az ellene
Folyvást agyarkodó veszélyek
Körme alól ki-kiváltogatni,

Gyász omladékban hányja szemünkre, hogy
A fényes úttól mennyire távozánk,
Mellyen nagyérdemű atyáink
Felnyomozák vetekedve Codrust.

Hív bajnokinknak mennyei lelkei,
Kik Regulusnak legnehezebb nyomán

Törtettetek romolhatatlan
Vára felé az örök neveknek,

Bátran vivén a nyársakat a kemény
Halálra kedves honnotokért, ugyan
Lássátok e szörnyű veszélyjét
Allyasodott maradékitoknak!

Áldott atyáink! hogy ha ugyan lehet
A bóldogoknak sírni, sirassatok;
Mert vége a palladiumnak,
Vége van és mi puhák, mi élünk.

Szánjátok e már elcsenevűlt fiak
Lassú veszélyjét, mert oda hajdani
Egymás eránt való szerelmünk,
Mellyet örökbe ti hagytatok ránk.

Sem a tatárok, sem törökök, sem a
Rosz nyíri pajkos nép riha tábora
Nem tettek ennyi kárt közöttünk,
Mint ihol a ravasz elpuhúlás.

A közhaszonról már nem is álmodunk,
Egymást emésztjük, s bóldog atyák, jeles
Érdemteket hív társainknak
Kornyadozó nyakokon tapodjuk

Némely csak önnön hasznokat éhező
Fukar kevélyek, mert bizony a sasok
Bagoly torongyokká fajultak.
Óh esedezzetek istenünknél

Értünk dicsőült lelkek! E hamvain
Szent templomodnak mennyei jó atyánk!
Ím én is elbággyadva kérlek:
Halld meg uram! könyörülj házamon.

Add vissza közzénk a szeretet tüzét
Mely szíveinkből mind kialudt vele,
Hadd légyen e szent hely, midőn majd
Helyre fog állni, dicsőbb amannál.

NYÁRI ESTI DAL.

Halkkal ingó lanyha pára!
Szálldogáló harmatok!
Kis furuglyám lágy szavára
Tiszta hangot adjatok.
Lengd be véle gyenge szellet
Sík mezőnk határait,
A juhász a nyája mellett
Hadd fülelje sorjait.

Míg az este bíborozza
A lement nap hajnalát,
Míg az éj becsillagozza
Szétterítve fátyolát,
Addig a menny földre hinti
Balzsamának harmatit,
S új erővel áldva inti
Új örömre állatit.

A mocsáros nép kuruttyol,
Prüttsög a sok kis bogár,
Récze hápog, fürj palattyol,
Hangicsál egy kis madár.
Jó napunkat felcserélő
Édes esti nyúgalom!
Téged áld e tenger élő,
Téged áld e kis dalom.

Harmatoddal részegülve
A virágos tarka rét,
Hímje nővel egyesülve
Néked ontja fűszerét;
A nap éles fénye sulyján
Minthogy úntig szenvedett,
A kaszás a szűre ujján
Alva tisztel tégedet,

Oh palolj rá csendes este
Nyugtató lehelletet,
Hogy törődött vére teste
Ujra nyerjen életet;
Szálj le rám is sátorozva
Szenderítő nyúgalom,
Közbe közbe szunnyadozva
Csendesedj le kis dalom.

HORTOBÁGYI DAL.

Oh te áldott Kanahám
Hortobágy melléke!
Beh sok szegény legénynek
Vagy te menedéke,
Jó paripán ugratod,
Pénzt adsz erszényébe,
Szép menyecskét karjára,
Jó bort a kezébe.
Itt a szegény legénynek
Uraság a dolga,
Heverészhet kedvére,
Nem lebernyes szolga,
Van húsa, szalonnája,
Öt őrü bundája,
Szép zöldellő mezőben
Legel a marhája.

Oh én édes Istenem!
Adj jó békességet,
Fordíts el országunkról
Döghalált, inséget,
Hogy ehessük békével
Zsíros kenyerünket,
Áldj meg uram teremtőm!
Jó borral is minket.
Csaplárosné galambom!
Tölts bort a kupába,
A szegény magyar legény
Hadd igyon búvába;
Pajtás! Isten áldjon meg
Őrizzen a kártól,
Vármegyétől, fiskustól,
Töröktől, tatártól.

KI A BOLDOG?

Bóldog, ki fákat ültet el
Ifjú legény korában,
Osztán azokra jól ügyel,

Hogy nőjjenek bujábban,
Hernyó, bogár ne bántsa,
Nyúl, kecske meg ne hántsa.

Kivált ha nem rójják azért
Hogy a kéménye füstöl,
Dézmát nem ád, se taksabért,
Nem tarthat a becsüstől.
Nem korhelyes, se kényes —
Be bóldog egy legény ez.

A mely leányzó nem hever
Virága szép korában,
De sütni, főzni, varrni szer,
S nem módiz a ruhában,
Vídám, serény, eszes, jó,
Be bóldog egy leányzó.

Midőn az illyen bóldogok
Egymás eránt hevülnek,
Azon az égiek magok
Előre már örülnek,
Látván, hogy a teremtés
Itt is lehet szerencsés.

Tisztán verő jó szíveket
Egymással egyesítik,
Szeplőtelen hűségeket
Áldással ékesítik,
Úgy-é bizony hogy e már
Valóba bóldog egy pár!

Ők a világi terheket
  Fogódzva hordogatják,
A homlokon gyűlt cseppeket
  Csókkal leszárogatják,
    Gyűl a gyerek, de nő is,
    Gyűl a segítgető is.

Már a fiú az ölyvöket
  Riasztja a csibéktől,
Csergetve a gyümölcsöket
  Megőrzi a verébtől,
    A fára már fel is mász,
    Anyjának ért epert ráz.

A kis leány már enni hint
  A tyúknak és ruczának,
De csak hamar be-bétekint
  S nagyot visít anyjának:
    Jöjjön ki, a kakassa
    A tyúkot eltapossa.

Minden nemű szükségeket
  A szorgalom beszerzi,
Rakásra gyűlt élelmeket
  A gondos ész megőrzi.
    Szintúgy dologho' nyúlnak
    A gyermekek s tanúlnak.

A jó szülői nyomdokon
  Hogy ékesen nyitának,
A jól nevelt leányokon

Minden szemek kapának,
Elhordta a szerencse,
Már mindenik menyecske.

Már négy fiok kinőtt; eme'
Törvénytudó, ama pap,
Egynek vitézi érdeme
Véres jutalmakon kap,
Csak egy maradt a háznál,
Az ősi gazdaságnál.

Jó kis segítő is kerűlt
Menyűl a jó anyának,
Hordozni a nagyobbra gyűlt
Terhét a ház bajának.
Gondos, serény, eszes, jó,
Napához oly hasonló.

Gyakorta a két öszveűlt
Szépen megért öregnek
Körűlte már a kertbe gyűlt
Másod rajok csevegnek,
Egyik csapat cziczázik,
Egy báboz, egy czoczózik,

Némely'k após czombjára űl,
Némely'k alatta bujkál,
Egy lyány kereng anyós körűl,
Egy a fején babirkál,
Igy múlat olykor-olykor
A kétszeres gyerek kor.

Egy kis legény a fára mász,
Keres gyümölcs puháját,
Vagy elterült ponyvára ráz,
S megrakva inge alját,
Hogy kedveket találja,
A véneket kinálja.

Héj, mond após, midőn kezem
A fákat oltogatta,
Egy vén dudás, emlékezem,
Biz' erre mondogatta:
Hogy bóldog, a ki fába
Ólt kis legény korába.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY HALÁLÁRA.

Él-é a síron túl vagy nem az emberi lélek?
Ezt a kérdések kérdését a mi Vitézünk
Fejtegeté, de mivel nem akadt nyitjára elölről,
Hátúlrúl akará megvizsgálgatni. — Azonnal
Ketté nyilt az örök titkok kárpitja előtte,
Ő bément, széjjelnézett, s látván a halandók
Gyenge világa elől elrejtett mennyei titkot,
Gondolatit szárnyára vevé a lelki dicsőség,
És ő még fül nem hallott szent angyali hangú
Énekek énekein kezdé dícsérni az élet
Felséges voltát, mely várja az emberi lelket.
Megtetszett kedves zengése az angyali karnak;
Mennyei Músának lelkét ott fogta — e halmot
Hamvai tisztelik és gyönyörű munkái hazáját.

EGY GAZDASÁGTANÍTÓ KÖNYVRE.

Hasznunkat szívből kívánó drága barátom!
Óh, ki ne kedvelné, hogy gazdáskodni tanítod
Édes nemzetedet? ha ki nem hagynád okosan írt
Munkádból egy fő titkát e nagy tudománynak,
A melly ebből áll, hogy tudjon az ember azokból,
A mikhez még csak nem is ért, pénzt gyűjteni; már ezt
Lám te tudod, mégis tőlünk titkolni akarnád.
Én ugyan azt mondom, hogy nem lesz gazda azokból,
A kik megveszik ily tetemes hijjával ez írást.

AZ ÉLET.

Rövid egy nap életünkbe,
Nohát örömbe töltsük;
Rövid egy nap éjszakája,
Nohát igyuk keresztül;

Rövid egy piroska hajnal,
Nohát heverjük által;
Rövid életünk: nohát egy
Lakzit tegyünk belőle.

AZ ÚJ BOR.

Be jól esett te kis lyány
Zsendült cseresznye szemmel
Zsendítni a szerelmet.
Be jól esett az első
Piros epert pirosabb
Szácskádhoz illegetnem.

Guggon tudod, be jó volt
Csipegetni gyenge szőlőt,
De levét ezerszer is jobb
Dúdolva szürcsölésznünk;
S eszemadta kis kezedből
Mogyorót szemelni hozzá.

Sokáig élj gyerekbor!
Nőttön neveld tüzünket,
Amor te is! ki nádcsőn
Szopatsz velünk szerelmet.

A SZERENCSÉS TÖRTÉNET.

Ama diós tanyából
Egy kis badár leányka
Jár a laposra vízért.
Minapába vízedénnye
A kútba vissza czuppant,
Kikapám egy kurta csókért,
De szívem ott felejtém.

Elmentem én virágért,
Hogy szívemet kiváltsam,
De nem lelék virágot
Az ő vidor szemétől;
Epret keresni mentem
S kis szájja bíborától
Eperre nem találék:
Szívem csak ott maradsz hát,
S az övével összeolvadsz.

KÖLCSÖNADOTT GYÜMÖLCS.

Kis lyány! jut-é eszedbe,
Hogy míg kicsinyke voltál,
Kertemben bármi zsendűlt,
Mindíg te kóstolád meg?
Hát az jut-é eszedbe,
Mit mondtam olykor-olykor?
«Kis lyány! te is ha zsendűlsz,
Számomra tartsd magad meg.»

Akkor te csak virágszál,
De már pirúl gyümölcsöd,
Nohát fizess meg édes!
Csak annyi csókot adj bár,
A hány szem epret adtam;
Ha többre megy se sajnáld,
Inkább egész bigecském
Tied legyen, — de én is.

JÓ A BOR.

Kiköltözött azoknak
Az ész kabak fejekből,
Kik vizbe telhetetlen
Lúdnak való torokkal
A bort merik gyalázni.

A bort! az éltető bort!
A bort! ama nagy Isten
Képére alkotódott
Bölcs ember oktatóját.
Be messze elfajúltak

Nóé apánk eszétől,
Ki a töméntelen víz
Peshedt nyomát azonnal
Borfával ülteté be.
Áldott emlékezetben
Maradjon én előttem,
Mert én ha rá botolnék
Száraz porára, tüstént
Jó borral önteném meg.
Hej! kár gyalázni a bort!
Hiszen! ha a garadra
Felöntök én, ki nálam
Az ég alatt vitézebb?
A legnagyobb vezér sem
Furfangol oly manővert,
Mint a fejembe készül.
Elbúhat a világnak
Minden mihaszna bölcse,
Ha néha kótyogósan
A physikába vágok,
Vagy astronomizálok,
Forog nekem nap és föld,
Sőt a sut is megindúl. —
Ha én amúgy búsásan
A torkomat megöntöm,
Hozzám jöhetsz tanúlni
Bízvást akarmi nyelvet. —
Ha fejem nem ollyan éppen,
A mint magam szeretném;
Egyszerre fínomabb észt
Tudok belé locsolni. —
Rebelliót ha érzek
Belső monarchiámban,
Egy jó palaczkkomandó
Lecsendesíti tüstént.
Ki a király, ha én nem?
Hej kár gyalázni a bort!

EXSURGE COR MEUM.

Szívem emelkedjél,
Mig ügyed ártatlan,
Légy tántorithatatlan;
A rossz szerencsének
S rendetlenségének
Pálmát ne engedjél,
Szívem emelkedjél.

Ne szűnj reményleni,
Szélvész után mindég
Kellemetesebb az ég;
Majd ha jól kiderül;
S a bús tenger leül
Szép lesz rajta menni,
Ne szűnj reményleni.

Csak dühösködjetek
Mennyköves fellegek,
Szórjatok lángot egek.
Mindég nem tartatok,
Majd más csillagzatok
Lenyomják mérgetek'
Csak dühösködjetek.

Reménylek míg élek,
A nagy lélek nem fél,
Akármint fújjon a szél.
A hab ha rám dűl is;
Hajóm elmerűl is:
Úszva is reménylek,
Reménylek míg élek.

Szívem békével élj,
Mert ha nem tántorog,
Reménységem győzni fog;
A mit sok átkozott
Esztendő nem hozott
Megád egy percz, ne félj,
Szívem békével élj!

A SERDŰLŐ BAJUSZHOZ.

Ifjú tolla Ámor nyilának
Serdűlő bajusz! idvez légy!
Sok szerelmes csókok párjának
Felibe prémkoszorút tégy;
Míg a finnyás nyári lepkéket
Torzos tarlód el nem inti,
Vagy míg a göndör szőröcskéket
A tél dérrel be nem hinti.

Mondja bár a szépség Mómussa,
Hogy ékesnek nem tart senki,
Ne hidd, kis Cupido mókussa,
Csak pelyhed jobban tessen ki;

Hogy játszhassanak bűvöcskákat
  Bársonyában a kellemek.
Majd meglásd, milyen gyöngyszikrákat
  Szórnak rád minden szép szemek.

Én is sodrom, de mind hiában
  Zúzos fürtjét a szürkének,
Elhűl ettől a csók szájában
  A könnyen ingó hölgykének;
S midőn szeme rezzenéséből
  Bóldog jelemet képzelem,
Borzomtól megdobbant szívéből
  Akkor rzppent a szerelem.

KALENDÁRIOM MAGYARÁZATJA UTÁN SERKENT GONDOLATOK.

Gergely pápa az időnek
  Baján úgy segíthetett,
Hogy tízet egy esztendőnek
  Napjából számkivetett;
    Ha ez így menne sorba,
    Hány idő lenne csorba?

Ha éltemen végig nézek,
  Csak elijjedek tőle
Magam is, hogy mennyi tízek
  Esnének ki belőle,
    Melyek e jó hazának
    Hasznára nem valának.

Hanem azzal mégis végre
  Magamat megnyugtatom,
Hogy a közös segítségre
  Volt mindég akaratom;
    Ha mikor nem kellettem,
    Én arról nem tehettem.

De tudtam mindég érzeni,
  Hogy kellene igazán
És haszonnal segíteni
  E bajban forgó hazán.
    S ha többet nem tehettem,
    Legalább kesergettem.

Csak dühösködjetek
Mennyköves fellegek,
Szórjatok lángot egek.
Mindég nem tartatok,
Majd más csillagzatok
Lenyomják mérgetek'
Csak dühösködjetek.

Reménylek mig élek,
A nagy lélek nem fél,
Akármint fújjon a szél.
A hab ha rám dűl is;
Hajóm elmerűl is:
Úszva is reménylek,
Reménylek míg élek.

Szívem békével élj,
Mert ha nem tántorog,
Reménységem győzni fog;
A mit sok átkozott
Esztendő nem hozott
Megád egy percz, ne félj,
Szívem békével élj!

A SERDŰLŐ BAJUSZHOZ.

Ifjú tolla Ámor nyilának
Serdűlő bajusz! idvez légy!
Sok szerelmes csókok párjának
Felibe prémkoszorút tégy;
Míg a finnyás nyári lepkéket
Torzos tarlód el nem inti,
Vagy mig a göndör szőröcskéket
A tél dérrel be nem hinti.

Mondja bár a szépség Mómussa,
Hogy ékesnek nem tart senki,
Ne hidd, kis Cupido mókussa,
Csak pelyhed jobban tessen ki;

Hogy játszhassanak búvócskákat
Bársonyában a kellemek.
Majd meglásd, milyen gyöngyszikrákat
Szórnak rád minden szép szemek.

Én is sodrom, de mind hiában
Zúzos fürtjét a szürkének,
Elhűl ettől a csók szájában
A könnyen ingó hölgykének;
S midőn szeme rezzenéséből
Bóldog jelemet képzelem,
Borzomtól megdobbant szívéből
Akkor rzppent a szerelem.

KALENDÁRIOM MAGYARÁZATJA UTÁN SERKENT GONDOLATOK.

Gergely pápa az időnek
Baján úgy segíthetett,
Hogy tízet egy esztendőnek
Napjából számkivetett;
Ha ez így menne sorba,
Hány idő lenne csorba?

Ha éltemen végig nézek,
Csak elijjedek tőle
Magam is, hogy mennyi tízek
Esnének ki belőle,
Melyek e jó hazának
Hasznára nem valának.

Hanem azzal mégis végre
Magamat megnyugtatom,
Hogy a közös segítségre
Volt mindég akaratom;
Ha mikor nem kellettem,
Én arról nem tehettem.

De tudtam mindég érzeni,
Hogy kellene igazán
És haszonnal segíteni
E bajban forgó hazán.
S ha többet nem tehettem,
Legalább kesergettem.

Használtam is megismérem
Mikor hogy tölt, ha kellett,
Buzgott is és folyt is vérem
Érdemes hazám mellett;
Hogy ennyit is tehettem
Boldogságom érzettem.

Olykor, midőn a felkentek
Helikon tetejére
Zengedezni lanttal mentek
Nyelvünk dícséretére,
Én kenetlen, dudában
Dícsértem a pusztában.

Ha más hazánk óltárára
Ökröt vagy bakot vágott,
Áldozatúl tettem arra
Én is egy-két virágot;
S hogy többet nem tehettem
Rá csillagot festettem.

Többre nem is számolhatom
Éltem arany számait;
De majd ha megtalálhatom
A nagy titok kúlcsait,
Ujra nyiló életem'
Hasznosabban tölthetem.

AGGODALOM.

Virágzásom idejében
Akármerre kerültem,
A természet nagy kertjében
Minden nyitott körültem,
Minden újúlt, éledett,
Minden örvendeztetett.

Ah! de már hogy meghervadtam,
Ha lehajtom fejemet,
Azt sugja a föld alattam,
Hogy mahólnap eltemet.
Sorsom így ha képzelem,
Elgyalít a félelem.

De ha nézem a temérdek
Csillagokkal tölt eget,
És tanácsot töle kérdek,
Ő magához integet,
Hol kinyílva tölthetem
Ujra munkás életem'.

Lelkem ezt ohajtva látja
És repűlne hirtelen,
Csak az fáj, hogy test barátja
Töle válni kénytelen.
Ő a világi sok bajt
Űnva nyúgalmat ohajt.

VÉGBÚCSŰ.

Elunván már várakozni
A világ jobbúlásán
S haszontalan gondolkozni
A szív titkos forgásán,
Szegény testem bár nem ohajt
Jó lelkétől elesni,
De ez ő rá keveset hajt,
S jobb hazát megy keresni.

Barátim! kik türhetétek,
Elnézvén, sok hibámat,
És édessé tehetétek
Sok keserű órámat,
Én a kétség nagy kárpítját
Íme már elérhettem,
Melynek eddig titkos nyitját
Észszel fel nem érhettem,

Már ajtaja felén vagyok,
Már küszöbén lépek bé,
S íme mindent ide hagyok
Csak titeket veszlek bé.

TARTALOM.

I.

GRÓF GVADÁNYI JÓZSEF.

II.

FAZEKAS MIHÁLY.

